

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

X.A
S.O.U
6

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:46
FÖRSVARSDPARTEMENTET

BETÄNKANDE
MED FÖRSLAG ANGÅENDE
FLYTTNING AV
STOCKHOLMS ÖRLOGSBAS
TILL STOCKHOLMS SÖDRA
SKÄRGÅRD

Avgivet av
1948 ÅRS ÖRLOGSBASUTREDNING
den 15 november 1951

STOCKHOLM 1951

Statens offentliga utredningar 1951

Kronologisk förteckning

1. Statligt stöd åt svensk filmproduktion. Beckman. 73 s. **Fi**.
2. Försvarets personaltjänst. Kihlström. 166 s. **Fö**.
3. Förhållandet mellan arbetsuppgifter och löneställning vid statens järnvägar. Victor Petterson. 139 s. **K**.
4. Antagningen av medicinska studerande m. fl. Kihlström. 123 s. **E**.
5. Förslag till naturskyddslag m. m. Haeggström. 212 s. **Je**.
6. Näringslivets lokalisering. Appelberg, Uppsala. 245 s. **H**.
7. Principer för dyrorstgrupperingen. Kihlström. 116 s. **C**.
8. Betänkande angående polis- och åklagarväsendets organisation. Norstedt. 304 s. **I**.
9. 1945 års universitetsberedning. 6. Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m. m., det akademiska befordringsväsendet. Svenska Tryckeriaktiebolaget. 332 s. **E**.
10. Sjöfartsförbindelserna mellan Gotland och fastlandet. Victor Petterson. 171 s., 3 pl. **K**.
11. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 10. Tiden juli 1948—juni 1950 jämte saksregister till delarna 1—10. Av K. Åmark. Idun. 338 s. **H**.
12. Promemoria med förslag till allmän verksamstadska. Katalog och Tidskriftstryck. 68 s. **Ju**.
13. 1944 års allmänna skattekommitté. 5. Betänkande angående studiekostnaders behandling i beskattningshänseende. Marcus. 79 s. **Fi**.
14. Landsbygdselektrifieringens utbredning år 1950. Idun. 47 s. **K**.
15. Daghem och förskolor. Betänkande om barnstugor och barn tillsyn. Victor Petterson. 641 s., 6 pl. **S**.
16. Filmcensuren. Betänkande 1. Beckman. 95 s. **E**.
17. Statens sjukhusutredning av år 1943. Betänkande 6. Redogörelse för arbetsstudier vid kropps sjukhusens vårdavdelningar m. m. Beckman. 233 s. **I**.
18. Betänkande med förslag till förordning angående upphandling och arbeten för statens behov m. m. Norstedt. 77 s. **Fi**.
19. SOS. Samhällets olycksfalls- och säkerhetstjänst. Gummesson. 89 s. **I**.
20. Betänkande med förslag till ny ägfredslagstiftning. Beckman. 143 s. **Jo**.
21. Kejnekommissionens utredning. Norstedt. 313 s. **Ju**.
22. Förslag till sjömanslag m. m. Marcus. 106 s. **H**.
23. Socialvårdskommitténs betänkande 18. Utredning och förslag angående begravningshjälpförsäkring. Falu Nya Boktryckeri, Falun. 43 s. **S**.
24. Betänkande med förslag rörande utformningen av åtgärder för ökad skattefinansiering av kommunala investeringar. Beckman. 55 s. **Fi**.
25. Socialvårdskommitténs betänkande 19. Utredning och förslag angående yrkesskadeförsäkringslag m. m. Kihlström. 55*, 443 s. **S**.
26. Vatten- och avloppsfrågan. Beckman, XIV, 597 s. **K**.
27. Konkurrensbegränsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Del 1. Idun. 722 s. **H**.
28. Konkurrensbegränsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Del 2. Bilagor. Idun. 549 s. **H**.
29. Skolöverstyrelsens organisation. Victor Petterson. 358 s. **E**.
30. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. Marcus. 200 s. **Fi**.
31. Den utomprocessuella rättshjälpen åt mindre bemedlade. Norstedt. 116 s. **Ju**.
32. Bränsle och kraft. Orientering rörande Sveriges energiförsörjning. Av K.-G. Ljungdahl, Gummesson. 73 s. **H**.
33. 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen. 2. Högre utbildning av sjuksköterskor m. m. 3. Specialutbildning av sjuksköterskor. Kihlström. 120 s. **I**.
34. Betänkande angående omorganisation av apoteksväsendet i riket m. m. Katalog och Tidskriftstryck. XVI, 679 s. **I**.
35. Den svenska byggnadsmaterialmarknaden. Produktion, distribution och prissättning av jord- och stenindustriens material. Av N. Tengvik. Sydsvenska Dagbladet, Malmö. 278 s. **S**.
36. Arkiv- och biblioteksfilming. Appelberg, Uppsala. 114 s. **E**.
37. Universitetskanslersämbetets uppgifter och organisation m. m. Falu Nya Boktryckeri, Falun. 116 s. **E**.
38. Skor. Beckman. 347 s. **H**.
39. Betänkande angående producent- och kontantbidrag till vissa innehavare av mindre jordbruk. Beckman. 120 s. **Jo**.
40. Förslag till lagstiftning om förbud mot bebyggelse m. m. inom vissa strandområden. Kihlström. 149 s., 4 kartor. **Ju**.
41. Ungdomen möter samhället. Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande. Beckman. 223 s. **Ju**.
42. Betänkande med förslag till utlänningslag m. m. Sydsvenska Dagbladet, Malmö. 304 s. **Ju**.
43. 1944 års nykterhetskommitté 1. Statistiska undersökningar kring alkoholfrågan. Appelberg, Uppsala. 348 s. **Fi**.
44. 1944 års nykterhetskommitté 2. Verkan på den mänskliga organismen av maltdrycker med olika alkoholhalt. Av L. Goldberg. Appelberg, Uppsala. 148 s. **Fi**.
45. 1950 års folkpensionsrevision. Avdragsregler och bostadstillägg. Victor Petterson. 164 s. **S**.
46. Betänkande med förslag angående flyttning av Stockholms örlogsbas till Stockholms södra skärgård. Katalog och Tidskriftstryck. 102 s. **Fö**.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E**. = ecklesiastikdepartementet, **Jo**. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:46
FÖRSVARSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
MED FÖRSLAG ANGÅENDE
FLYTTNING AV
STOCKHOLMS ÖRLOGSBAS
TILL STOCKHOLMS SÖDRA
SKÄRGÅRD

Avgivet av

1948 ÅRS ÖRLOGSBASUTREDNING

den 15 november 1951

KATALOG OCH TIDSKRIFTSTRYCK
STOCKHOLM 1951

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIET
FÖRSTARSDEPARTEMENTET

BEVÄRANDE
MED FÖRSLAG AV

FYLTTINGEN

STOCKHOLMS ÖRFÖRSÄM
LÄS

THE STOCKHOLM SOCIETY
SKRIFVARE

— Tryckt av —

1948 ÅRS ÖRFÖRSÄMELSEN

den 15 november 1948

KATALOG ÖFVÄRKSREPERTORIET
STOCKHOLM 1948

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G

<i>Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Försvarsdepartementet</i>	7
Avd. I. Inledning	11
A. Den tidigare behandlingen av frågan om utflyttning av Stockholms örlogsbas	11
B. Utredningens uppdrag	15
Avd. II. Allmänna synpunkter på frågan om örlogsbasens utflyttning ..	18
Avd. III. Val av plats för en utflyttad örlogsbas	23
A. Örlogsvarvet	23
B. Örlogsstationen	27
C. Marindistriktets huvudförråd m. m.	30
Avd. IV. Förslag och kostnadsberäkningar rörande örlogsvarv å Muskö och vissa i anslutning därtill förlagda, marindistriktet tillhörande förråd	32
A. Allmänna grunder för beräkandet av anläggningens omfattning m. m.	32
1. Örlogsvarvet	32
2. Marindistriktets förråd m. m.	34
B. Allmän beskrivning av anläggningen	35
C. För anläggningen erforderligt område	36
D. Den i berg insprängda delen av anläggningen	38
1. Allmän redogörelse för berganläggningens ordnande	38
2. Kostnadsberäkningar	41
E. Friliggande byggnader och anläggningar m. m.	41
1. Kajer, pirar, kajplaner m. m.	41
2. Flytdocka	42
3. Husbyggnader, idrottsanläggningar m. m.	43
4. Utvändiga ledningar m. m.	45
5. Väg- och planeringsarbeten m. m.	46
F. Komplettering av maskinpark och transportmateriel m. m. ...	46
G. Försvarsanordningar	47

H. Bostadsfrågan	47
1. Allmänna synpunkter	47
2. Bosättning i Nynäshamn och Ösmo	49
3. Tjänstebostäder m. m. å Muskö	52
I. Kommunikationsfrågan	55
1. Järnvägsförbindelse	55
2. Landsvägsförbindelse	56
3. Båttrafik	61
J. Vattenförsörjning	61
K. Elektricitetsförsörjning	62
L. Driftskalkyler	62
M. Utflyttningens verkställande och flyttningskostnader	65
N. Sammanfattning av kostnadsberäkningar	66
Avd. V. Förslag och kostnadsberäkningar rörande örlogsstation vid Berga med vissa anläggningar för flottans yrkesskolor och marindistriktets förråd	67
A. Allmänna grunder för beräklandet av anläggningens omfattning m. m.	67
1. Örlogsstationen med yrkesskolornas anläggningar	67
2. Marindistriktets förråd	70
B. Allmän beskrivning av anläggningen	70
C. Friliggande byggnader och anläggningar	73
1. Örlogsstationen	73
2. Yrkesskolorna m. m.	77
3. Marindistriktets förråd	78
D. I berg insprängda anordningar	78
1. Örlogsstationen	78
2. Yrkesskolorna	78
3. Marindistriktets förråd	78
E. Förtöjningspir m. m.	78
F. Utvändiga ledningar m. m.	80
G. Väg- och planeringsarbeten m. m.	80
H. Bostadsfrågan	81
1. Allmänna synpunkter	81
2. Bosättning i Västerhaninge	81
3. Tjänstebostäder vid Berga	83
I. Kommunikationsfrågan	85
J. Vatten- och elektricitetsförsörjning	86
K. Sammanfattning av kostnadsberäkningar	87
Avd. VI. Särskilda frågor	88
A. Sjökarteverket	88

B. Skeppsholms församling	89
C. Marinens behov av mark och byggnader å Skepps- och Kastellholmarna samt Djurgården efter örlogsbasens utflyttning	89
1. Skeppsholmen	90
2. Kastellholmen	91
3. Galärvarvet	91
4. Djurgårdsstaden	91
5. Beckholmen	92
D. Värdet av den genom örlogsbasens utflyttning disponibla marken m. m.	92
E. Hårsfjärdens örlogsdepå och Fjäderholmarna	96
1. Örlogsdepån	96
2. Fjäderholmarna	98
Avd. VII. Byggnadsarbetenas utförande, årliga anslag	99
A. Örlogsvarvet m. m.	99
B. Örlogsstationen m. m.	100

Bilagor

Bil. I. Översiktskarta.

Bil. II. Situationsplan för örlogsstation m. m. vid Berga.

Bil. III. Specifikation av kostnader för anläggande av en örlogsstation m. m. vid Berga.

20	H. Skoppsholms församling
21	C. Martinns bebov av mark och byggnader i Skopp- och Kärlöf-
22	holmarna samt Djurgården eller Örtögsholmens tillströmning
23	1. Skoppsholmen
24	2. Kärlöfholmen
25	3. Gälsörsvet
26	4. Djurgårdsstaden
27	5. Beckholmen
28	D. Värdet av den gamla Örtögsholmens tillströmning till Sjölilla stam-
29	men m. m.
30	E. Häradens Örtögsholm och Fjäderholmarna
31	1. Örtögsholmen
32	2. Fjäderholmarna
33	F. H. Högskoleanstaltens utlösningsaktiva ansättningar
34	G. Örtögsväret m. m.
35	H. Örtögsholmen m. m.

Bilagor

	Bil. I. Översiktskarta
	Bil. II. Situationsplan för Örtögsholmen m. m. vid Berga
	Bil. III. Specifikationer för anläggande av en Örtögsholmen m. m. vid Berga

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Försvarsdepartementet

Genom beslut den 30 juni 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för försvarsdepartementet att *dels* tillkalla högst åtta utredningsmän för att verkställa utredning rörande flyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv till plats inom Stockholms skärgård samt avgiva de förslag, som av utredningen kunde föranledas, *dels* utse en av utredningsmännen att vara ordförande, *dels* ock besluta om sekreterarbiträde och om tillkallande av särskilda experter för att stå till förfogande för samråd och för särskilda utredningsuppdrag.

Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallade chefen för försvarsdepartementet den 23 juli 1948 såsom utredningsmän konteramiralen i amiralitetets reserv M. E. Giron, ledamoten av riksdagens första kammare ombudsmannen J. E. Eriksson, verkställande direktören i Öresundsvarvet AB H. Nielsen, numera översten i flygvapnet C. S. Norén, dåvarande byråchefen i fortifikationsförvaltningen översten M. E. Persson, dåvarande kommandören vid flottan J. G. E. Wirström, ledamoten av riksdagens första kammare direktören K. K:son Wistrand samt professorn vid tekniska högskolan T. R. Åström. Åt Giron uppdrogs att i egenskap av ordförande leda utredningsmännens arbete. Sedan Wirström den 9 november 1949 entledigats från uppdraget tillkallades den 31 januari 1950 konteramiralen i amiralitetets reserv G. B. Odqvist såsom utredningsman i Wirströms ställe.

Utredningsmännen ha antagit benämningen *1948 års örlogsbasutredning*. Chefen för försvarsdepartementet har den 20 september 1948 till sekreterare i utredningen utsett förste byråsekreteraren hos fortifikationsförvaltningen G. Höijer och den 23 februari 1949 till biträdande sekreterare byråsekreteraren hos samma förvaltning L. S. Kummel.

Till experter i utredningen har chefen för försvarsdepartementet utsett från och med den 26 oktober 1948 konteramiralen G. B. Odqvist (till den 31 januari 1950, då han inträdde såsom ledamot av utredningen),

från och med den 23 december 1948 förste ingenjören vid Stockholms vattenledningsverk majoren i väg- och vattenbyggnadskåren E. G. W. Lindquist,

från och med den 23 februari 1949 numera kommandören vid flottan

S. O. Rosenberg, kommandörkaptenen av 2. graden vid marinintendenturkåren P. E. Hall och marindirektören av 2. graden vid mariningenjörkåren T. I:son Engström,

från och med den 2 maj 1950 chefen för marinverkstäderna vid Stockholms örlogsvarv verkstadsdirektören G. Hartzell samt

från och med den 14 november 1950 chefen för byggnadsdepartementet vid samma örlogsvarv specialingenjören av 1. graden vid mariningenjörkåren E. V. Bergquist.

På framställning av utredningen har Kungl. Maj:t den 26 augusti 1949 uppdragit åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att för utredningens räkning utföra de undersökningar och kostnadsberäkningar, vilka utredningen funne erforderliga för att klarlägga frågan om ordnande av landsvägsförbindelse till ett från Stockholm utflyttat örlogsvarv. Ämbetsverket har genom vägförvaltningen i Stockholms län låtit uppdraga åt Ingenjörfirman Kjessler & Mannerstråle AB att upprätta utredningsplan för vägföretaget.

Vidare har Kungl. Maj:t den 17 november 1950 uppdragit åt fortifikationsförvaltningen att vara utredningen behjälplig med utförandet av vissa planläggningsarbeten och kostnadsberäkningar rörande främst de delar av basanläggningen, vilka funnits böra insprängas i berg. Även åtskilliga andra frågor ha lösts i nära samarbete med fortifikationsförvaltningen.

De markområden, vilka utredningen ansett böra förvärvas vid en utflyttning av örlogsbasen, ha på utredningens uppdrag värderats av häradsdomaren O. Jacobsson i Gryt, professorn vid skogshögskolan G. Kinnman och verkställande direktören i Tomt- och fastighetsaktiebolaget Stockholm med omnejd N. Holmqvist.

För utarbetande av situationsplaner för friliggande byggnader m. m. har utredningen anlitat firman Arkitekttjänst i Stockholm.

Förre förste ingenjören vid Stockholms hamnstyrelse J. Sjödin har biträtt utredningen med undersökning av de tekniska förutsättningarna för anordnande av erforderliga kajer, pirar m. fl. vattenbyggnader vid den planerade örlogsbasen samt kostnadsberäkning av dessa arbeten.

En undersökning rörande anordnandet av järnvägsförbindelse till det utflyttade örlogsvarvet har i samråd med utredningen utförts såsom övningsuppgift vid tekniska högskolans institution för kommunikationsteknik av numera civilingenjörerna L. Netzler och P. H. Selberg.

Under arbetets gång har utredningen i olika frågor samrått med chefen för marinen, marinförvaltningen, Stockholms örlogsvarv och de marina organ i övrigt, som berörts av utredningsuppdraget. Från djurgårdsnämnden har utredningen inhämtat yttrande rörande värdet av flottans mark i Stockholm. Samråd har även förekommit med andra statliga myndigheter, såsom t. ex. försvarets sjukvårdsstyrelse, byggnadsstyrelsen, bostadsstyrelsen, statens institut för folkhälsan och länsarkitekten i Stockholms län,

rörande särskilda spörsmål, som uppkommit i samband med utredningsarbetet.

Överläggningar rörande främst bostadsfrågans ordnande vid örlogsbasens utflyttning ha förekommit med representanter för Nynäshamns stad samt Västerhaninge och Ösmo kommuner.

Likaså har samråd förekommit med generalkonsul Axel Ax:son Johnson samt med representanter för Stockholm-Nynäs järnvägs AB och Nynäshamns fastighets AB.

Utredningen har företagit vissa studieresor inom landet.

Sedan utredningens arbete nu slutförts, får utredningen härmed till fullgörande av sitt uppdrag vördsamt överlämna sitt på grundval av de gjorda övervägandena utarbetade betänkande med förslag rörande flyttning av Stockholms örlogsbas till Stockholms södra skärgård.

Utredningens förslag är av sådan art, att åtskilliga uppgifter rörande det samma böra hållas hemliga. För vinnande av tillräcklig tydlighet och överskådlighet har utredningen ansett erforderligt att framlägga dessa uppgifter inarbetade i den övriga texten. Med hänsyn härtill har utredningen färdigställt även en hemlig upplaga av betänkandet, vilken överlämnas med särskild skrivelse denna dag.

Med särskild, hemlig, skrivelse denna dag överlämnas jämväl redogörelser för vissa detaljundersökningar, som utredningen låtit verkställa såsom underlag för sitt betänkande. Redogörelserna äro alltför omfattande och detaljerade för att böra mångfaldigas. Utredningen har emellertid ansett, att de böra vara tillgängliga vid den detaljplanering av de av utredningen föreslagna anläggningarna, vilken vidtager, därest Kungl. Maj:t och riksdagen besluta om flyttning av Stockholms örlogsbas i enlighet med utredningens förslag.

Stockholm den 15 november 1951.

Marc Giron

Einar Eriksson

Hilding Nielsen

Stig Norén

Gösta Odqvist

M. E. Persson

Karl Wistrand

Torsten R. Åström

/Gunnar Höijer

INLEDNING

A. Den tidigare behandlingen av frågan om utflyttning av
Stockholms örlogsbas

Frågan om en flyttning av Stockholms örlogsbas från Skepps- och Kastellholmarna och Galärvarvet har sedan år 1863 varit föremål för ett flertal utredningar, vilka alla, utom den senaste, utmynnat i förslag om utflyttning till plats i huvudstadens omedelbara närhet såsom vid Lilla Värtan eller å Lidingön, alltså långt in i skärgården. Den senaste utredningen, verkställd av chefen för marinen och avlämnad den 24 januari 1939, ledde emellertid fram till en plats längre ut i skärgården och på större avstånd från Stockholm, nämligen Erstavik.

Då nämnda utredningar numera, främst till följd av vapenteknikens utveckling, få anses sakna aktualitet, har någon närmare redogörelse för de olika förslagens innebörd icke här medtagits. Sammanfattande redogörelser härutinnan liksom om utflyttningsfrågans behandling i övrigt fram till år 1940 återfinnas för tiden 1863—1917 i 1916 års flottstationskommittés betänkande den 19 mars 1917 s. 1—52 och 1917 års flottstationskommittés betänkande den 30 november 1917 del I s. 1—37, för tiden 1918—1930 i 1929 års flottstationsutrednings betänkande den 15 december 1930 (SOU 1930: 33) s. 5—25 samt för tiden 1931—januari 1939 i den av chefen för marinen den 24 januari 1939 avlämnade utredningen (SOU 1939: 2) s. 9—30.

Den av chefen för marinen verkställda utredningen berördes i *propositionen nr 60 (s. 8) till 1940 års urtima riksdag*, där föredragande departementschefen framhöll, att, ehuru frågan om en förflyttning av Stockholms örlogsbas i och med utbrottet av den europeiska krisen förlorat sin omedelbara aktualitet, förflyttningsfrågan icke därmed borde vara avförd från dagordningen. Något principbeslut i ärendet borde dock för det dåvarande icke fattas, när erfarenheterna från det pågående kriget svårigen kunde överblickas och framför allt luftkriget kunde tänkas giva lärdomar, som skulle kunna påverka ett beslut rörande örlogsbasens förläggning och anordnande. Uppenbart vore emellertid, att man vid bedömandet av de militära myndigheternas yrkanden om modernisering av Stockholms örlogsvarv måste

räkna med örlogsbasens förflyttning inom en icke avlägsen framtid såsom en sannolik eventualitet.

Riksdagen (urtima riksdagens skrivelse 1940:73) förklarade sig sakna anledning att göra annat uttalande i ämnet än att den ansåg det självklart, att, innan något förslag till förflyttning av örlogsbasen förelades riksdagen, inga åtgärder vidtoges, som kunde binda den framtida prövningen av frågan.

Därefter upptogs frågan inom 1945 års försvarskommitté, som i sitt den 25 november 1947 avgivna betänkande med förslag angående försvarets organisation (SOU 1947:72) beträffande flottans basorganisation anförde i huvudsak följande allmänna synpunkter (betänkandet s. 502 o. 503):

Flottans uthållighet och förmåga att fylla sina uppgifter är i hög grad beroende av att en i olika avseenden fullgod basorganisation står till dess förfogande. Detta förhållande har genom den senaste tidens utveckling ytterligare understrukits. Sålunda har sjökrigsmaterielens allt mera komplicerade natur skärpt kraven på reparations-, underhålls- och förrådstjänsten samtidigt som anfallsmöjligheterna från luften ävensom tillkomsten av olika slag av fjärrverkande vapen medfört ökat behov av effektiva skyddsanordningar för fartyg och basanläggningar. Framför allt sistnämnda förhållande — av särskild betydelse för ett land med Sveriges militärpolitiska läge — har medfört krav på omfattande modernisering av flottans basorganisation.

Bland de åtgärder, som böra vidtagas för att bereda skydd mot flyganfall och mot fjärrverkande vapen, äro enligt krigserfarenheterna de viktigaste anordnande av i berg insprängda fullträffsäkra fartygstunnlar, av vilka vissa böra anordnas såsom dockor, insprängning av viktigare verkstadsanläggningar och förråd i berg, spridning av fartyg och anläggningar inom varje basområde, utnyttjande av ett flertal basområden för att möjliggöra basväxling samt maskering av fartyg och anläggningar. Härtill kommer, liksom i fråga om andra anläggningar av betydelse, behov av luftvärn och jaktflyg, vilka behov minska i den mån fartyg, verkstäder och förråd insprängas i berg.

Under senare tid och framför allt under beredskapen ha en hel del åtgärder av nyssnämnda slag vidtagits. Sålunda ha vissa verkstäder i berg samt bombsäkra förråd för brännolja och ammunition m. m. anordnats inom olika baseringsområden, varjämte maskeringsmateriel anskaffats och ett antal platser för krigsförtöjning av fartyg anordnats. De militära myndigheterna ha vid flera tillfällen gjort framställning om medel för byggande av fartygstunnlar. Några sådana ha dock hittills icke kommit till stånd.

Kommittén har kommit till den uppfattningen, att en fortsatt successiv utveckling av flottans basorganisation bör komma till stånd i ovan angivna riktning. Av ekonomiska och andra skäl är emellertid en utbyggnad av alla de basområden, som vid krig kunna behöva utnyttjas såsom operationsbaser, till fullständigt skyddade baser utesluten. En differentiering beträffande anläggningarnas omfattning blir därför nödvändig. Kommittén förordar, att primära basområden orduas i Stockholms, Göteborgs och Karlskrona skärgårdar. Förutom dessa primära basområden erfordras ett begränsat antal sekundära baser företrädesvis avsedda såsom mer eller mindre tillfälliga operationsbaser vid krig. De anläggningar av olika slag, som erfordras inom dessa baser, äro av förhållandevis begränsad omfattning och avse företrädesvis att möjliggöra förrådskomplettering samt krigsförtöjning och maskering.

I samband med den föreslagna moderniseringen av basorganisationen i Stockholms skärgård blir frågan om en utflyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv ånyo aktuell. De avsevärda nackdelar bland annat ur luftförsvars synpunkt, som äro förenade med nuvarande förläggning av ifrågavarande anstalter, påkalla i detta sammanhang beaktande. Vissa helt preliminära undersökningar, som kommittén låtit verkställa, tyda på att driftskostnaderna måhända komma att ställa sig något lägre vid en utflyttad bas än vid den nuvarande. Såsom kommittén redan i den under avd. IV lämnade redogörelsen framhållit kräver emellertid fullföljandet av dessa undersökningar ett arbete av den art och omfattning, att det synes böra hänskjutas till särskild utredning.

Hänvisningen till redogörelsen under avd. IV syftar på följande uttalande (betänkandet s. 56):

Flottans nuvarande landorganisation avses i princip skola bibehållas, dock med de inskränkningar i fråga om örlogsstationer och örlogsvarv, som möjliggöras genom det successivt minskade fartygsbeståndet. Fredsbaser ha beräknats alltfjämt skola finnas i Stockholm, Karlskrona och Göteborg, varjämte en depå skall finnas vid Hårsfjärden. Beträffande örlogsbasen i Stockholm ha vissa preliminära undersökningar verkställts angående en enligt försvarskommitténs mening ur många synpunkter önskvärd utflyttning till Stockholms skärgård. Fullföljandet av dessa undersökningar kräver ett arbete av den art och omfattning, att det synes böra hänskjutas till särskild utredning.

Av de över kommittébetänkandet infortrade remissyttrandena (propositionen 1948: 206 s. 351 o. 352) framgår bl. a. följande.

Marinledningen har i princip anslutit sig till de allmänna synpunkter, som kommittén uttalat, samt understrukit vikten av att de föreslagna åtgärderna i syfte att bereda förbättrat skydd mot flyganfall och mot fjärrverkande vapen dels snarast igångsattes, dels genomfördes i snabbare takt än kommittén räknat med. Särskilt gällde detta fartygstunnlarna, för vilkas utbyggnad det icke kunde anses försvarligt att räkna med en alltför lång tidsperiod. Vissa ytterligare synpunkter och förslag ha av marinledningen framlagts i hemlig del av yttrandet. Den av kommittén föreslagna utredningen om flyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv borde enligt marinledningens mening snarast igångsättas.

Överbefälhavaren har understrukit vad marinledningen anført om nödvändigheten av en snabbare utbyggnad av bergrum för sjöstridskrafterna. De av försvarskommittén för ändamålet avsedda medlen vore starkt begränsade och utbyggnadsperioden följaktligen längre än vad som med hänsyn till kravet på säkerhet kunde godtas.

Överståthållarämbetet har framhållit, att en skyndsam förflyttning av Stockholms örlogsvarv och örlogsstation vore nödvändig såväl av hänsyn till civilbefolkningen som ur militära synpunkter.

Chefen för kustflottan har framhållit, att den föreslagna utbyggnaden av flottans basorganisation vore av den största betydelse för att bereda de operativa sjöstridskrafterna operationsfrihet.

I *propositionen 1948: 206* (s. 355) anförde föredragande departementschefen bl. a. följande:

Till försvarskommitténs uttalande om den stora betydelse, som en fullgod basorganisation har för flottans uthållighet och förmåga att fylla sina uppgifter, kan jag helt ansluta mig. Behovet av tillfredsställande skydd för basanläggningar och inneliggande fartyg mot flyganfall och mot fjärrverkande vapen framstår, bland annat med hänsyn till landets militärgeografiska läge och den utveckling, som de nämnda anfallsmedlen undergått, såsom särskilt betydelsefullt. I enlighet med vad kommittén föreslagit bör sålunda en modernisering och utbyggnad av basorganisationen komma till stånd, främst syftande till ökat utnyttjande av bombsäkra anläggningar för skydd av fartyg, verkstäder och förråd. Våra vidsträckta skärgårdar erbjuda särskilt gynnsamma förutsättningar för en sådan utveckling. Jag vill här erinra, att jag redan i annat sammanhang föreslagit, att medel skola anvisas för påbörjande av vissa fartygstunnlar.

Försvarskommittén har räknat med att nuvarande örlogsvarv och örlogsstationer skola bibehållas. De skäl, som härför åberopats, finner jag bärande.

I det följande uttalade departementschefen sin anslutning till försvarskommitténs synpunkter beträffande utflyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv såsom framgår av de under avd. I B här nedan återgivna direktiven för 1948 års örlogsbasutredning.

Statsutskottet redogjorde i sitt utlåtande 1948: 160 (s. 65 o. 66) för departementschefens uttalanden samt framhöll bl. a. att i likalydande motioner av herr Bergvall m. fl. och av herr Ohlin m. fl. (I: 361 och II: 520) uttalats önskvärdheten av att den ifrågasatta utredningen om flyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv bedreves med all den skyndsamhet, som omständigheterna medgåve. Utskottet anförde vidare:

Utskottet ansluter sig till departementschefens uppfattning, att en modernisering och utbyggnad av flottans basorganisation bör verkställas, främst syftande till att genom ökat utnyttjande av bombsäkra anläggningar skapa ett effektivt skydd mot flyganfall och mot fjärrverkande vapen.

I likhet med departementschefen anser utskottet vidare, att befintliga örlogsstationer och örlogsvarv böra bibehållas och att en särskild utredning bör komma till stånd rörande frågan om flyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv.

Utskottet delar den i motionerna I: 361 och II: 520 uttalade åsikten, att det är önskvärt, att denna utredning snarast genomföres.

Vad i propositionen i övrigt anförts rörande basanläggningar föranleder ingen erinran från utskottet.

Riksdagen (skrivelsen 1948: 369) fattade beslut i enlighet med statsutskottets tillstyrkan och förslag.

B. Utredningens uppdrag

Genom beslut den 30 juni 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för försvarsdepartementet att tillkalla utredningsmän för att ånyo undersöka frågan om flyttning av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv till plats inom Stockholms skärgård. Chefen för försvarsdepartementet, som föredrog ärendet efter gemensam beredning med chefen för kommunikationsdepartementet, erinrade i sitt anförande till statsrådsprotokollet till en början om de tidigare utredningarna i ärendet och framhöll, att frågan under tiden för det andra världskriget i stort sett legat nere men sedan återupptagits inom 1945 års försvarskommitté. Föredragande departementschefen anförde vidare i huvudsak följande:

I skrivelse den 13 december 1945 till Kungl. Maj:t har 1945 års markkommission hemställt, att ombyggnadsåtgärder inom örlogsvarvet icke måtte vidtagas i sådan omfattning, att en framtida förflyttning av örlogsstationen och varvet därigenom skulle uppskjutas eller försvåras. Kommissionen har erinrat, att stationen och varvet för närvarande disponera tillhoppa omkring 360.000 kvadratmeter mark — därav på Skeppsholmen och Kastellholmen sammanlagt omkring 195.000 kvadratmeter — vartill komma ytterligare 46.000 kvadratmeter, som reserverats för framtida utvidgning av varvet. Det kunde enligt kommissionens mening icke vara lämpligt, att stationen och varvet, vilka för sin verksamhet icke syntes vara beroende av belägenhet i huvudstaden utan av militära skäl tvärtom borde vara förlagda till annan plats, det oaktat skulle — till stort förfång för andra samhällsintressen — för sina utrymmeskrävande anläggningar disponera vidsträckta områden av den ur flera synpunkter värdefullaste marken i hela landet. Ur såväl militära som civila synpunkter syntes den förflyttning, som förefölle kommissionen oundviklig, böra ske ju förr dess hellre. Vid övervägande av lämpligaste användningssättet i händelse av en förflyttning borde enligt kommissionens mening beaktas, att områdena med sina betydande skönhetsvärden i största möjliga utsträckning även bleve tillgängliga för allmänheten. För närvarande vore detta fallet endast beträffande en mindre del av Skeppsholmen. I enlighet härmed syntes stora delar av områdena böra anordnas såsom allmänna parker. Ett sådant användningssätt uteslöte icke, att man, med bevarande av byggnader av historiskt värde, utnyttjade områdena för en måttlig och efter parknatur anpassad bebyggelse med offentliga byggnader.

I skrivelse den 12 mars 1947 till 1945 års försvarskommitté har markkommissionen understrukit, att det med hänsyn till kommissionens fortsatta arbete vore av vikt, att ställning snarast möjligt toges till förflyttningsfrågan.

1945 års försvarskommitté har i sitt betänkande framhållit, att en utflyttning av örlogsbasen i Stockholm till lämplig plats inom Stockholms skärgård ur många synpunkter vore önskvärd, bland annat med hänsyn till de avsevärda nackdelar ur luftförsvarssynpunkt, som vore förenade med nuvarande förläggning. Frågans lösande krävde emellertid enligt kommitténs mening ett arbete av den art och omfattning, att det syntes böra hänskjutas till särskild utredning. I yttranden över försvarskommitténs betänkande ha såväl marinledningen som överståthållarämbetet framhållit önskvärdheten av att åtgärder i berörda syfte snarast vidtoges.

Vid anmälan av propositionen 1948: 206 (s. 355 och 356) framhöll jag, att jag delade försvarskommitténs uppfattning, att frågan om flyttning av Stockholms

örlogsstation och örlogsvarv — vilkas nuvarande förläggning otvivelaktigt vore förenad med nackdelar ur såväl militär som civil synpunkt — borde hänskjutas till särskild utredning. Åt denna syntes böra uppdragas att med beaktande av såväl militära som ekonomiska, tekniska och sociala faktorer snarast utarbeta förslag med kostnadsberäkningar till flyttning av såväl station som varv till plats inom Stockholms skärgård. Det nära sambandet mellan station och varv, anförde jag vidare, riktade uppmärksamheten på behovet av att de förflyttades samtidigt och förlades i anslutning till varandra. Själva utflyttningen, vilken åtminstone i sina huvuddrag även borde planläggas av utredningen, syntes lämpligen böra äga rum i etapper. I vad mån Hårsfjärdens örlogsdepå, underofficersskolan vid Berga och andra inom det aktuella området befintliga marina anläggningar kunde komma att beröras av utflyttningen borde särskilt klarläggas, varvid även borde beaktas den av försvarskommittén i annat sammanhang berörda frågan angående behov av tjänstebostäder för viss instruktionspersonal vid Berga. I samband med utredningen borde undersökas, vilket belopp som kunde beräknas inflyta vid en försäljning helt eller delvis av örlogsbasens nuvarande områden i Stockholm. Slutligen syntes vid utredningen även böra prövas försvarskommitténs förslag om överflyttning av vissa arbetsuppgifter i fred från Stockholms till Karlskrona örlogsvarv.

Till vad sålunda anförts har riksdagen anslutit sig (riksdagens skrivelse nr 369) och därvid framhållit önskvärdheten av att den ifrågavarande utredningen snarast genomfördes.

Här berörda frågor synas böra utredas genom särskilt tillkallade utredningsmän, till antalet högst åtta. I mån av behov böra särskilda experter samt sekreterarbiter ställas till utredningsmännens förfogande. Beträffande utredningsuppdraget torde jag, i anslutning till vad jag i nyssnämnda sammanhang anförde, böra här framlägga vissa ytterligare synpunkter.

Den tekniska utvecklingen under och efter kriget har medfört, att frågan om stationens och framför allt varvets förläggning och anordnande kommit i ett delvis nytt läge. Kravet på tillfredsställande skydd för basanläggningar och inneliggande fartyg mot flyganfall och mot fjärrverkanande vapen framstår sålunda såsom alltmer betydelsefullt med hänsyn bland annat till landets militärgeografiska läge och den utveckling, som de nämnda anfallsmedlen undergått. Den modernisering och utbyggnad av flottans basorganisation, om vilken årets riksdag i princip fattat beslut, syftar också främst till ökat utnyttjande av bombsäkra anläggningar för skydd av fartyg, verkstäder och förråd. Det är av särskild betydelse, att dessa förhållanden noggrant beaktas vid den kommande utredningen. Tidigare utredningar, vilka i huvudsak räknat med anläggningar ovan jord, torde numera få anses i stort sett inaktuella. Däremot torde vissa verkställda undersökningar rörande möjligheterna att anordna fartygstunnlar och andra bombsäkra anläggningar inom Stockholms skärgård kunna tjäna till ledning vid utredningen.

Det synes icke uteslutet, att vissa delar av örlogsvarvets nuvarande anläggningar i Stockholm komma att visa sig erforderliga även efter en utflyttning av varvet i övrigt. Sålunda kan det, ej minst av ekonomiska skäl, vara nödvändigt att även i framtiden disponera dockorna på Beckholmen, varvid ett ökat samarbete med civil varvs- och annan industri torde bli aktuellt. Formerna härför böra närmare undersökas. I den mån utredningsmännen komma att beröra frågan om användningen av områden, som vid en förflyttning av örlogsbasen komma att frigöras, böra enligt min mening de av markkommissionen anförda synpunkterna beaktas.

Ät de ekonomiska synpunkterna måste vid utredningen ägnas ingående uppmärksamhet. Det är sålunda angeläget, att varvets och stationens nya anläggningar icke givas större omfattning än som oundgängligen erfordras utan att de krav, som ur militär synpunkt måste uppställas, trädas för nära. Jag vill i detta sammanhang peka på möjligheterna till samverkan med den civila industrien även i andra fall än det nyssnämnda och på de möjligheter till en överflyttning av vissa arbetsuppgifter i fred från Stockholms till Karlskrona örlogsvarv, som tidigare berörts. Vid övervägande av sistnämnda fråga måste dock beaktas de synpunkter, som i förutnämnda proposition (s. 355) anförts beträffande de risker, som följa med en centralisering av icke fullträffsäkra anläggningar. Givetvis böra kostnadsberäkningar verkställas för nyanläggningar och flyttning av station och varv, men även driftskalkyler för det utflyttade varvet böra uppgöras.

Oavsett vilken ståndpunkt utredningsmännen kunna komma att intaga till frågan om den framtida förläggningen av Stockholms örlogsstation och örlogsvarv bör enligt min mening ett alternativ utarbetas, avseende en förläggning av utflyttade delar i anslutning till redan förefintliga anläggningar vid Hårsfjärden.

Det må slutligen understrykas, att här ifrågavarande problem är av betydande räckvidd och givetvis berör samhällsintressen även utanför försvaret. Sålunda torde bland andra vissa kommunala och sociala frågor samt kommunikations-, kraft- och bostadsfrågor kunna bli aktuella. I den mån så blir fallet böra utredningsmännen träda i förbindelse med vederbörliga statliga och kommunala organ.

De ytterligare anvisningar för utredningens bedrivande, vilka framdeles kunna finnas erforderliga, torde få lämnas av chefen för försvarsdepartementet, som fortlöpande bör hållas underrättad om utredningsarbetets gång.

ALLMÄNNA SYNPUNKTER PÅ FRÅGAN OM ÖRLOGSBASENS UTFLYTTNING

Såsom i det föregående under avd. I angivits beslöt 1948 års riksdag, att befintliga örlogsstationer och örlogsvarv skulle bibehållas, vilket bl. a. innebär, att en *fredsbas* alltjämt skall finnas inom Stockholms skärgårdsområde.

Av den under avd. I lämnade redogörelsen framgår jämväl statsmakternas på 1945 års försvarskommittés undersökningar grundade uppfattning om nödvändigheten av en modernisering och utbyggnad av *flottans för krig avsedda basorganisation*, främst syftande till att genom bombsäkra anläggningar skapa effektivt skydd för fartyg, verkstäder och förråd mot flyganfall och mot fjärrverkande vapen. Det framgår även av redogörelsen, att ett sådant primärt basområde förutsatts skola ordnas inom Stockholms skärgård.

Utredningen har sålunda utgått från att inom Stockholms skärgårdsområde skall finnas såväl en fredsbas som en primär krigsbas för flottan.

Det i fredsbasen ingående *varvet* (fredsvarvet), som har att ombesörja sjökrigsmaterielens utrustning och underhåll, reparationer m. m. samt därmed sammanhängande förrådsverksamhet, motsvaras inom den för krigsbaseringen avsedda organisationen av en krigsreparationsbas. Med hänsyn till det centrala läget av Stockholms skärgårdsområde vid operationer inom norra Östersjön och södra Bottenhavet samt områdets allmänna betydelse vid krig synes det utredningen ofrånkomligt, att den krigsreparationsbas, som förutsatts skola finnas inom detta område, för att kunna fylla sina uppgifter blir väl utrustad och gives en avsevärd kapacitet. Basen ifråga kan icke undvara effektivt skyddade dockor, verkstäder och förråd. Härav följer att kostnaderna för anläggningen bliva högst betydande. Det synes då utredningen, att investeringarna för ordnandet av flottans totala basorganisation inom Stockholms skärgårdsområde kunna avsevärt begränsas, därest fredsvarv och krigsreparationsbas kunna samordnas antingen, om så är möjligt, genom att det befintliga fredsvarvet utbygges på sådant sätt att det kan tjäna även som krigsreparationsbas eller genom att varvet vid en utflyttning från huvudstaden förlägges och anordnas enligt de krav, som måste uppställas på krigsreparationsbasen. Även beredskapssynpunkter tala med stor styrka för att fredsvarv och krigsreparationsbas förenas till en och samma anläggning. Erfarenheterna från de senaste krigen giva vid handen, att man numera har att utgå från att ett krig kan börja utan någon längre tids varsel.

Då härjämte den moderna vapentekniken medfört, att oskyddade mål kunna förstöras omedelbart vid krigsutbrottet, skulle det kunna hända, att verksamheten vid ett oskyddat fredsvarv vid ett krigsutbrott icke hunne överflyttas till en skyddad krigsreparationsbas, innan avsevärda skador åstadkommits på ineliggande fartyg samt på personal och materiel, som bort överföras till krigsreparationsbasen. Utredningen anser av angivna orsaker att *fredsvarvet och krigsreparationsbasen såvitt möjligt böra utgöras av en och samma anläggning*. Från denna utgångspunkt har alltså frågan om Stockholms örlogsvarvs framtida anordnande ansetts främst böra bedömas.

Utredningen behandlar då först spørsmålet, om örlogsvarvet även i fortsättningen bör kvarbliva på eller i närheten av nuvarande plats.

Stockholms örlogsvarv, som under seklernas lopp uppbyggts och utbyggt alltefter de ökade fordringarna på kapacitet och utrymmen, är förlagt dels på Skeppsholmens östra sida, dels å den mitt emot belägna stranden av Djurgården, Galärvarvet. De båda varvsområdena åtskiljas av den livligt trafikerade allmänna farleden in till Nybroviken och Strandvägen. Denna uppdelning nödvändiggör bland annat omfattande transporter med åtföljande omgång och tidsutdräkt samt därav föranledda ökade kostnader för varvsdriften. Till en försämring av driftsekonomi bidrager även de olika verkstädernas och anläggningarnas i många fall olämpliga placering i förhållande till varandra.

Flera verkstäder och förråd, särskilt på Skeppsholmssidan, äro inrymda i gammalmodiga och obekväma lokaler, som icke fylla ens de blygsammaste krav på eldsäkerhet och drägliga arbetsförhållanden. På Galärvarvet är det i detta avseende bättre ställt och särskilt marinverkstäderna ha under senare år utbyggt till moderna anläggningar, dock, i likhet med varvets övriga verkstäder, helt oskyddade mot anfall från luften.

Främst med hänsyn till eldfaran för Nordiska muséet uppgjordes av marinförvaltningen för ett tjugotal år sedan olika förslag om förskjutning av Galärvarvet mot Allmänna gränd och Beckholmen, men då inom dessa områden förutsättningar saknas för beredande av skydd mot luftanfall, kunna ifrågavarande förslag nu lämnas ur räkningen. Våren 1945 framlades ett av dåvarande chefen för Stockholms örlogsvarv utarbetat förslag, som i princip innebar att örlogsvarvet skulle bibehållas på nuvarande plats men att verkstäder och förråd skulle insprängas i Skansen-berget, varjämte en torrdocka skulle anordnas i berget vid Finnboda för fartyg upp till jagares storlek. Med hänsyn till Skansen-bergets stora avstånd från Galärvarvsstranden samt dockans avlägsna belägenhet i förhållande till verkstäderna synes detta förslag icke tillgodose kraven på rationell varvsdrift, vartill kommer att effektivt skydd för fartyg under reparation endast kan beredas ett eller ett par mindre fartyg. Detta förslag kan sålunda icke anses fylla nutida fordringar på en krigsreparationsbas.

Utredningen har vid studiet av Stockholms örlogsvarvs belägenhet samt dess nuvarande tillstånd och förhållanden kommit till den bestämda uppfattningen att *varvet icke kan på sin nuvarande plats moderniseras och utbyggas så att detsamma motsvarar de fordringar, som nu för tiden ofrånkomligen måste ställas på en krigsreparationsbas*, främst med hänsyn till skyddet mot flyganfall och mot robotvapen. Då inom varvsområdet eller i dess omedelbara närhet bombskyddade utrymmen för fartyg, verkstäder och förråd icke kunna anordnas i tillfredsställande omfattning och då härtill kommer det långt indragna läget inom skärgårdsområdet, måste man tyvärr räkna med att det nuvarande örlogsvarvet kommer att vid krig vara ur stånd att fylla några uppgifter av betydelse för sjökrigföringen.

Nu anförda synpunkter tala med styrka för en utflyttning av Stockholms örlogsvarv. Överhuvud taget torde icke någon plats i Stockholms omedelbara närhet kunna godtagas för anläggande av ett örlogsvarv, enär ett sådant icke skulle kunna fylla sin uppgift som krigsreparationsbas på grund av det stora avståndet från sjöstyrkornas sannolika operationsområden och det vid flyganfall alltför begränsade manöverutrymmet i skärgårdslederna.

Vad beträffar *örlogsstationen*, som har karaktären av personaldepå, är under krig kravet på skydd och ostörd verksamhet särskilt framträdande endast för sådana krigsviktiga organ som stationsledningen och personalregistreringen, enär den ojämförligt största delen av personalen i övrigt efter genomförd mobilisering icke längre befinner sig inom stationens område utan ombord på sjöstyrkorna eller vid andra krigstjänstgöringsplatser.

Här må emellertid erinras om det nära sambandet mellan station och varv. Sålunda erhåller varvet en betydande del av sin militärpersonal — underofficerare och manskap — från stationen, varjämte åtskilliga för stationens personal föreskrivna yrkeskurser äro förlagda till varvet. Fartyg, som i fredstid rustas å varvet för sjöexpedition, erhålla sina besättningar från stationen och efter fartygs avrustning å varvet omhändertagas besättningarna av stationen. Vid mobilisering och under krig råda i viss mån andra förhållanden, ehuru även då ett nära samarbete äger rum mellan station och varv.

Sambandet mellan stationen och varvet talar för att dessa båda anstalter förläggas någorlunda nära varandra, varför en utflyttning av varvet bör föranleda en utflyttning även av stationen.

Vidare bör beaktas, att stationens nuvarande anläggningar å Skeppsholmen i många avseenden — främst beträffande förläggnings- och undervisningslokaler samt anordningar för utomhusidrott — äro högst otillfredsställande och att utrymmet på holmen är alltför begränsat för att där skulle kunna åstadkommas en tidsenlig anläggning med rationell planering. Den första förutsättningen för tillskapande av en stationsanläggning, som motsvarar nutida krav, är sålunda att anläggningen flyttas till annan plats. Vid

en utflyttning skulle också nämnda krav på skydd för viss del av verksamheten kunna tillgodoses bättre än å Skeppsholmen.

Militära synpunkter tala alltså med stor styrka för en utflyttning till skärgården av Stockholms örlogsvarv och örlogsstation.

En bortflyttning av varvet och stationen medför också att Stockholm frigöres från omfattande militära anstalter, som eljest skulle öka riskerna för flyg- och robotvapenansfall mot huvudstaden.

Härtill kommer det betydande samhällsintresset att Skepps- och Kastellholmarna samt Galärvarvets område i görligaste mån frigöras för användning till andra ändamål. Ifrågavarande områden utgöra synnerligen värdefull mark med centralt läge inom huvudstaden och skulle med stor fördel kunna utnyttjas för andra behov. Genom en av militära skäl föranledd förflyttning av varvet och stationen skulle sålunda angelägna civila intressen kunna bli tillgodosedda.

På grund av vad ovan framhållits anser utredningen, att en förflyttning ut i skärgården av såväl örlogsvarvet som örlogsstationen bör komma till stånd.

Återstår frågan, huruvida *chefen för Ostkustens marindistrikt med stab och förvaltningsorgan* bör kvarbliva i Stockholm, om varvet och stationen flytta ut, eller om även nämnda organisation bör förflyttas från huvudstaden. Rörande detta spörsmål kan till en början konstateras, att marindistriktschefen och hans stab, vilkas verksamhet i fred domineras av planlägnings- och krigsförberedelsearbete, inspektioner samt övervakning av territorialvattnet, för fullgörandet av sina uppgifter äro i behov av samarbete med såväl övriga marina myndigheter i Stockholm — chefen för marinen, marinstaben och marinförvaltningen — som ett betydande antal andra där befintliga militära och civila organ — militärbefälhavaren, försvarsområdesbefälhavaren, flygledning, chefen för flygbasområdet, fortifikationsförvaltningen, lots- och tullmyndigheterna, telegrafverket, överståthållarämbetet, länsstyrelsen o. s. v. För att samarbetet skall kunna bedrivas snabbt och effektivt synes det erforderligt, att marindistriktschefen och hans stab äro förlagda till Stockholm. På frågan om marindistriktschefens uppehållsort i krig anser sig utredningen icke ha anledning att närmare ingå.

Av marindistriktets förvaltningsmyndigheter svara intendenturförvaltningen och sjukvårdsförvaltningen bl. a. för en omfattande förrådshållning. Förråden, varav huvuddelen nu förvaras å Skepps- och Kastellholmarna, äro avsedda bl. a. för tillgodosende av fartygens behov och för utrustning av den vid örlogsstationen inryckande personalen. Dessa huvudförråd böra därför utflyttas tillsammans med varvet och stationen samt inrymmas i bombskyddade lokaler. Jämte förråden utflyttas givetvis den personal, som omedelbart svarar för deras skötsel. I övrigt synas intendentur- och sjukvårdsförvaltningarna i fred böra kvarbliva i huvudstaden, dels därför att deras verksamhet omspannar hela marindistriktet, dels därför att föredrag-

ningar inför marindistriktschefen ofta förekomma och dels därför att placering i Stockholm är till fördel för upphandlingsverksamheten. Även den återstående av marindistriktets förvaltningsmyndigheter, kameralkontoret, bör lämpligen kvarbliva i huvudstaden i fred.

Utredningen har alltså funnit, att marindistriktschefen med stab ävensom marindistriktets intendentur- och sjukvårdsförvaltningar samt kameralkontoret i fred böra kvarbliva i Stockholm men att intendentur- och sjukvårdsförvaltningarnas huvudförråd böra utflyttas.

VAL AV PLATS FÖR EN UTFLYTTAD ÖRLOGSBAS

När det gäller att utvälja den plats inom Stockholms skärgård, till vilken örlogsbasen bör flyttas, göra sig olika synpunkter gällande för den del av basanläggningen, som utgöres av örlogsvarvet, och den del, som består av örlogsstationen. Även i fråga om placeringen av de marindistriktet tillhörande huvudförråd, vilka utredningen funnit böra förflyttas från Sockholm, göra sig särskilda synpunkter gällande. Utredningen behandlar därför i fortsättningen dessa objekt var för sig.

A. Örlogsvarvet

Under avd. II här förut har utredningen framhållit angelägenheten av att fredsvary och krigsreparationsbas såvitt möjligt utgöras av en och samma anläggning. Denna synpunkt har varit vägledande för utredningen vid valet av plats för ett från Stockholm utflyttat örlogsvarv.

Det har alltså gällt att finna en plats, som är så belägen och så beskaffad att den lämpar sig såväl för anläggande av en för krigsförhållanden avsedd reparationsbas som för varvsdrift i fred.

Rörande *läget för en krigsreparationsbas* kan till en början konstateras, att basen bör ligga så nära det antagliga operationsområdet att utnyttjandet av basen icke försvåras genom alltför stora avstånd. Särskilt sådana sårbara mål som skadade och havererade fartyg böra utan större tidsutdräkt kunna införas till krigsreparationsbasen. På grund härav måste en sådan bas inom Stockholms skärgård i varje fall förläggas utanför farledsförträngningen vid Oxdjupet; detta desto mera som den trånga passagen därstädes i krigstid kan bli spärrad genom fientliga stridsåtgärder.

För underlättande av personal- och förrådskomplettering samt för att kunna använda gemensamma försvarsanordningar och dylikt är det fördelaktigt, om krigsreparationsbasen förlägges i direkt anslutning till den operationsbas, som för vederbörande sjöstyrka kan bedömas såsom mest aktuell.

Med hänsyn till riskerna för ett fientligt anfall med sjöstridskrafter bör krigsreparationsbasen icke läggas så långt framskjuten att svårigheter uppstå att ordna tillfredsställande skydd mot kuppföretag med lätta fartyg. För att undvika artilleribekämpning från sjösidan skulle i och för sig än mera tillbakadragen förläggning av basen vara att föredraga. Emellertid har det tyngsta fartygsartilleriets skottvidder på senare år avsevärt ökats, varför

basen, för att kunna helt undandragas beskjutning, skulle få förläggas så långt in i Stockholms skärgård att avståndet till operationsområdena bleve alltför ogynnsamt. Vidare synes ett anfallsföretag, som skulle syfta till artilleribekämpning av krigsreparationsbasen, bliva förenat med så betydande risker för angriparen, att det icke framstår som särskilt sannolikt. Om anläggningen dessutom kan utföras på sådant sätt, att ett fullgott skydd mot artilleribeskjutning från sjösidan därigenom erhålles, synes risken för sådan beskjutning icke behöva tillmätas någon avgörande betydelse i fråga om örlogsbasens placering.

För att försvåra kuppföretag mot krigsreparationsbasen genom luftland-satta marktrupper bör basens belägenhet vara sådan, att den omgivande terrängen i möjligaste mån försvårar genomförandet av luftlandsättningsoperationer och erbjuder möjlighet att på ett effektivt sätt anknyta försvaret till naturliga hinderlinjer. Dessa synpunkter tala för en förläggning av basen till en skärgårdsö. Genom en dylik förläggning synas även möjligheter erbjuda sig att vid behov vidtaga sådana dispositioner av försvaret, att basen kan bilda ett marint motståndsområde, även om fienden tagit innanför liggande delar av fastlandet i besittning. Ett sådant motståndsområde kan bliva av avsevärd betydelse för bevarande av flottans operationsfrihet.

Med hänsyn till anfall från luften är det numera av föga betydelse om basen är mer eller mindre indragen inom de gränser, som av andra skäl måste sättas inom Stockholms skärgård. Till följd av flygplanens starkt ökade hastigheter och möjligheterna att genom radar på ett tidigt stadium upptäcka över havet insatta flyganfall, blir det skydd som kan erhållas från det egna jaktflyget, praktiskt taget lika, oavsett var basen är belägen inom skärgårdsområdet. För utnyttjande av gemensamt luftvärn är det emellertid, såsom redan förut framhållits, fördelaktigt om krigsreparationsbasen kan förläggas i anslutning till en operationsbas.

Erfarenheterna från andra världskriget ha givit vid handen, att det icke är praktiskt genomförbart att enbart genom jaktflyg och luftvärn skydda en sådan anläggning som en krigsreparationsbas från förstörelse genom starka anfall med bombflyg eller robotvapen. Härtill kommer att även atom-bomber kunna bliva fällda mot sådana mål som örlogsbaser.

För närvarande finnes ingen annan möjlighet för en anläggning av berört slag att undgå förstörelse vid anfall med ovan nämnda angreppsmedel än att anläggningen skyddas genom betongkonstruktioner eller insprängning i berg. För att en krigsreparationsbas skall kunna effektivt fylla sina uppgifter är det emellertid en ofrånkomlig förutsättning, att såväl basens egna anläggningar som ineliggande fartyg beredas tillfredsställande skydd även mot angreppsmedel av ifrågavarande art. Att i skyddande betongkonstruktioner inbygga en basanläggning av den storlek, som erfordras inom Stockholms skärgårdsområde, skulle draga orimliga kostnader. *Krigsreparations-*

basens vitala delar — dockor, verkstäder, förråd, expeditionslokaler m. m. — måste därför insprängas i berg.

Det kan vid första påseende förefalla som om Stockholms skärgård med dess rikedom på bergformationer skulle erbjuda många möjligheter för en sådan insprängning av krigsreparationsbasen. En genom marinledningens försorg verkställd närmare undersökning, vilken i detta avseende utgjort grundvalen för utredningens arbete, har emellertid visat, att tillgången på lämpliga bergmassiv är ytterst begränsad. Att så är fallet beror — utom på nautiska faktorer — främst därpå att anläggningens totala dimensioner och de i anläggningen ingående fartygstunnlarnas vertikalmått ställa stora krav på bergmassivets utsträckning och framförallt höjd. Vissa berg ha dessutom av bergtekniska och geologiska orsaker, såsom sprickbildning, förkastningar eller olämplig bergart, visat sig odugliga eller mindre användbara för ändamålet. Endast ett enda bergmassiv inom Stockholms skärgårdsområde har med hänsyn till storlek och beskaffenhet samt nautiska förhållanden intill berget befunnits fullt tillfredsställande för anordnande av en krigsreparationsbas av nu ifrågavarande omfattning. Detta bergmassiv utgöres av den s. k. Sköldudden (Djupskårberg) å Muskö i Stockholms södra skärgård.

För en förläggning av krigsreparationsbasen till Muskö Sköldudde tala även de tidigare anförda militära synpunkterna. Läget synes ur militär synpunkt knappast kunna vara gynnsammare, då den kringliggande delen av skärgården — med det närbelägna Hårsfjärdsområdet — utgör ett synnerligen lämpligt och välbeläget baseringsområde för sjöstridskrafter, som operera i norra Östersjön. Betydande belopp ha också redan investerats i marina anläggningar inom detta skärgårdsområde, varjämte omfattande markförvärv genomförts för att säkra flottans behov av mark därstädes.

Av det anförda följer, att *den inom Stockholms skärgård erforderliga krigsreparationsbasen icke rimligen kan förläggas till annan plats än Muskö Sköldudde.*

Sedan sålunda klarlagts till vilken plats krigsreparationsbasen bör förläggas, har utredningen undersökt, *huruvida en anläggning, belägen å denna plats och insprängd i berg, också kan utnyttjas såsom fredsvarv.*

Det har därvid befunnits, att landsvägsförbindelse till fastlandet — något som är en grundförutsättning för varvsdrift i fred å Muskö — kan ordnas till rimlig kostnad. Ordnandet av vatten- och elektricitetsförsörjningen för muskövarvet synes icke heller vålla några svårigheter eller bliva alltför kostnadskrävande. För en mindre del — ett 60-tal befattningshavare — av den vid varvet sysselsatta personalen böra visserligen av drifts- och beredskaps-skäl bostäder ordnas i närheten av varvet genom kronans försorg, men huvuddelen av bostadsproblemet synes kunna lösas på ett fördelaktigare och mindre kostsamt sätt genom att personalen får bosätta sig i befintliga tät-

orter på fastlandet — närmast Nynäshamns stad och Ösmo stationssamhälle. De berörda kommunerna ha visat stort intresse härför och förbundet sig att lämna sin medverkan för att ordna erforderliga bostäder. De resor med buss till och från arbetsplatsen, som vid sådan bosättning bliva nödvändiga, synas icke avskräckande, då avståndet till Muskö Sköldudde enligt det av utredningen förordade vägförslaget blir 15,7 kilometer från såväl Nynäshamn som Ösmo stationssamhälle.

En viss svårighet vid rekrytering av personal kan möjligen befaras, men torde uppkomma vid varje utflyttning av varvet till plats, som icke ligger omedelbart intill Stockholm.

Vidare har man att räkna med att förutsättningarna för en ekonomiskt lönande drift komma att ställa sig mindre gynnsamma å Muskö än i Stockholm. Vid marinverkstäderna har driften alltsedan den nuvarande organisationens tillkomst den 1 juli 1945 årligen lämnat ett mindre nettoöverskott, uppgående till i medeltal cirka 60 000 kronor. Härvid må dock beaktas, att bland inkomstposterna ingår ett årligt tillskott från statsverket av 800 000 kronor för täckande av merkostnader, som uppkomma på grund av verkstädernas beredskapsuppgifter. I jämförelse härmed visa de av utredningen för marinverkstäderna å Muskö uppgjorda driftskalkylerna — där utredningen räknat med samma beredskapstillskott av 800 000 kronor — att något nettoöverskott vid fredsdriften i allmänhet icke torde kunna påräknas. De militära fördelarna av varvsdriftens överförande till en skyddad anläggning å Muskö äro emellertid av den storleksordning, att i förhållande därtill en mindre försämring av driftsresultatet saknar betydelse.

Utredningen har också ansett det angeläget att ägna uppmärksamhet åt frågan, huruvida sysselsättning i berggrum kan vara förenad med ökade hälsorisker och därför mindre tillräddlig under fredsförhållanden. I sådant syfte har utredningen samrått med statens institut för folkhälsan och beretts tillfälle att taga del av en undersökning rörande detta spörsmål, vilken utförts av institutet under åren 1949—1951. Undersökningen har icke givit belägg för att några vägande erinringar kunna riktas mot att arbete under fredsförhållanden bedrives i lokaler, som äro insprängda i berg, under förutsättning att lokalerna äro väl anordnade särskilt beträffande ventilations- och belysningsförhållanden.

Utredningen har sålunda kommit till den uppfattningen, att *tillräckliga förutsättningar finnas för varvsdrift i fred vid en anläggning å Muskö Sköldudde.*

På grundval av de gjorda undersökningarna anser utredningen, att örlogsvarvet vid utflyttning från Stockholm bör förläggas till Muskö Sköldudde och där anordnas på sådant sätt, att detsamma även kan användas såsom krigsreparationsbas, det vill säga till huvuddelen insprängas i berg.

B. Örlogsstationen

Såsom redan förut berörts, äger ett nära samarbete rum mellan stationen och varvet, främst därigenom att stationen lämnar militär arbetskraft till varvet och besättningar till fartygen, varför en förläggning av stationen i anslutning till den av utredningen förordade varvsanläggningen å Muskö i och för sig framstår såsom naturlig. Å andra sidan är en viktig gren av stationens arbetsuppgifter, nämligen utbildningsverksamheten, av alldeles samma art som den verksamhet, vilken bedrivs vid marinens till Berga vid Hårsfjärden förlagda skolor: marinens underofficersskola och flottans yrkesskolor. Ett förläggande av stationen i anslutning till dessa skolor, av vilka underofficersskolan på sin tid utflyttats från stationen, synes också kunna medföra fördelar. Utredningen har övervägt båda dessa möjligheter och därvid funnit, att åtskilliga skäl kunna anföras för och emot vardera av dessa alternativ.

För en förläggning av stationen till Muskö — och emot Berga — talar främst den omständigheten, att en icke obetydlig del av den nuvarande stationens personal har sin verksamhet förlagd till varvet. Så är förhållandet med yrkeskurser, manskap för rustning och avrustning av fartyg, uppborrdsmän vid avrustade fartyg och deras biträden samt sådana fartygsbesättningar, vilka under kortvarig reparation av fartygen icke kunna förläggas och förplägas ombord. Denna personalstyrka, som varierar betydligt, har ungefärligt uppskattats till mellan 200 och 700 man vid en utflyttad örlogsbas. Om stationen i dess helhet förlades till Berga, dit avståndet från Muskö Sköldudde sjövägen är cirka 11 kilometer, skulle detta medföra ständiga, omfattande personaltransporter mellan Berga och Muskö. Kostnaderna härför skulle bli betydande, varjämte mycken övnings- och arbetstid ginge förlorad. Då personalen måste intaga frukost och middag å Berga men lunch å Muskö, uppstode en snedbelastning för matinrättningarna både å Berga och Muskö, vilket i sin tur skulle göra driften oekonomisk.

Vidare är i detta sammanhang att beakta, att den geografiska belägenheten av Muskö i förening med bergrumsförläggningen av varvet skapar förutsättningar för att anordna ett marint motståndsområde inom denna del av skärgården. Inom ett sådant motståndsområde skulle stationen bli bättre skyddad mot kufföretag och mot anfall med markstridskrafter från landsidan än å Berga. Motståndsområdet skulle också stärkas genom att tillföras stationens personal. Då kravet på bevakning måste bli avsevärt större för den föreslagna varvsanläggningen å Muskö än för de nuvarande skolorna vid Berga, skulle bevakningsmöjligheterna för stationen bli bättre, om stationen förlades i anslutning till varvet än om den lokalt anslötes till anläggningen vid Berga.

Anmärkas må, att vissa av de fördelar, som skulle vara förenade med sta-

tionens förläggande till Muskö, helt kunde vinnas endast om stationer placerades i omedelbar närhet av varvet. Emellertid är varvet ett primärt mål för fientliga anfall från luften, medan stationen i och för sig icke torde utgöra något särskilt betydelsefullt bombmål. Om stationen placerades omedelbart intill varvet, skulle den onödigtvis löpa risk att bli förstörd vid anfall mot varvet, såframt den icke insprängdes i berget. Av hänsyn till personalen böra emellertid förläggningstrymmen, som måste användas för långtidsförläggning under fredsförhållanden, icke placeras i berg. Härav följer att huvuddelen av stationen vid förläggning till Muskö borde placeras på betryggande avstånd från varvet. Härvid skulle dock vissa av de förut behandlade fördelarna av förläggandet till Muskö avsevärt minska i betydelse.

För stationens förläggande till Berga — och emot Muskö — kan i huvudsak följande anföras.

Den befintliga anläggningen å Berga utbyggdes från början för underofficersskolan och Stockholms örlogsstations värnpliktskola. Sedermera har värnpliktskolan flyttats från Berga och ersatts av yrkesskolorna. Dessa ha mindre elevantal än värnpliktskolan och eleverna tillhöra i betydande utsträckning andra personalkategorier. Härigenom har anläggningen å Berga blivit snedbelastad och i viss utsträckning överdimensionerad, ehuru dock de ledigblivna förläggningstrymmena provisoriskt tagits i anspråk för andra ändamål. Som exempel på snedbelastningen och därmed sammanhängande partiell överdimensionering kan nämnas, att en manskapskasern med förläggningstrymme för 160 man icke längre behövs för manskapsförläggning — den användes provisoriskt som radarskola i avvaktan på nybyggnad — att ytterligare en halv kasern med förläggningstrymme för 80 man, vilken f. n. provisoriskt utnyttjas som sjukhus, kommer att frigöras, när ett sjukhus, vartill medel redan finnas beviljade, blir uppfört, att manskapsmatsalen medger utspisning av 1 000 man, medan platsbehovet vid nuvarande — och för de närmaste åren beräknad — organisation uppgår till endast cirka 550. Å andra sidan föreligger brist på förläggningstrymmen för officerare och underofficerare.

Om stationen förlades till Berga, skulle det bli möjligt att rationellt utnyttja så gott som hela det befintliga byggnadsbeståndet för sådana ändamål för vilka byggnaderna från början avsetts, varigenom oekonomiska ombyggnader kunde undvikas och nybyggnadsbehovet för stationen nedbringas. Vidare skulle de nuvarande skolorna å Berga och stationens underbefälskola kunna gemensamt utnyttja vissa speciella utbildningsanordningar och lokaler, t. ex. riktarhall med eldledningsspel, exercishall och simhall. Personal- och lokalbehovet för administration skulle också kunna nedbringas genom sammanslagning i viss utsträckning av stationens och skolornas administrationsorgan.

Ur personell synpunkt synes stationens förläggande till Berga avgjort vara att föredraga framför förläggning till Muskö. Rustade sjöstyrkor och fartyg använda norra Hårsfjärden, utanför Vitså, som ordinarie fredsankarplats, nära till anläggningarna å Märsgarn och nära till förbindelsen med Stockholm över Vitså, varför det måste bliva olägligt för personalen, som ofta behöver kontakt med stationen, om denna förlades till Muskö. En förläggning till Berga däremot vore ur denna synpunkt mycket lämplig. Vidare skulle stationspersonalens — och då särskilt manskapets — permissionsmöjligheter till huvudstaden inskränkas avsevärt om stationen förlades till Muskö. Detta förhållande komme sannolikt att mera ofördelaktigt inverka på trivseln och rekryteringen än en förläggning till Bergaområdet.

Det har synts utredningen påfallande i hur stor utsträckning de skäl, som tala för stationens förläggande i anslutning till varvet å Muskö, och de, som tala för Berga, anknyta till skilda grenar av stationens verksamhet. Utredningen har därför ansett sig böra överväga, om icke lösningen av problemet är att söka i en *uppdelning av den nuvarande stationen mellan varvet å Muskö och en ny station å Berga*.

Varvet skulle då övertaga den nuvarande stationens — och marindistriktets — uppgifter med förläggning och förplägnad¹ m. m. av yrkeskurserna, uppbördsmännens biträden, besättningar, som deltaga i arbetet med fartygens rustning eller avrustning, samt personal från fartyg, som undergå kortvarig reparation av sådan art att personalen icke kan förläggas och förpläggas ombord.

Genom denna anordning undviker man en väsentlig del av de tidskrävande och dyrbara transporterna mellan stationen å Berga och varvet. Belastningen på matinrättningarna såväl å Berga som å Muskö blir jämnare. (Att en betydande ojämnhet för varvets matinrättning ändock uppkommer, beror på andra omständigheter — att varvets arbetare och tjänstemän, varav flertalet beräknas bliva bosatta å fastlandet, måste kunna erhålla lunch vid arbetsplatsen — och kan icke undvikas.) Då de fartygsbesättningar, som enligt vad nyss sagts skulle inkvarteras å varvet, bara skulle vistas i land under relativt korta tidsperioder, bör man för dem även i fredstid kunna godtaga förläggning i bergrum. Genom att för ändamålet utnyttja de förläggningsutrymmen, som av beredskapsskäl ändock böra finnas i varvsberget, uppstå icke obetydliga besparingar.

Å andra sidan medför den betydande permanenta förläggningen av personal till varvet behov av bl. a. gymnastikbyggnad och idrottsplats därstädes. Härigenom uppkommer en dubblering av dylika anläggningar, vilken måhända kunde undvikas, om hela stationen förlades till Berga. Att märka

¹ Skeppsholmens matinrättning, som tidigare omhänderhafts av örlogsstationen, drives numera av marindistriktets intendenturförvaltning.

är emellertid, att även vid en ren varvsanläggning måste finnas förlagda sjöreserv, polispersonal, maskinister, eldare m. fl., varför i vart fall ett ganska starkt behov av en gymnastik- och idrottsanläggning skulle föreligga.

Till den nya stationen å Berga flyttas de avdelningar av den nuvarande stationen, vilka icke — enligt vad nyss angivits — äga direkt anknytning till varvet. I stationen, som bör handha vården av hela etablissementet vid Berga, bör underofficersskolan organiskt inordnas.

Härigenom kunna de tillgängliga lokalerna effektivt utnyttjas och administrationen rationaliseras. Kontakten mellan sjökommenderad personal och stationens personalorgan underlättas. Huvuddelen av stationen blir belägen så nära Stockholm som verksamheten medger.

En nackdel är, att den nya stationen å Berga kommer att ligga utanför ett marint motståndsområde å Muskö. Denna nackdel bör dock icke överdrivas. Hänsyn bör härvid tagas till att den reducerade stationen å Berga väsentligen får karaktären av personaldepå, för vilken icke torde föreligga behov av mera omfattande skyddsåtgärder än för andra personaldepåer. Det luftvärn, som ändock måste finnas inom Hårsfjärdsområdet, utgör skydd även för stationen. Bevakningen, på vilken icke synes behöva ställas större krav för stationen än för de nuvarande skolorna å Berga, blir gemensam för dessa organ.

Utredningen har funnit att de fördelar, som kunna vinnas genom den angivna uppdelningen av stationen, äro så betydande, att en sådan åtgärd bör genomföras. *Utredningen anser sålunda, att örlogsstationen vid utflyttning från Stockholm bör uppdelas så, att örlogsvarvet å Muskö övertager de uppgifter, vilka äga direkt anknytning till varvet, medan återstoden av stationen förlägges till Berga i omedelbar anslutning till de befintliga skolanläggningarna.*

C. Marindistriktets huvudförråd m. m.

Vid en utflyttning av örlogsvarvet och örlogsstationen från Stockholm böra, såsom utredningen redan framhållit, även de i staden befintliga huvudförråd, som tillhöra marindistriktets intendentur- och sjukvårdsförvaltningar, flyttas därifrån. Beroende på de olika förrådens art och sammansättning böra de förläggas i anslutning till varvet eller stationen eller ock till vissa andra platser. Det beklädnadsförråd, som är avsett för i fredstid inryckande värnpliktigas och stamanställdas utrustning, bör medfölja stationen vid en utflyttning till Berga.

I detta sammanhang vill utredningen ifrågasätta, om icke de delar av marindistriktets huvudförråd, vilka av utredningen föreslagits skola för-

läggas i omedelbar anslutning till varvs- eller stationsanläggningarna, borde åtminstone i fredstid för vederbörande förvaltnings räkning handhas och vårdas genom varvs- eller stationschefens försorg. Den närmare undersökningen av denna och liknande av utredningsuppdraget aktualiserade organisationsfrågor har utredningen ansett falla utanför dess uppdrag. Sådana undersökningar böra lämpligen utföras genom marinledningens försorg, sedan statsmakterna i princip tagit ställning till frågan om örlogsbasens utflyttning.

FÖRSLAG OCH KOSTNADSBERÄKNINGAR RÖRANDE ÖRLOGSVARV Å MUSKÖ OCH VISSA I ANSLUTNING DÄRTILL FÖRLAGDA MARIN- DISTRIKTET TILLHÖRANDE FÖRRÅD

A. Allmänna grunder för beräkandet av anläggningens omfattning m. m.

1. Örlogsvarvet

Utredningen, som icke haft att verkställa någon granskning av örlogsvarvets organisation, har utgått från att varvet även efter en utflyttning kommer att bestå av tre militärtekniska avdelningar — vapenavdelning, fartygsavdelning och intendenturavdelning — för den beställande, kontrollerande och förrådsförvaltande verksamheten, en verkstadsavdelning — marinverkstäderna — för det verkstadstekniska utförandet av arbetena och ett byggnadsdepartement för handhavandet av fastighetsförvaltningen. Frågan om vilka jämkningar i organisatoriskt hänseende, som kunna bli påkallade vid en utflyttning av varvet bl. a. med hänsyn till att varvet då förutsetts skola övertaga vissa av örlogsstationens och marindistriktets nuvarande uppgifter, tillhör de spörsmål, som torde få övervägas inom marinledningen sedan statsmakterna tagit ställning till utflyttningsfrågan.

Omfattningen av den nya varvsanläggningen bör bestämmas med hänsyn till de krav, som ställas på anläggningen under beredskap och krig. Anläggningen å Muskö bör därför utbyggas till sådan kapacitet, att de inom Östersjön och angränsande farvatten opererande sjöstridskrafterna kunna beredas en någorlunda effektiv service beträffande reparation, översyn och utrustning av fartygen, även för det fall att örlogsvarvet i Karlskrona och de civila varven vid Ostkusten väsentligen satts ur stånd att biträda med sådana uppgifter. Från denna utgångspunkt och med ledning dels av uppgifter från marinledningen om de fartyg, vilka omkring år 1960 kunna antagas repliera på muskövarvet i krig, och dels av den arbetsvolym, för vilken örlogsvarvet i Stockholm svarade under den senaste beredskapstiden med egna resurser och med hjälp från de civila varven i stockholmstrakten, anser utredningen, att marinverkstäderna å Muskö böra utbyggas till större kapacitet än de nuvarande i Stockholm, vilket medför krav på ökade utrymmen. De militärtekniska avdelningarna och byggnadsdepartementet däremot behöva för full-

görande av sådana uppgifter, som redan i Stockholm åvila dem, i stort sett oförändrade utrymmen. Då emellertid marinverkstädernas kapacitet beräknas endast delvis bliva utnyttjad i fredstid, kunna vissa av verkstadsutrymmena under fredsförhållanden användas bl. a. för förvaring av sådana till de militärtekniska avdelningarna hörande förråd, som ianspråktagas vid rustning av fartygen. Härigenom nedbringas omfattningen av de lokaler, som behöva nyanläggas för nämnda avdelningar.

Anläggningarna å *Fjärderholmarna* samt vissa verkstadsanläggningar vid Hårsfjärdens örlogsdepå å *Märsgarn* böra också — av skäl, som angivas i det följande (avd. VI E) — flyttas till muskövarvet och anpassas efter där rådande förhållanden.

Vad angår *verksamhetens omfattning i fred*, räknar utredningen med att driften vid *marinverkstäderna* kommer att inskränkas även i förhållande till fredsdriften vid det nuvarande varvet i Stockholm främst därför att den nya varvsanläggningens avlägsenhet från större sjöfarts- och industricentra kan befaras medföra, att vissa nybyggnads-, ombyggnads- och moderniseringsarbeten, som nu utföras av stockholmsvarvet, icke kunna genomföras å Muskö till konkurrenskraftiga villkor. Utredningen har därför ansett försiktigheten bjuda att räkna med en väsentlig nedgång i sådana arbeten och har med hänsyn härtill utgått från att *marinverkstädernas kapacitet endast kommer att delvis utnyttjas i fred*. Emellertid vill utredningen samtidigt framhålla, att det ur beredskapssynpunkt är fördelaktigt, om anläggningen redan i fred kan utnyttjas i större utsträckning, varigenom svårigheterna vid en övergång till beredskaps- eller krigsförhållanden minskas. Alla möjligheter böra därför tillvaratagas att på ett ekonomiskt bärkraftigt sätt utvidga driften vid marinverkstäderna. Utredningen har ansett det angeläget att vid uppgörandet av planerna för varvets utrustning skapa goda förutsättningar för en sådan utvidgning av driften och föreslår i det följande bl. a. med hänsyn härtill, att varvet utrustas med en större flytdocka.

Den minskning av arbetsuppgifterna i fred, varmed utredningen sålunda räknat för marinverkstädernas del, avser — såsom närmare framgår av det avsnitt här nedan, som behandlar verkstädernas driftskalkyler (avd. IV L) — endast i mindre utsträckning sådana arbeten, beträffande vilka varvets militärtekniska avdelningar uppträda såsom beställare och kontrollanter. Dessa avdelningars förrådsförvaltande uppgifter minskas icke totalt sett. Utredningen räknar därför med *i stort sett samma omfattning av de militärtekniska avdelningarnas beställande, kontrollerande och förrådsförvaltande verksamhet som i Stockholm*. Vissa nya verksamhetsgrenar — omhändertagande av förläggning, förplägnad m. m. — tillkomma emellertid. För *byggnadsdepartementet* räknar utredningen med totalt sett ungefärligen oförändrad omfattning av verksamheten om hänsyn även tages till byggnadsdepartementets uppgifter beträffande örlogsstationen å Berga.

Från de förut angivna förutsättningarna rörande verksamhetens omfattning har utredningen beräknat, att *den vid varvet i fredstid tjänstgörande personalen, förutom manskap*, kommer att uppgå till cirka 1 250 personer, vilket är omkring 300 personer mindre än för närvarande vid varvet i Stockholm. Den *manskapsstyrka*, som mera stadigvarande kommer att vara förlagd till varvet å Muskö, beräknas normalt icke överstiga 350 man. Vidare har man att räkna med att *besättningar från fartyg, som undergå reparation* av sådan art att besättningarna icke lämpligen kunna vara förlagda ombord, måste kunna *tillfälligt förläggas* å varvet. Hur stor denna personalstyrka blir, är givetvis svårt att beräkna. Den kommer också att variera betydligt från tid till annan. Såsom ett genomsnittstal har utredningen räknat med 200 man — officerare, underofficerare och manskap.

Hur de för varvet sålunda beräknade personalstyrkorna fördelas på olika kategorier framgår av tablå 1, där även personalen vid marindistriktets i anslutning till varvet förlagda förråd medtagits.

Utredningen vill understryka, att beräkningarna givetvis endast kunnat göras ungefärliga med hänsyn till den avsevärda tid, som beräknas förflyta innan varvet å Muskö kan tagas i bruk, och de förändringar i fråga om organisation och personalsammansättning m. m. som dessförinnan kunna inträffa.

Tablå 1, utvisande den beräknade personalen i fredstid vid örlogsvarvet å Muskö och marindistriktets förråd m. m. därstädes

Personalkategori	A n t a l		
	Varvets och marindistriktets personal	å varvet förlagda fartygsbesättningar	S u m m a
Officerare och vederlikar	30	10	40
Underofficerare och poliser	120 ¹	30	150
Manskap	350 ²	160	510
Civila tjänstemän	300		300
Arbetare	850		850
Summa	1 650 ³	200	1 850

2. Marindistriktets förråd m. m.

Såsom förut angivits böra marindistriktets förråd vid utflyttningen från Stockholm fördelas mellan Muskö, Berga och vissa andra förrådsorter.

¹ Härav 40 uppbördsmän å avrustade fartyg (beredskapsbesättningar).

² Härav cirka 100 tillhörande envar av grupperna sjöreserven, yrkeskurser och beredskapsbesättningar.

³ Härav cirka 50 för marindistriktets förråd m. m.

Vid bedömandet av *förrådsutrymmenas storlek* har utredningen funnit vissa förråd kräva ökad golvyta medan lokalbehovet för andra förråd kan minskas vid en utflyttning, då modernare förrådslokaler erhållas. För alla förråden tillsammans beräknar utredningen, att utrymmena vid en utflyttning kunna något minskas.

I detta sammanhang har utredningen ansett sig böra upptaga frågan om anordnande av en *skyddad tvätt- och reparationsanstalt i anslutning till varvet å Muskö*. I fred ombesörjer nu den centrala tvätt- och reparationsanstalten i Stockholm (Hässelby) såväl tvätt som textil- och skoreparationer inom Ostkustens marindistrikt. Anstalten i Hässelby, som är oskyddad, är så belägen, att ständiga och omfattande transporter dit av tvättgods m. m. från fartygen och marinens landorganisation ute i skärgården under krigsförhållanden synas föga tillrädliga. Då nu förslag framlägges om utbyggande av en för sjöförsvaret centralt belägen, skyddad basanläggning, synes det utredningen angeläget, att denna anläggning utrustas med en även i krig användbar tvätt- och reparationsanstalt, som kan betjäna flottan och kustartilleriet inom Södertörnsområdet. Utredningen har därför i sitt förslag medtagit en sådan anstalt. Huruvida den skall drivas av marindistriktets intendenturförvaltning eller av varvet torde få framdeles övervägas.

Personalen vid marindistriktets förråd m. m. å Muskö beräknar utredningen till cirka 50 personer i fred. I tablå 1 är nämnda personal medräknad.

B. Allmän beskrivning av anläggningen

Såsom närmare framgår av bifogade karta (Bil. I) begränsas berget å Muskö Sköldudde (Djupskårberg), vars centrala parti täcker en yta av ungefär 90 hektar, på tre sidor av vatten: i söder av den relativt grunda, väl skyddade Gullbodaviken, i väster och norr av Mälbyfjärden. Mot Mälbyfjärden stupar berget flerstädes mycket brant och vattendjupet är redan några 10-tal meter från stranden betydande. Med Muskö i övrigt förenas bergspartiet — frånsett ett kuperat strandparti och en utlöpare av berget i nordost — genom en dalgång av 100—500 meters bredd. Längre österut å Muskö vidtaga ånyo höjdparter, till större delen bergiga och skogbevuxna men i sydost, kring gården Gullboda, övergående i ett mjukare kuperat, delvis odlat område.

I berget böra insprängas de delar av varvsanläggningen, vilka äro av vital betydelse och därför böra beredas effektivt skydd.

Den närmast berget belägna delen av Gullbodaviken bör utfyllas till ett kajplan, utefter vilket anordnas kajer för mindre fartyg och båtar ävensom tvenne pirar. Där böra också anläggas slipar, förvaringshallar och en verkstad för småbåtar. Något längre österut efter stranden av Gullbodaviken — sydost om berget — finns ett relativt plant med lövskog bevuxet område, vilket väl lämpar sig för uppförande av de friliggande kaserner, som avses

ingå i anläggningen. I närheten kunna också gymnastik- och idrottshall, idrottsplats, dyktankhus och marketenteri förläggas.

På lämpliga sträckor utefter stranden av Sköldudden böra anläggas verkstads-, utrustnings- och transportkajer, varjämte norr om berget en förtöjningspir bör utbyggas i Mälbyfjärden. Mellan denna pir och berget bör läggas en slip med uppställningsspår för smärre fartyg och båtar. Inom denna del av varvsområdet kunna också skrotgård, virkesupplag och kort-hållsskjutbana lämpligen anordnas.

Utredningen har övervägt, om icke ett flytande vågskydd borde läggas utanför kajerna vid nordvästra stranden av Sköldudden. Med hänsyn till Mälbyfjärdens ringa utsträckning och trånga förbindelser med angränsande vatten, har utredningen emellertid kommit till den uppfattningen, att ett sådant vågskydd torde kunna undvaras. I vart fall bör något vågskydd icke från början anläggas.

Vid gården Gullboda, sydost om Skölduddsberget, bör ordnas ett bostadsområde för den till ett 60-tal befattningshavare uppgående personal, som bör vara bosatt i närheten av anläggningen. Området har goda naturliga förutsättningar för bostadsbebyggelse och ligger fördelaktigt till ur kommunikationssynpunkt, då den landsväg, som förutsatts skola förbinda anläggningen å Sköldudden med fastlandet, planeras skola sträcka sig söderut å Muskö och därefter över St. Skramsö, Yxlö, Herrö och Himmelsö till fastlandet.

Vattenförsörjningen för anläggningen kan ordnas och behovet av elkraft kan tillgodoses utan några mera betydande svårigheter.

Kostnaderna för anläggningen i dess helhet — omfattande kostnader för berganläggningen, friliggande byggnader och anläggningar, komplettering av maskinpark och transportmateriel, försvarsanordningar, bostäder, vägförbindelse i den mån den icke bekostas av medel för anläggande av allmänna vägar, ordnande av vatten- och elektricitetsförsörjning, markförvärv, flyttning m. m. — ha beräknats till 202 800 000 kronor, enligt prisläget sista kvartalet 1950. Denna summa bör minskas med dels 1 600 000 kronor, som — enligt vad närmare angives under avd. IV C här nedan — redan använts och till största delen tagits i anspråk för förvärv av mark i trakten av Sköldudden, dels ock 12 200 000 kronor för av statsmakterna redan beslutade arbeten inom ifrågavarande skärgårdsområde. Om dessa belopp frånräknas återstår en kostnad av 189 000 000 kronor för anläggningen.

C. För anläggningen erforderligt område

Vid en utflyttning av örlogsvarvet till Muskö är det av vikt, att marinen där förfogar över icke blott själva Sköldudden och de områden däromkring, som direkt erfordras för kajer, pirar, kaserner, bostäder, försvarsanord-

ningar m. m., utan även tillräckliga arealer därutöver för att säkerställa eventuella utvidgningsbehov. För att möjliggöra effektiv bevakning kring anläggningen samt för att försvåra spionage och sabotage mot densamma är det vidare av vikt, att strandområdena kring Mälbyfjärden helt överföras i kronans ägo. Detta är även nödvändigt för att förhindra olämplig exploatering och bebyggelse av områdena med därav följande, för varvsdriften och fartygens rörelsefrihet olämplig småbåtstrafik i farvattnen invid varvet.

Med hänsyn till de exploaterings-tendenser, som göra sig gällande inom Muskö-området, är det angeläget, att den för varvet behöfliga marken — i den mån den icke redan är i kronans ägo — förvärfvas, så snart statsmakterna tagit ställning till utflyttningsfrågan. Utredningen har därför ansett sig böra verkställa en ingående detaljundersökning rörande gränsdragningen för det område, som bör avses för varvet och dess anläggningar. Detta område, som omfattar fastigheter inom Muskö, Västerhaninge och Ösmo socknar, innehåller en landareal av cirka 1 050 hektar, varav cirka 470 hektar redan äro i kronans ägo och stå under marinens förvaltning. Huvuddelen av den av marinen sålunda disponerade marken har förvärfvats enligt beslut av 1950 års riksdag (skrivelsen nr 223, i anledning av propositionen 1950: 141) i syfte bl. a. att förhindra exploatering, som skulle kunnat avsevärt försvåra utbyggnaden av en varvsanläggning vid Sköldudden.

De 580 hektar, som ytterligare behöva förvärfvas för kronans räkning, äro fördelade på 106 registerfastigheter, varav 93 helt och 13 delvis ingå i området. Endast en större jordbruksfastighet beröres, nämligen Yxlö 3¹ (Herrö), varav ungefär hälften — omfattande cirka 40 hektar inägor och 225 hektar skogsmark — faller inom området. Av de 93 hela registerfastigheterna inom området utgöras 4 — varav 2 i sambruk — av mindre fiske- och jordbruksfastigheter, 3 äro permanenta bostadslägenheter, medan återstoden eller icke mindre än 86 äro tomtområden, som avsöndrats eller avstyckats för fritidsbebyggelse. Huvuddelen av dessa tomtområden — 70 stycken — ingår i ett söder om Sköldudden beläget sportstugeområde, benämnt Mysingebaden. Detta sportstugeområde omfattar totalt cirka 250 tomtområden, varav de flesta bebyggda — ehuru i åtskilliga fall endast med byggnader av provisorisk art. Med hänsyn till de olägenheter och de jämförelsevis betydande kostnader, som markförvärfv inom detta sportstugeområde kommer att medföra, har det syntts utredningen angeläget att medtaga så litet som möjligt därav. Att helt undvika detsamma har dock icke varit möjligt med hänsyn till att de närmast Gullbodaviken belägna delarna av området behöva disponeras för verksamheten vid varvet, att landsvägen från varvet till fastlandet måste föras fram över området och kommer att spolia vissa tomtområden samt med hänsyn till de krav på försvarsanstalter och bevakning, som rimligen måste uppställas. Utredningen har därför vid detaljundersökningen funnit, att den västra delen av Mysingebaden bör ingå i varvsområdet.

Då två tredjedelar av de 70 nyssnämnda tomtområdena ännu äro obebyggda eller försedda endast med mindre byggnader av provisorisk art, har det syntts angeläget att förhindra uppkomsten av ytterligare bebyggelse inom området, så att icke framdeles avsevärda kostnader skulle behöva nedläggas på inlösen av nytillkomna byggnader. Med anledning härav har Kungl. Maj:t genom beslut den 1 december 1950 uppdragit åt fortifikationsförvaltningen att i samråd med utredningen vidtaga åtgärder för överförande av vissa tomtområden i kronans ägo. Förhandlingar härom ha sedan förts med tomtägarna och vissa överenskommelser ha träffats. När uppdraget slutförts, torde ett 40-tal tomtområden ha inköpts av kronan.

Den för marinens räkning redan förvärvade marken i trakten av Sköldudden — ovannämnda 470 hektar — har inköpts för en kostnad av i runt tal 1 250 000 kronor. Beloppet kan icke exakt angivas, då marken till större delen ingått i ett fastighetskomplex, Arbottna egendom, som i sin helhet inköpts av kronan för en köpeskilling av 2 800 000 kronor. Hur mycket härav, som belöpt på den nu ifrågavarande marken, har ungefärligt uppskattats.

Enligt vad utredningen inhämtat står vidare ett belopp av 350 000 kronor till förfogande för inköp av vissa av tomtområdena inom Mysingebaden.

Det nu ytterligare erforderliga beloppet för markförvärv för varvsanläggningen å Muskö beräknar utredningen — på grundval av genom dess försorg verkställda värderingar — till 3 400 000 kronor. Med inräknande av de redan anvisade medlen beräknas totalkostnaden för markförvärv till (3 400 000 + 1 250 000 + 350 000 =) 5 000 000 kronor.

D. Den i berg insprängda delen av anläggningen

1. Allmän redogörelse för berganläggningens ordnande

Den *bergart*, varav Muskö Sköldudd är uppbyggd, utgöres av gnejs, vilken inom vissa områden är skiktad och i ytan mot sjösidan tydligt skivig, inom andra partier granitisk och nästan massformig samt slutligen inom vissa begränsade områden oregelbundet sönderbruten. Upprepade geologiska och bergtekniska undersökningar, vilka under de senaste åren verkställts på platsen av bergmästaren i östra bergmästardistriktet S. O. V. Eklund m. fl. experter, ha givit vid handen, att bergbeskaffenheten är lämpig för utförande av större bergrum.

Såsom redan förut framhållits är Skölduddsberget — med den centrala delen täckande en yta av cirka 90 hektar — av den *omfattningen*, att däri utan svårighet kunna insprängas alla för varvsdriften vitala anordningar, som ingå i utredningens förslag. Nämnda anordningar ianspråktaga emellertid ingalunda hela den för anordnande av tunnlar användbara delen av berget, utan goda utvidgningsmöjligheter komma att finnas.

Bergtäckningen över tunnlarna blir fullt tillfredsställande.

Planläggningen av anordningarna inuti berget har skett i nära samråd med örlogsvarvet i Stockholm och fortifikationsförvaltningen. Vid placeringen av förråd, expeditioner, förläggningsutrymmen m. m. har särskilt beaktats önskvärdheten av att lokalt sammanföra likartade arbetsuppgifter, varigenom skapas möjligheter att rationalisera verksamheten och nedbringa såväl lokal- som personalbehovet. Det har även krävt beaktande, att lokaliteterna i berget av arbetshygieniska och psykologiska skäl böra göras så tilltalande som möjligt och givas en utformning, som i görligaste mån förtar intrycket av bergrum, samt utrustas med goda ventilations- och belysningsanordningar.

För den mera *detaljerade beskrivningen* av berganläggningen får utredningen hänvisa till den hemliga upplagan av sitt betänkande. Här nedan lämnas endast en kortfattad redogörelse för de principer utredningen tillämpat vid planerandet av erforderliga bergsutrymmen i syfte att nedbringa lokalbehovet till minsta möjliga, ävensom andra uppgifter om vissa lokaler m. m. inom anläggningen.

Genom att, såsom förut berörts, marinverkstädernas kapacitet endast i begränsad utsträckning avses tagas i anspråk under fred, komma icke oväsentliga delar av deras för expeditioner och verkstadsdrift beräknade utrymmen att i fredstid bliva disponibla för andra ändamål. Utredningen har räknat med att dessa i fred lediga utrymmen skola användas såsom undervisningslokaler för yrkeskurser m. fl. liknande behov samt såsom upplagsplatser för bl. a. sådana delar av de militärtekniska avdelningarnas förråd, som endast skola täcka utrustningsbehov och som sålunda helt ianspråktagas, när fartygen rustas vid beredskap eller mobilisering. På så sätt kan nyanläggningsbehovet av lokaler i berget för de militärtekniska avdelningarna m. m. i motsvarande mån minskas. Genom detta förfaringsätt behöva *de sammanlagda verkstads- och förrådsutrymmena* för varvet å Muskö endast obetydligt utökas i förhållande till stockholmsvarvet, trots marinverkstädernas ökade kapacitet.

För att verksamheten vid muskövarvet under krigsförhållanden skall kunna pågå så ostörd som möjligt erfordras att *förläggningsutrymmen* finnas anordnade i berget för den vid anläggningen sysselsatta personalen jämte tillfälligt ilandflyttade fartygsbesättningar m. m. Utredningen har vid planerandet av berganläggningen tillgodosett detta behov. Då under fredsförhållanden endast en del av dessa utrymmen behöva vara disponibla för förläggningssändamål, föreslår utredningen, att återstoden av ifrågavarande utrymmen inredes och användes i första hand såsom matsalar men även såsom mässar, dagrum och andra samlingslokaler m. m.

Det nuvarande örlogsvarvet i Stockholm förfogar icke över några förläggningsutrymmen för här ifrågavarande ändamål. Till den del utrymmena

avses skola i fredstid användas för tillfällig förläggning äro de emellertid jämförbara med vissa förlägningsutrymmen vid den nuvarande örlogsstationen och minska behovet av dylika utrymmen vid den nya stationen å Berga.

All den personal, som i krigstid förlägges inom berganläggningen, måste givetvis också kunna *bespisas* där. Utredningen räknar därför med att i berget utbygges en köksanläggning av erforderlig storlek. Köket avses skola användas även under fredsförhållanden och bör därför inredas på sådant sätt, att några svårigheter icke uppstå att normalt ha i bruk endast en del av den befintliga utrustningen. Kökslokalerna böra emellertid även i fred vara helt inredda; detta dels ur beredskapssynpunkt och dels för att kunna möta tillfälliga toppbelastningar.

Några särskilda matsalar för krigsbruk avses icke skola utsprängas i berget, utan utredningen räknar med att bespisningen under krig får ske i förlägnings- och verkstadslokaler, förbindelsegångar m. fl. dylika utrymmen. För fredsbruk avses — såsom ovan angivits — erforderliga matsalar skola inredas i en del av då lediga förlägningsutrymmen. Enligt utredningens bedömande kommer i fredstid en del av personalen — såsom beräkningsgrund tre fjärdedelar av hela antalet arbetare och en tredjedel av antalet civila tjänstemän — att medföra mat från hemmet. Utredningen räknar med att denna personal skall ha möjlighet att äta antingen i matrum vid de olika arbetsplatserna eller i ett utanför berget förlagt marketenteri.

Av anordningar av liknande art som de nu berörda finns vid örlogsvarvet i Stockholm endast en friliggande mindre matinrättning med — efter aktuell utbyggnad — en tillagningskapacitet av 300 portioner och plats för cirka 225 personer. Även om hänsyn jämväl tages till att viss sådan personal, som å Muskö skulle utspisas genom örlogsvarvets försorg, i Stockholm förplägas vid marindistriktets matinrättning å Skeppsholmen, blir den av läget och krigsanvändningen betingade ökningen å Muskö avsevärd.

Behovet av *sjukvårdslokaler* vid varvsanläggningen har, efter framställning från utredningen, beräknats av försvarets sjukvårdsstyrelse. Dessa beräkningar ha legat till grund för utredningens planläggning av sjukvårdsanstalterna i berget.

Under fred bör huvuddelen av det aktuella sjukvårdsbehovet för musköanläggningens personal tillgodoses antingen genom civila sjukvårdsanstalter i Nynäshamn eller genom det sjukhus, som avses skola tillhöra den till Berga utflyttade örlogsstationen. Härigenom kan viss del av det för krigsbruk behövliga bergsutrymmet för vårdavdelningen disponeras för andra ändamål i fredstid.

Någon motsvarighet till ifrågavarande med hänsyn till muskövarvets krigsanvändning föreslagna sjukvårdsanstalter finnes icke vid det nuvarande varvet.

Då tillfredsställande allmänhygieniska förhållanden äro av största betydelse för verksamheten och trivseln i bergverksstäder, har utredningen ägnat stor uppmärksamhet åt *de sanitetstekniska anordningarna* samt *värme- och ventilationsanläggningarna* ävensom *anordningarna för belysning, brandsläckning m. m.* Utredningen har räknat med betydande kostnader för värmeförsörjning och luftkonditionering bl. a. för reglering av luftens temperatur och fuktighet ävensom för bortförande av vissa avgaser och illaluktande ångor m. m.

2. Kostnadsberäkningar

Anläggningskostnaderna för de av utredningen föreslagna anordningarna i berget å Muskö ha beräknats uppgå till sammanlagt 140 000 000 kronor. Angivna totalbelopp bör — såsom tidigare framhållits — minskas med 12 200 000 kronor, varefter den återstående kostnaden uppgår till 127 800 000 kronor.

Kostnaderna omfatta sådana arbeten och anordningar, som normalt bruka bekostas av investeringsanslag, såsom sprängnings- och inklädnadsarbeten, fast inredning, fast inbyggda delar av transportanordningar, fundament för verkstadsmaskiner m. m. Däremot ha här principiellt icke medtagits sådana anordningar, vilkas anskaffning plägar bestridas från anslag under driftbudgeten, såsom rörliga delar av transportanordningar, verkstadsmaskiner, maskinell utrustning för tvättinrättningen o. d. Dessa anordningar ha istället jämte de helt rörliga transportanordningarna sammanförts under avd. IV F. Några beräkningar av kostnaderna för komplettering av möbler, kontorsmaskiner och andra lösa inventarier samt handverktyg o. d. har utredningen icke verkställt, då dessa kostnader icke synts vara av den storleksordning att de kunna öva inflytande på bedömandet av frågan om örlogsbasens utflyttning.

Kostnadsberäkningarna för berganläggningen ha till huvudsaklig del utförts av fortifikationsförvaltningen samt i visst avseende av marinförvaltningen. Vissa kompletteringar ha verkställts inom utredningen.

De beräknade kostnaderna — såväl under avd. IV D som för övriga avsnitt — hänföra sig till prisläget sista kvartalet 1950.

E. Friliggande byggnader och anläggningar m. m.

1. Kajer, pirar, kajplaner m. m.

Såsom utredningen redan i den allmänna beskrivningen under avd. IV B angivit bör den relativt grunda, väl skyddade Gullbodaviken utnyttjas för anläggande av en kaj och tvenne pirar för mindre fartyg och båtar, varjämte området innanför kajen bör utfyllas till ett större kajplan, varå bl. a. an-

bringas båthallar med anslutande slipar för småbåtar. Vidare böra på lämpliga sträckor utefter stranden av Sköldudden anläggas verkstads-, utrustnings- och transportkajer med tillhörande kajplan samt norr om berget en förtöjningspir utbyggas i Mälbyfjärden med förtöjningsbojar och dykdalber. Mellan denna pir och berget anlägges en slip med sidoförskjutnings- och uppställningsspår för smärre fartyg och båtar.

Sammanlagda längden av kajer och pirar vid muskövarvet överstiger längden av motsvarande anläggningar vid varvet i Stockholm. Den föreslagna utökningen har synts ofrånkomlig vid en utflyttning, då den nuvarande kaj- och pirlängden i Stockholm sedan åtskilliga år befunnits otillräcklig för att ens under fredsförhållanden medgiva en med hänsyn till brandfara m. m. tillfredsställande spridning av fartygen.

Kostnaderna för nu angivna anläggningar vid varvet å Muskö ha beräknats till sammanlagt 12 800 000 kronor.

2. Flytdocka

Utredningen har redan tidigare, under avd. IV A 1, berört spörsmålet om verksamhetens omfattning i fred vid muskövarvet och därvid anført, att driften vid marinverkstäderna kan befaras komma att inskränkas i förhållande till fredsdriften vid det nuvarande varvet i Stockholm, beroende på det nya varvets avlägsenhet från större sjöfarts- och industricentra. Samtidigt har utredningen framhållit angelägenheten av att anläggningen redan i fred kan utnyttjas i större utsträckning samt att alla möjligheter böra tillvaratagas att på ett ekonomiskt bärkraftigt sätt utvidga driften vid marinverkstäderna. För att skapa goda förutsättningar för en sådan utvidgning av driften föreslår utredningen bl. a. att muskövarvet utrustas med en större flytdocka.

Tillgången till en sådan docka skulle väsentligt öka varvets möjligheter att mottaga större fartyg — även handelsfartyg — för reparation och översyn, varigenom marinverkstäderna kunde tillföras för driftsekonomin högst betydelsefulla arbeten. På så sätt skulle man kunna avsevärt förbättra verkstädernas ekonomiska resultat vid den minimidrift å varvet, varmed utredningen försiktigtvis ansett sig böra räkna under fredsförhållanden, ävensom betydligt vidga möjligheterna att öka varvsdriftens omfattning, något som både ur driftsekonomisk synpunkt och av beredskapsskäl är önskvärt.

Härtill komma vissa synpunkter beträffande Beckholmen. För att i erforderlig utsträckning tillgodose behovet av dockningsmöjligheter för de större örlogsfartygen och isbrytarna blir det nödvändigt att i kronans ägo behålla Beckholmen med Gustaf V:s docka, såframt icke en flytdocka av motsvarande kapacitet anskaffas för muskövarvet. Vare sig därvid anläggningarna å Beckholmen skulle drivas av marinen eller utarrenderas till något privat

varv med företrädesrätt för marinen till dockning, synas kronans möjligheter att fullt tillgodogöra sig värdet av Beckholmen mindre gynnsamma. Om däremot muskövarvet tillföres den ifrågasatta flytdockan, kunna värdena å Beckholmen uttagas på det för kronan fördelaktigaste sättet, förslagsvis genom försäljning.

Lämplig plats för en flytdocka av nu angiven storlek kan beredas vid Muskö Sköldudde i anslutning till varvsanläggningen. Vid krigsfall kan dockan bogseras bort till någon undandragen plats i skärgården.

Kostnaderna för en flytdocka med ovan angiven kapacitet ha uppskattats till i runt tal 8 000 000 kronor.

3. Husbyggnader, idrottsanläggningar m. m.

Med hänsyn till muskövarvets användning under fredsförhållanden har utredningen ansett sig böra föreslå, att vissa friliggande byggnader m. m. skola ingå i anläggningen. Under fredsförhållanden bör sålunda förläggning i bergrum endast förekomma beträffande personal, som tillfälligt inkvarteras vid varvet, medan däremot den personal, som skall vara inkasernerad där under längre tidsperioder, bör förläggas i byggnader utanför berget. För trivseln bland de i berganläggningen sysselsatta synes det vidare vara av vikt, att lämpliga åtgärder vidtagas med tanke på dem, som önska tillbringa lunchrasten utanför berget. Härför erfordras ett friliggande marketenteri, som bör anordnas på sådant sätt, att det kan tjäna som samlingslokal även för de personer, som äro bosatta inom det till varvet hörande bostadsområdet. I anslutning till marketenteriet böra finnas vissa fritidslokaler för den inkasernerade personalen. Såväl för sistnämnda personal som för dem, som bliva bosatta i varvets närhet, erfordras anläggningar för gymnastik och idrott, vilka anläggningar bliva av särskild betydelse med hänsyn till varvets relativt isolerade läge. Behov föreligger också av ett dyktankhus och en korthållsskjutbana. Härtill kommer, att vissa av de för varvsdriften erforderliga lokalerna och förvaringsutrymmena synts kunna förläggas utanför berget antingen därför att de icke äro av väsentlig betydelse för verksamheten i krig eller ock på grund av att materielen är föga sårbar eller utan större svårighet kan ersättas. Av dessa skäl ha förvaringshallar och verkstad för småbåtar samt vissa upplag synts kunna anordnas utan bergskydd.

Såsom redan tidigare angivits (avd. IV B) synes flertalet av de friliggande byggnaderna böra placeras sydost om Skölduddsberget — mellan detsamma och Gullbodaviken. Kasernerna böra läggas närmast viken på en med lövskog bevuxen, för bebyggelse mycket tilltalande udde. Strax därinvid och i anslutning till bogserbåtskajen uppföras båthallarna och båtverkstaden samt ordnas en upplagsplats för ekipagesektionen. I närheten läggas också dyktankhuset och gymnastikbyggnaden med anslutande idrottsplats m. m. Marketenteriet placeras något längre norrut. Korthållsskjutbanan, skrotgård,

virkesupplag m. m. förläggas till det plana partiet norr om berget. Vid transportkajen anordnas ett kolupplag.

Beträffande *förläggningsutrymmena* har utredningen beräknat, att behov av förläggning under längre, sammanhängande perioder föreligger för följande personal:

- 2 officerare,
- 10 underofficerare,
- 40 underbefäl och
- 300 meniga.

För all befälspersonal uppföres en byggnad, som även inrymmer vaktlokaler. Byggnaden placeras vid huvudentrén till varvsområdet och uppdelas i tvenne i förhållande till varandra förskjutna tvåvåningslängor. Den större närmast infartsvägen belägna delen innehåller 20 dubbelrum för underbefäl jämte polisvakt med expeditionslokaler för en inspektionskonstapel och 2 vakthavande konstaplar. Den andra delen inrymmer 12 enkelrum för officerare och underofficerare. Till underofficers- och underbefälsförläggningarna anordnas var sitt dagrum.

Förläggningsutrymmena för de meniga uppdelas på 4 kaserner. Varje kasern uppföres i 2 våningar och innehåller 12 logement, ett vart för 6 man i enkelförläggning, samt toalettrum, tvättrum, torkrum, putsrum, dagrum och rum för dagunderofficer. I källaren anordnas förrådslokaler för privata kläder, cyklar m. m. Vinden användes såsom reservlogement m. m.

Marketenteriet har planerats med ett centralt beläget kök, kring vilket de olika serveringslokalerna gruppera sig. Den södra flygeln innehåller en mäss för 15 officerare samt en för 50 underofficerare och poliser. Den norra flygeln inrymmer en mässlokal för 75 högbåtsmän och furirer samt en för 35 civila tjänstemän och kvinnlig personal.

Den östra flygeln inrymmer serveringslokal för 450 meniga och arbetare. Denna lokal kan även användas såsom biograf- och teaterlokal. Med tanke på de senare ändamålen har en särskild entré anordnats direkt från det utanför stängsel liggande området.

Byggnadens källarvåning innehåller förutom förrådslokaler även lånebibliotek med läs- och skrivrum i de delar, som ligga ovan mark.

Anläggningarna för gymnastik och idrott omfatta främst en gymnastikbyggnad, som placerats omedelbart utanför huvudentrén för att kunna vara tillgänglig för såväl varvspersonalen som de personer, som äro bosatta inom bostadsområdet, utan att de sistnämnda skola behöva passera vakten. Byggnaden innehåller i bottenplanet en gymnastiksal, som även kan användas för tennis och andra bollspel. I källarvåningen inrymmas lokaler för fäktning och brottning, omklädnadsrum, bastubad samt redskapsrum för utomhusidrott. I anslutning till gymnastikbyggnaden anordnas idrottsplats och 4 tennisbanor.

Dyktankhuset uppföres i 2 våningar i likhet med motsvarande byggnad vid varvet i Stockholm.

Korthållsskjutbanan, som avses för 10 skyttar, anordnas med kulfång mot berget och förses med en bod för målmateriel.

Båtverkstaden uppföres i 2 våningar, den nedre inrymmande verkstäderna och den övre kontorslokaler m. m. *Båthallarna* sammanbyggas med verkstaden i form av 2 flyglar, likaledes i 2 våningar.

Vid tvenne av *de för varvsdriften erforderliga upplagen*, nämligen skrotgården och virkesupplaget, uppföras kontorsbyggnader i en våning inrymmande expeditionslokaler och förrådsutrymmen. För ekipagesektionens och byggnadsdepartementets upplag röjas och avplanas erforderliga markområden, varjämte vid förstnämnda upplag anordnas ett förrådsskjul. Vid samtliga förenämnda upplag ordnas även regnskydd i erforderlig omfattning. Kring kolupplaget uppsätts 4 meter höga betongplankväggar.

På lämplig plats inom området ordnas *regnskydd, cykelstall och motorcykeltak*.

Till *jämförelse* med förhållandena vid det nuvarande varvet i Stockholm må beträffande förläggningensutrymmena anmärkas, att stockholmsvarvet förfogar över förläggningensutrymmen för allenast 60 man (sjöreservens kaserne). Utökningen vid muskövarvet beror väsentligen på den överflyttning av personal, vilken föreslagits skola ske från örlogsstationen till varvet i samband med anläggningarnas utflyttande till skärgården. Ökningen uppväges helt genom motsvarande minskning av de förläggningensutrymmen, som behöva anordnas vid den nya stationen å Berga. Någon motsvarighet till marketenteriet samt anläggningarna för gymnastik och idrott finnes icke vid det nuvarande varvet. Dock må erinras därom, att vid varvet i Stockholm finnes en mindre matinrättning för arbetare, vilken för jämförelse omnämnts vid behandlingen av bespisningsanordningarna i berget (avd. IV D 1). I den mån marketenteriet avses för personal, som överflyttas från örlogsstationen, minskas motsvarande lokalbehov å Berga.

Kostnaderna för de under förevarande avsnitt behandlade byggnaderna och anläggningarna ha beräknats till sammanlagt 9 800 000 kronor.

4. Utvändiga ledningar m. m.

Vatten-, värme- och eltillförseln till de här förut under avd. IV E behandlade friliggande byggnaderna och anläggningarna ordnas genom anknytning till de centrala vatten-, värme- och elnäten inuti Skölduddsberget. Härvid förutsätts vattenledningar samt elkablar och transformatorer i görligaste mån bliva gemensamma för nu berörda byggnader m. m. och bostadsområdet vid Gullboda. Ytterbelysning ordnas i erforderlig omfattning inom varvsområdet.

För *rening av avloppsvattnet* från de friliggande byggnaderna inom varvsområdet och från bebyggelsen å bostadsområdet vid Gullboda avses en gemensam reningsanläggning skola utföras.

Kostnaderna för nu berörda ledningar m. m. — med undantag för de ledningar, som inbyggas i kajer och pirar och som redan medtagits under avd. IV E 1, samt för den del av gemensamma ledningar m. m., som får anses belöpa på det under avd. IV H 3 här nedan behandlade bostadsområdet — ha beräknats till sammanlagt 1 350 000 kronor.

5. Väg- och planeringsarbeten m. m.

De erforderliga *vägarna* inom varvsområdet anknytas till den landsväg, som förutsatts skola byggas från fastlandet till sydöstra Muskö och därifrån förbi Gullbodaviken och Skölduddsberget till den befintliga allmänna landsvägen å öns centrala del. Huvudvägarna inom varvsområdet avses skola erhålla samma bredd å körbanan som landsvägen från fastlandet samt förses med gångbana. Då de erforderliga kajplanerna redan medtagits i redogörelsen och kostnadsberäkningarna under avd. IV E 1 upptagas nu endast de *planer*, som erfordras i anslutning till kaserner m. m.

Varvsområdet avgränsas åt landsidan med *trädnätstängsel*, som på insidan förses med en tät häck av exempelvis gran för att förhindra insyn.

Kostnaderna för de nu berörda arbetena ha beräknats till 1 450 000 kronor.

F. Komplettering av maskinpark och transportmateriel m. m.

Utredningen räknar med att den *maskinpark*, som finnes vid örlogsvarvet i Stockholm, skall överflyttas till muskövarvet vid dettas färdigställande och att marinverkstädernas maskinersättningskonto i största möjliga utsträckning utnyttjas för att vid nämnda tidpunkt hålla maskinparken i fullgott skick. Av olika skäl erfordras emellertid en komplettering av maskinparken i samband med utflyttningen. Vid varvet i Stockholm ha sålunda vissa maskiner och anordningar kunnat undvaras tack vare den service, som stått att erhålla hos närbelägna industrier i huvudstaden. Efter utflyttningen har man åtminstone beträffande vissa arbetsdetaljer att räkna med att ett dylikt samarbete blir alltför osmidigt och oekonomiskt. Av detta skäl anser utredningen, att muskövarvet bör tillföras sådana anordningar som sandbläster- och metallsprutaggregat, härdugnar samt anläggningar för galvanisering och förkromning. Strävandena att göra anläggningen å Muskö till en fullgod krigsreparationsbas, som kan fungera även vid en avspärning, medföra också behov av att tillföra anläggningen vissa specialmaskiner för arbeten, som eljest även efter utflyttningen kunnat i fredstid beställas från annat håll.

För den föreslagna *tvättinrättningen* kräves nyuppsättning av maskiner. Utredningen har också ansett det konsekvent att i detta sammanhang medräkna viss tyngre apparatur, som ur beredskapssynpunkt stadigvarande bör vara placerad vid *sjukvårdsanstalten* å Muskö.

I berganläggningen äro goda *kommunikationer* inom och mellan de olika lokalerna en grundförutsättning för åstadkommande av rationell drift. Det är sålunda nödvändigt att sörja för att anläggningen i tillräcklig omfattning förses med fast inbyggda eller helt rörliga transportanordningar.

Fast inbyggda transportanordningar med traverser eller telfrar böra givetvis ingå i utrustningen för verkstäderna och flertalet av förråden. De fast anbragta delarna av dessa anordningar (fundament, balkar m. m.) ha medtagits i redogörelsen och kostnadsberäkningen för byggnadsarbetena. I nu förevarande sammanhang upptagas de rörliga delarna av berörda transportanordningar.

För sliparna medtagas i detta sammanhang *slipmaskinerier och vagnar*.

Vid kajerna avses uppsättas erforderligt antal *kranar*.

De betydande avstånden inom anläggningen nödvändiggöra också en komplettering av varvets utrustning med *helt rörliga transportmedel*, såsom mobilkranar, krantruckar, traktorer och släpvagnar.

Däremot har varvets nuvarande *bilpark* syntts tillräcklig även efter en utflyttning.

Utredningen räknar slutligen med att varvets sjötransportmedel som en följd av utflyttningen behöva kompletteras med 2 *isbrytande bogserbåtar*.

Den sammanlagda *kostnaden* för anskaffning av de under detta avsnitt upptagna maskinella anordningarna, transportmedlen m. m. har beräknats till 7 150 000 kronor.

G. Försvarsanordningar

Beträffande försvarsanordningarna i anslutning till den planerade varvsanläggningen å Muskö får utredningen hänvisa till den hemliga upplagan av sitt betänkande.

För *kostnader* under detta avsnitt har utredningen i sina beräkningar upptagit ett belopp av 2 500 000 kronor.

H. Bostadsfrågan

1. Allmänna synpunkter

Såsom tidigare anförts (avd. IV A 1 och 2) beräknar utredningen, att den vid anläggningen å Muskö i fredstid tjänstgörande personalen kommer att uppgå till cirka 1 850 personer. Av dessa beräknas cirka 550 vara inkaser-

nerade å örlogsvarvet — däribland 200 tillhörande fartygsbesättningar med tillfällig förläggning i land — och ett 60-tal erhålla tjänstebostäder invid varvet. Återstå således i runt tal 1 250 arbetare och tjänstemän (militära och civila), vilkas bostadsfråga måste lösas på annat sätt. Därest bostäder åt sistnämnda personer skulle ordnas å Muskö, där för närvarande tätbebyggelse för permanent bruk saknas, skulle detta medföra uppkomsten av en ny samhällsbildning, om vars storlek man kan bilda sig en ungefärlig uppfattning med utgångspunkt från den befolkningsgrupp, som utgöres av de anställda vid örlogsvarvet i Stockholm och deras familjer. Sistnämnda befolkningsgrupp hade vid en i januari 1949 verkställd undersökning följande sammansättning:

De anställda:

	Antal
Män	1 454
Kvinnor	98
Summa	1 552

Därav gifta	1 204
» ogifta	348

Hela befolkningsgruppen:

Gifta anställda	1 204
Deras makar	1 204
Ogifta anställda	348
Barn	1 333
Summa	4 089

Familjekoefficienten, d. v. s. det tal som angiver förhållandet mellan befolkningen och yrkesutövarna, utgör således ($\frac{4\,089}{1\,552} =$) 2.63. Tillämpas denna familjekoefficient på ovannämnda 1 250 befattningshavare framgår, att dessa personer jämte deras familjer representera en folkmängd av ($1\,250 \times 2.63 =$) i runt tal 3 300 personer. Härjämte måste man räkna med att den nya samhällsbildningen skulle komma att erhålla ett avsevärt tillskott av yrkesutövarare, som behövas för primärgruppens försörjning, såsom handlande, butikspersonal, hantverkare etc. och deras familjer. Om man uppskattar detta befolkningstillskott till cirka 20 procent av primärgruppen eller 700 personer, skulle man ha att räkna med tillkomsten av ett samhälle med en folkmängd av i runt tal ($3\,300 + 700 =$) 4 000 personer.

Ur flera synpunkter är det olämpligt, att en samhällsbildning av angivna storlek tillskapas å Muskö. Redan ur civilförsvarssynpunkt möta betänklig-

heter med tanke på dels de primära bombmål, som skulle komma att finnas på och i närheten av ön, och dels de svårigheter en evakuering kunde möta, om vägförbindelsen med fastlandet bleve avbruten. Vidare skulle en sådan samhällsbildning bli alltför liten för att bilda underlag för åtskilliga önskvärda gemensamhetsanordningar (t. ex. läroverk, yrkesskolor och sjukhus). Den till samhället knutna befolkningsgruppen skulle också bli alltför odifferentierad och samhällets utvecklingsmöjligheter mycket begränsade. Slutligen måste beaktas, att en nyanläggning av ett helt samhälle måste kräva betydligt större kapitalinvesteringar än vad som skulle erfordras, om den behövliga bebyggelsen kunde anslutas till en redan befintlig tätort. Dessa omständigheter ha föranlett utredningen att undersöka möjligheterna att bereda huvuddelen av varvpersonalen bostäder i anslutning till befintliga tätorter på fastlandet. De tätorter, som härvid kunnat komma ifråga med hänsyn till möjligheterna att ordna tillfredsställande kommunikationer till varvsanläggningen, äro Nynäshamns stad och Ösmo stations-samhälle.

2. Bosättning i Nynäshamn och Ösmo

Vid sina undersökningar rörande möjligheten och lämpligheten av att bereda huvuddelen av varvpersonalen bostäder i Nynäshamn och Ösmo har utredningen tagit kontakt med vederbörande kommunala myndigheter, vilka visat stort intresse för saken och utfäst sig att vidtaga åtgärder för möjliggörande av sådan bosättning, därest statsmakterna besluta om utflyttning av varvet till Muskö.

Vad först angår *Nynäshamn*, har utredningen inhämtat bl. a. följande uppgifter om staden, vilka kunna vara av intresse för bedömande av stadens lämplighet som bosättningsort för varvpersonalen.

Staden, som efter järnvägen räknat är belägen 63 kilometer från Stockholm, har för närvarande en folkmängd om cirka 7 800 personer. Den har goda kommunikationer med huvudstaden, vilka upprätthållas dels med järnväg (*Nynäsbanan*) och dels med buss, som nu gör 3 dubbelturer per dag (restid cirka $1\frac{1}{4}$ timme). I staden råder viss bostadsbrist, som emellertid under sista tiden visat tecken på att minska. Enligt utarbetade stadsplaneförslag ha för bostadsbebyggelse reserverats 3 områden: ett i stadens nordvästra del för cirka 1 200 personer, ett i närheten av stadens centrum för 3 500 å 4 500 personer och ett i stadens södra del för cirka 3 500 personer. För egnahemsbebyggelse har i nämnda stadsplaneförslag avsetts ett område med plats för cirka 150 tomter. I staden finnas en samrealskola och en yrkesskola. Vidare ha stadsfullmäktige hos Kungl. Maj:t hemställt om inrättande av ett realgymnasium, där undervisningen avsetts skola börja höstterminen 1954. Sjukhus saknas för närvarande, men landstinget har beslu-

tat att på av staden skänkt mark uppföra ett lasarett, vilket skall erhålla 60 vårdplatser i en första utbyggnadsetapp och 120 platser i slutligt skick. Första utbyggnadsetappen beräknas bliva utförd inom loppet av 2 år. Kommunalskatt (inberäknat skatt till kyrkan och tingshusbyggnadsmedel) och landstingsskatt uppgå under år 1951 tillsammans till 10 kronor 78 öre per skattekrona. Staden tillhör dyrortsgrupp IV.

Genom beslut av stadsfullmäktige den 1 juni 1951 har Nynäshamns stad utfäst sig att vidtaga sådana åtgärder, som erfordras för att vid varvet å Muskö sysselsatt personal skall kunna bosätta sig i staden. Stadsfullmäktiges beslut innefattar följande åtaganden:

a) Därest statsmakterna besluta utflyttning av Stockholms örlogsvarv till Stockholms södra skärgård, är Nynäshamns stad beredd att — efter anmodan från vederbörande statliga myndighet — svara för att vid tiden för varvets utflyttning så stort antal i gott skick varande moderna hyreslägenheter, som utflyttande personal önskar förhyra i Nynäshamn, finnes hyresledigt inom staden till hyror, som kunna godkännas av bostadsstyrelsen. Staden är även beredd åtaga sig att förmedla uthyrning till varvets personal av ifrågavarande hyreslägenheter.

b) Likaså är staden beredd svara för att minst 150 st. för egnahemsbebyggelse lämpliga tomter inom staden finnas tillgängliga för försäljning till sådan vid varvet tjänstgörande personal, som önskar förvärva dylika tomter. Inom bebyggelseområdet skall staden hava anlagt vägar (gator) samt vatten- och avloppsledningar. Priset för tomterna skall icke överstiga stadens självkostnader för tomtmarkens anskaffande och tomternas iordningställande. Staden är villig medgiva, att kontroll av prissättningen verkställas av bostadsstyrelsen. För närvarande torde ovan nämnda tomtpris, som av Kungl. Bostadsstyrelsen kan godkännas, uppgå till cirka 5: — kronor per kvm.

Ifråga om *Ösmo* må av erhållna uppgifter här återgivas följande.

Ösmo kommun har för närvarande cirka 1 800 innevånare och om man räknar med *Torö*, som enligt kommunindelingsreformen kommer att uppgå i *Ösmo* kommun den 1 januari 1952, blir folkmängden cirka 2 300 personer. Kommunen är väsentligen en jordbrukssocken. Den samhällsbildning, som nu finnes — *Ösmo* stationssamhälle — omfattar endast cirka 275 personer. Stationssamhället är beläget 51 kilometer från Stockholm och 12 kilometer från Nynäshamn. Skolorna inom kommunen äro endast folkskolor, men *Ösmo* utgör ett av försöksdistrikten, där den 9-åriga enhetsskolan först kommer att genomföras. För högre undervisning är man närmast hänvisad till realskolan — och det planerade gymnasiet — i Nynäshamn. I *Ösmo* stationssamhälle finns distriktsläkare. Kommunalskatt och landstingsskatt uppgå under år 1951 tillsammans till 9 kronor 90 öre per skattekrona. Kommunen tillhör dyrortsgrupp III.

Ösmo kommun har anlitat Kommunalbyggnadsbyrån i Stockholm för att upprätta en dispositionsplan för stationssamhället i syfte att klarlägga hur stor del av varvspersonalen, som lämpligen kunde beredas bostäder genom

att stationssamhället utbyggdes. Denna undersökning visar, att de naturliga förutsättningarna för en utbyggnad av samhället äro goda. Vatten- och avloppsfrågorna kunna lösas utan svårighet. Markens beskaffenhet är även lämplig för bebyggelse, vilket medför relativt låga exploateringskostnader. Undersökningen visar också, att samhället lämpligen skulle kunna utbyggas så, att det tillfördes 2 500 personer. Bostäderna för dessa personer skulle till 34 procent utgöras av småstugor och villor, till 19 procent av radhus och till 47 procent av hyreshus i 2 våningar.

Genom beslut av kommunalfullmäktige den 28 mars 1951 har Ösmo kommun gjort vissa utfästelser om åtgärder, som kommunen vid anfordran är beredd vidtaga för att bereda bostäder åt personal vid varvet. Utfästelsen, sådan den på kommunens uppdrag närmare utformats av Kommunalbyggnadsbyrån i dispositionsplan för Ösmo den 12 april 1951, innebär följande:

Därest statsmakterna besluta utflyttning av Stockholms örlogsvarv till Stockholms södra skärgård, är Ösmo kommun beredd att — efter anmodan från vederbörande statliga myndighet — svara för att vid tiden för varvets utflyttning minst nedan angivet antal i gott skick varande moderna hyreslägenheter finnes att förhyra i närheten av Ösmo järnvägsstation för varvets personal till hyror, som kunna godkännas av bostadsstyrelsen.

Lägenhetstyp	Antal	Procent
1 rum och kök	70	22 %
2 rum och kök	130	41 %
3 och flera rum och kök	115	37 %
	315	100 %

Likaså är kommunen beredd att till varvets personal försälja 355 st. för egnahemsbebyggelse lämpliga tomter i närheten av järnvägsstationen. Till tomterna skola då vara framdragna vägar (gator) samt vatten- och avloppsledning. Priset på tomterna skall icke överstiga kommunens självkostnader för tomtmarkens anskaffande och tomternas iordningställande. Kommunen är villig medgiva, att kontroll av prissättningen verkställas av bostadsstyrelsen. För närvarande uppgår ovannämnda pris till 2.20 kr. per m² tomtmark.¹

För egen del anser utredningen på grundval av de verkställda undersökningarna, att Nynäshamns stad och Ösmo stationssamhälle tillsammans ha goda förutsättningar för utbyggande till bostadscentrum för huvuddelen av den vid anläggningen å Muskö sysselsatta personalen. Nynäshamn har redan nu och kommer, med ett befolkningstillskott av varvpersonal, i än högre grad att få möjligheter att uppbära gemensamhetsanordningar för undervisning, sjukvård, handel, nöjesliv m. m. av sådan omfattning och kvalitet, att staden bör kunna utöva en betydande dragningskraft som bostadsort. Vad särskilt angår högre undervisning och sjukvård är det gynnsamt, att planerna på anläggningar härför redan fortskridit så långt, att de synas kunna realiseraras, innan utflyttningen av varvpersonal blir aktuell. Då Nynäshamn

¹ Avser tomter med framdragna vägar men utan vatten och avlopp.

inom sina nuvarande gränser icke förfogar över några större områden, som kunnat avsättas för egnahem eller liknande utrymmeskrävande bebyggelse, synes Ösmo stationssamhälle, där avsevärda markreserver finnas, kunna bilda ett lämpligt komplement till staden. Vägsträckan till varvet å Muskö beräknas efter den planerade landsvägens tillkomst bliva 15,7 kilometer från såväl Nynäshamn som Ösmo stationssamhälle. Restiden med buss uppskattas till 25 å 30 minuter. Då resorna sålunda icke synas avskräckande, *anser utredningen Nynäshamn och Ösmo vara de lämpligaste bosättningsorterna för huvuddelen av den vid varvet sysselsatta personalen.* Härvid har utredningen även beaktat, att varvet bör bära viss del av kostnaden för resorna till och från arbetsplatsen på sätt närmare angives under avd. IV I 2 här nedan.

Med hänsyn till de av Nynäshamns stad och Ösmo kommun gjorda åtagandena att svara för åtgärder, som erfordras för möjliggörande av bosättningen, räknar utredningen icke med att några kostnader härför behöva belastas anläggningen å Muskö.

3. Tjänstebostäder m. m. å Muskö

Varvsanläggningens betydelse för krigsberedskapen, nödvändigheten av att upprätthålla ett effektivt brandskydd och en viss ständig reparations-service för anläggningen samt det även i fredstid förefintliga behovet av att kunna när som helst utföra dockningar och förbereda eller igångsätta bråds kande reparationer på fartyg medföra, att vissa av de vid anläggningen tjänstgörande befattningshavarna måste vara tillgängliga dygnet runt och alltså bosatta i varvets omedelbara närhet. Så är fallet med bl. a. varvschefen, verkstadsdirektören eller överingenjören vid marinverkstäderna, brandbefälet samt vissa verkmästare, förrådsförvaltare, förmän och arbetare. Vissa andra befattningshavare, t. ex. polispersonal och eldare, arbeta i skift dygnet om, vilket gör, att de icke kunna vara bosatta på något längre avstånd från arbetsplatsen. Med hänsyn till varvets läge synes behovet av bostäder för nämnda personal icke kunna tillgodoses på annat sätt än genom uppförande av tjänstebostäder. Antalet sådana bostäder, som utredningen funnit oundgängligen nödvändigt, framgår av tablå 2 här nedan.

Sammanlagt erfordras sålunda 2 lägenheter om 6 rum och kök, 2 lägenheter om 5 rum och kök, 11 lägenheter om 3 rum och kök, 31 lägenheter om 2 rum och kök, 2 lägenheter om 2 rum och kokvrå samt 14 enkelrum, varav 4 med kokvrå.

Inom bostadsområdet erfordras även lokaler för en livsmedels- och diverseaffär, skomakeri, frisérsalong, postkontor, bensinstation och garage. Då det knappast är att vänta, att några yrkesutövare komma att etablera sig inom den lilla samhällsbildningen utan att de kunna hyra bostäder där,

räknar utredningen även med att 4 lägenheter skola ordnas för butiksinnehavare m. fl.

Såsom redan vid den allmänna beskrivningen av varvsanläggningen (avd. IV B) angivits, böra bostäderna förläggas sydost om Skölduddsberget vid gården Gullboda, där goda naturliga förutsättningar för bostadsbebyggelse finnas. Området är vackert beläget och naturligt avskilt från själva varvsanläggningen. Läget är också ur kommunikationssynpunkt lämpligt, då landsvägen till fastlandet avses skola framdragas strax därtill.

Inom bostadsområdet förläggas *de större bostäderna* om 6 och 5 rum och kök, vilka bostäder utformas såsom enplansvillor, till den höjd, där byggnaderna till gården Gullboda nu äro belägna.

På det öster om höjden befintliga, något lägre plana terrängpartiet grupperas *de mindre familjebostäderna* på ömse sidor om en centrumbildning, bestående av en butiksbyggnad, en bostadsbyggnad för ekonomi- och sjukvårdspersonal samt en panncentral med tvättstuga. Lägenheterna om 3 och 2 rum och kök utformas såsom radhus med 2 rum och kök i bottenvåningen, därvid den större lägenhetstypen även erhåller ett rum och ljus hall inredda på vinden. Tvårumslägenheterna kunna, om så erfordras, i framtiden utökas till trerumslägenheter genom inredande av vindsvåningen.

Butiksbyggnaden, i 2 våningar, inrymmer i bottenvåningen affärslokal, frisérsalong, skomakeri och postkontor samt i övervåningen 4 lägenheter om 3 rum och kök. I källaren finnas förutom bostädernas förvaringsutrymmen även lagerlokaler.

Den för ekonomi- och sjukvårdspersonalen avsedda bostadsbyggnaden uppföres likaledes i 2 fulla våningar, vartill kommer en vindsvåning med samlingslokaler för berörda personal.

Panncentralen och tvättstugan äro gemensamma för hela bostadsområdet. Till byggnaden anslutas även varmgarage med spol- och smörjhall samt bensinstation.

Vid landsvägen till fastlandet och mittför den befintliga bryggan vid Gullbodaviken anordnas en *vänthall* för buss- och båttrafikanter.

Vatten- och eltillförseln till bostadsområdet ordnas, såsom redan angivits under avd. IV E 4, genom anknytning till de centrala vatten- och elnäten inuti Skölduddsberget. Härvid förutsätts vattenledningar samt elkablar och transformatorer i görligaste mån bliva gemensamma för bostadsområdet och varvets friliggande byggnader. Även *avloppsreningsanläggningen* har förutsatts skola bliva gemensam för bostadsområdet och de friliggande byggnaderna å varvet.

Kostnaderna för de till bostadsområdet hörande byggnaderna inklusive vägar, planer, utvändiga ledningar, ytterbelysning, andel i avloppsreningsanläggning m. m. ha beräknats till 3 375 000 kronor.

I. Kommunikationsfrågan

1. Järnvägsförbindelse

Redan från början har det synt utredningen uppenbart, att det på grund av muskövarvets geografiska belägenhet och de topografiska förhållandena på de mellan Muskö och fastlandet liggande öarna skulle medföra avsevärda svårigheter och högst betydande kostnader att framdraga järnväg till den nya varvsanläggningen. Utredningen har också vid sina undersökningar kommit till den uppfattningen, att en järnvägsförbindelse icke är någon oeftergivlig förutsättning för att kommunikationerna med varvet skola kunna ordnas på nöjaktigt sätt. Då en direkt järnvägsförbindelse emellertid bedömts vara till icke obetydlig fördel för varvet, har utredningen ansett, att ställning till järnvägsfrågan icke borde tagas utan närmare kännedom om de kostnader, som skulle vara förenade med en järnvägsanläggning.

Genom samarbete med institutionen för kommunikationsteknik vid tekniska högskolan i Stockholm har en undersökning av järnvägsprojektet kommit till utförande under vårterminen 1950 såsom övningsuppgift av dåvarande teknologerna, numera civilingenjörerna L. Netzler och P. H. Selberg.

Undersökningen har avsett anläggande av en enkelspårig järnväg, som vid en punkt strax norr om Nynäshamn skulle utgå från den befintliga järnvägen mot Stockholm och sedan framdragas över öarna Himmelsö, Herrö, Yxlö och St. Skramsö till Sköldudden å Muskö — en sträcka om cirka 11.5 kilometer. Tvenne alternativ ha bearbetats. Det ena avser en järnvägsanläggning helt i dagen med bankar och broar över sunden mellan öarna. Det andra alternativet innebär, att järnvägen skulle framdragas i tunnel på den för krigshandlingar eljest mest sårbara delen av sträckningen, nämligen cirka 4.5 kilometer mellan Herrö och Muskö.

Undersökningen har givit till resultat, att kostnaderna för järnvägsanläggningen kunna uppskattas till omkring 20 000 000 kronor för broalternativet och 50 000 000 kronor för tunnelalternativet.

Från örlogsvarvet i Stockholm inhämtade uppgifter giva vid handen, att den godsmängd, som under ett normalår (1948) transporterats till och från detta varv, uppgått till cirka 21 000 ton, därvid dock vissa över sjön framförda ammunitionstransporter icke medräknats. Om ett liknande trafikunderlag antages för varvet å Muskö och om jämväl beaktas, att en icke obetydlig del av godsmängden säkerligen skulle framföras till anläggningen å Muskö med lastbil eller båt även om järnvägsförbindelse funnes, skulle transportkostnaderna per godstonkilometer på järnväg till muskövarvet bli orimligt höga. Detta gäller även om en skälig del av de med anläggningen förenade kapital- och underhållskostnaderna påföres den persontrafik, som kunde ombesörjas av banan.

Då en järnvägsförbindelse icke synes vara av väsentlig betydelse för muskövarvets möjligheter att fullgöra sina uppgifter som krigsreparationsbas, bör frågan om anordnandet av en sådan förbindelse bedömas helt ur ekonomiska synpunkter. Utredningen har vid sådant bedömande icke kunnat finna, att fördelarna ur transportsynpunkt skulle kunna uppväga de höga anläggningskostnaderna. *Utredningen har därför icke ansett sig böra föreslå att järnväg framdrages till varvet.*

2. Landsvägsförbindelse

*Väganläggningen*¹

Under avd. III A har redan framhållits, att anordnandet av en landsvägsförbindelse mellan Muskö och fastlandet är en grundförutsättning för varvsdrift i fred å Muskö. På därom av utredningen gjord framställning har Kungl. Maj:t uppdragit åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att för utredningens räkning utföra de undersökningar och kostnadsberäkningar, som erfordrades för att klarlägga frågan om ordnande av en dylik vägförbindelse. I anledning härav har styrelsen genom vägförvaltningen i Stockholms län uppdragit åt *Ingenjörfirman Kjessler & Mannerstråle AB* att upprätta utredningsplan för ifrågavarande vägföretag. Ingenjörfirman har den 12 juni 1951 framlagt en dylik utredningsplan, vilken innebär i huvudsak följande.

Landsvägen mellan Muskö och fastlandet borde framdragas över St. Skramsö, Yxlö, Herrö och Himmelsö samt på fastlandet anslutas till en föreslagna ny sträckning för länshuvudväg 143 (Stockholm—Nynäshamn). För förbindelsen mellan Himmelsö och Nynäshamn hade uppgjorts 2 alternativa vägsträckningar, nämligen en nordlig över Kaffeholmarna och en sydlig över Kalvöströmmar. Båda dessa alternativ byggde på den förutsättningen, att länshuvudväg 143 erhöle ny, uträtad, sträckning mellan Själv och Nynäshamn, vilket syntes medföra avsevärda fördelar ur trafikekonomisk synpunkt. Å nämnda delsträcka borde länshuvudvägen antingen framdragas som en ren fastlandsförbindelse över Sjöängen eller givas en mera östlig sträckning över Himmelsö och Kalvöströmmar. Den sistnämnda vägsträckningen förordades såsom varande den ur militär och ekonomisk synpunkt fördelaktigaste. För trafiken från Muskö till Ösmo stationssamhälle skulle erforderlig förbindelse ordnas från den föreslagna länshuvudvägen till befintlig väg mot Ösmo. Samtliga nya vägar borde givas en bredd av 7 meter utom den vägsträcka å Muskö, som förenade Sköldudden med öns centrala del. Sistnämnda vägsträcka, som bleve mindre trafikerad än den nya muskövägen i övrigt, borde göras 5,5 meter bred. De 2 för länshuvudvägens sträckning över Himmelsö erforderliga broarna mellan fastlandet och Himmelsö borde utföras såsom fasta högbroar. Även över Skramsösund samt mellan

¹ Beträffande använda ortsnamn m. m. hänvisas till kartan Bil. I.

Himmelsö och Kaffeholmarna erfordrades broar med hänsyn till sjöfarten. Dessa broar hade projekterats antingen som fasta högbroar eller som öppningsbara lågbroar. För sträckan vid Skramsösund hade även ett tunnelförslag utarbetats. I övrigt kunde vägen till Muskö föras på bankar över sunden mellan öarna, därvid endast krävdes smärre broar för vattencirkulationen. För att möjliggöra överfart över Skramsösund även om den ordinarie förbindelsen bleve avbruten inginge i vägförslaget beredskapsväg till färjlägen vid sundet.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har i skrivelse till utredningen den 13 oktober 1951 meddelat sina synpunkter på vägfrågan och därvid anfört i huvudsak följande.

Styrelsen kunde för närvarande endast uttala sig beträffande den tekniska lösningen av vägprojektet, enär frågan i vad mån andra förhållanden föreläge, som kunde inverka på vägarnas utförande, val av sträckning m. m., icke kunde klarläggas förrän i samband med ärendets eventuella administrativa handläggning. Någon omläggning av länshuvudväg 143 i den omfattning den framlagda utredningsplanen avsåge hade icke tidigare varit på förslag och torde icke heller med hänsyn till de ombyggnadsbehov, som förefunnos inom länet i övrigt, kunna bli aktuell ur vägväsendets synpunkt inom överskådlig tid. Styrelsen inskränkte sig därför nu till att behandla den i utredningsplanen föreslagna vägförbindelsen Muskö—Nynäshamn jämte anslutning till nuvarande vägen mot Ösmo. Enligt styrelsens mening borde vägen mellan Muskö och Himmelsö framdragas på sätt föreslagits i utredningsplanen. (Denna vägsträcka har å den till örlogsbasutredningens betänkande såsom Bil. I fogade kartan utmärkts med heldragen linje.) För vägens fortsatta sträckning borde i första hand 2 alternativ komma i fråga. Från Himmelsö borde vägen sålunda framdragas *antingen* (alternativ 1) över Kaffeholmarna—Sjöängen—Kalvö till Nynäshamns stadsgräns med anslutningen Kaffeholmarna—Lund till den nuvarande vägen mot Ösmo *eller* (alternativ 2) över Kalvöströmmar—Kalvö till Nynäshamns stadsgräns med anslutningen Himmelsö—Lund till den nuvarande vägen mot Ösmo. (Dessa alternativ ha å kartan Bil. I utmärkts, alternativ 1 med streckad linje och alternativ 2 med streckprickad linje.) Styrelsen ansåge alternativ 1 vara att föredraga ur huvudvägssynpunkt, ehuru jämväl en sträckning enligt alternativ 2 kunde godtagas, därest en dylik sträckning skulle anses lämplig med hänsyn till förbindelserna till örlogsbasen. Anläggningskostnaderna inklusive kostnaden för upprättande av arbetsplan samt kostnaden för marklösen och intrång för ovannämnda vägförbindelser kunde — oberoende av vilket alternativ, som komme till utförande — preliminärt uppskattas till 8 000 000 kronor. Därjämte erfordrades för vägens införande i Nynäshamns stad vissa förändringar av befintliga gator, vilka åtgärder preliminärt kostnadsberäknats till 500 000 kronor. De i förenämnda alternativ ingående broarna över

farlederna hade med hänsyn till kostnaderna förutsatts skola utföras såsom fasta högbroar. Den i utredningsplanen berörda tunneln under Skramsösund saknade intresse ur vägväsendets synpunkt. Kostnaden för vägförbindelsens ordnande med sådan tunnel — bortsett från särskilda driftskostnader för tunneln — beräknades uppgå till cirka 16 000 000 kronor.

För egen del anser utredningen, att vägförbindelsen mellan Muskö och Nynäshamn bör givas den sträckning, som av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen angivits såsom alternativ 2, och att broarna över farlederna böra utföras såsom fasta högbroar. Detta alternativ är redan såtillvida fördelaktigt som det innebär, att tvenne fasta förbindelser skulle finnas mellan fastlandet och Himmelsö, vilket gör det svårare att avbryta vägförbindelsen. Vidare är väglängden mellan Muskö och Nynäshamn 1,9 kilometer kortare enligt alternativ 2 än enligt alternativ 1, vilket medför en avsevärd besparing i trafik kostnader. Denna besparing har i utredningsplanen uppskattats till ett kapitaliserat belopp av cirka 3 000 000 kronor. Beträffande den i alternativ 2 upptagna anslutningen Himmelsö—Lund till nuvarande väg mot Ösmo anser utredningen, att densamma på fastlandet bör utföras med den sträckning, som å kartan Bil. I angivits med prickad linje, varigenom en kortare och bättre förbindelse åstadkommes mellan Muskö och Ösmo. Med den av utredningen sålunda förordade vägsträckningen blir väglängden från Muskö Sköldudde 15,7 kilometer såväl till Nynäshamns centrum som till Ösmo stationssamhälle.

Vidkommande *kostnaderna* för vägförbindelsens ordnande utgår utredningen från att sådana kostnader, som hänföra sig till omläggning eller förbättring av redan befintliga allmänna vägar eller gator, bestridas av vägghälaren i vanlig ordning. Det kan vidare ifrågasättas, om icke kostnaden för den föreslagna nya vägen mellan Nynäshamn och Himmelsö borde utgå av anslaget till byggande av allmänna vägar, eftersom vägen väl låter sig inpassa i en framtida omläggning av länshuvudväg 143 och en sådan omläggning såsom framgår av den utarbetade utredningsplanen synes medföra avsevärda fördelar med hänsyn till trafik kostnaderna. På grund av vad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anfört om den tidpunkt, då en omläggning av länshuvudvägen ur vägväsendets synpunkt kan bli aktuell, har utredningen dock ansett sig här böra upptaga hela det belopp, 8 000 000 kronor, som beräknats erforderligt för byggande av de föreslagna nya vägarna.

Personaltransporterna

De dagliga personaltransporter till och från anläggningen å Muskö, vilka bli en följd av de anställdas bosättning på fastlandet, böra ombesörjas genom busstrafik i den mån personalen icke använder egna transportmedel. I vilken utsträckning det sistnämnda blir fallet kan icke nu med säkerhet

bedömas, men utredningen har ansett sig kunna utgå från att cirka 1 000 personer dagligen skola transporteras till och från arbetet med bussar. Härjämte erfordras reguljär busstrafik med några turer om dagen mellan Muskö samt Nynäshamn och Ösmo.

Berörda trafikuppgifter synas i princip kunna lösas enligt 2 olika alternativ: antingen genom det trafikföretag, som redan bedriver busstrafik inom berörda del av Stockholms län, nämligen Trafikaktiebolaget Stockholm—Nynäs, eller genom varvet i egen regi. En kombination synes också möjlig på så sätt, att varvet endast ombesörjer personaltransporterna vid arbetets början och slut medan trafikaktiebolaget svarar för den reguljära förbindelsen under dagen.

För att närmare klarlägga frågan har utredningen tagit kontakt med trafikaktiebolaget. Därvid har bolaget förklarat sig berett att ombesörja såväl de dagliga transporterna av varvpersonal mellan arbetsplatsen å Muskö samt de planerade bosättningsorterna, Nynäshamn och Ösmo, som den reguljära busstrafiken mellan Muskö och fastlandet. Det har vidare framkommit, att bolaget kan erbjuda relativt gynnsamma villkor för transporterna av varvpersonalen under förutsättning att arbetstiderna vid varvet bliva sådana, att dels vissa bussar dagligen kunna göra mer än en tur till varvsanläggningen vid arbetstidens början och slut dels ock viss del av den erforderliga bussparken kan lördag—måndag under sommarsäsongen utnyttjas även för andra transportuppgifter, som bolaget har att ombesörja.

Under förutsättning av följande, ur arbetsteknisk och organisatorisk synpunkt godtagbara arbetstider för varvpersonalen å Muskö under tiden 1 maj—30 september, nämligen

	måndag—fredag	lördag
arbetare samt med verkstadsdriften		
sysselsatta tjänstemän	kl. 6.50—16.15	kl. 6.50—11.45
övriga tjänstemän	kl. 9.00—17.00	kl. 9.00—12.30,

skulle bussbehovet kunna begränsas till maximalt ett 20-tal, varvid ett 10-tal bussar skulle kunna utnyttjas även för annan trafik. Bolaget vore då villigt ombesörja personaltransporterna till och från arbetsplatsen till ett *månadskortspris av omkring 34 kronor enligt prisnivån sista kvartalet 1950*. En viss reducering av detta pris vore icke otänkbar, men bleve beroende på storleken av de extra inkomster, som kunde tillkomma utöver de dagliga transporterna av personal vid varvet.

Utredningen har vidare undersökt självkostnaderna för busstransporter i varvets egen regi. Därvid har förutsatts, att varvet skulle anskaffa och hålla erforderligt antal bussar för trafiken vid arbetstidens början och slut samt bemanna dessa med personal, som under övrig tid skulle sysselsättas med annat lämpligt arbete. Tekniskt synes detta icke behöva vålla några större svårigheter och skulle även ur personalkostnadssynpunkt erbjuda vissa för-

delar för trafiken. Allmänt trafikekonomiskt skulle emellertid en sådan lösning giva dåligt utbyte genom lågt utnyttjande av den dyrbara bussparken. Trafikkostnaden, utslagen per trafikant och månad, skulle ställa sig något ogynnsammare än om trafiken utfördes enligt trafikaktiebolagets erbjudande. Förhållandet synes icke undergå nämnvärd ändring även om varvet, förutom personaltransporterna till och från arbetet, skulle ombesörja den reguljära busstrafiken mellan Muskö och fastlandet.

På grundval av de verkställda undersökningarna och under förutsättning att ändrade förhållanden icke inträda, innan den ifrågavarande trafikuppgiften blir aktuell, förordar utredningen, att överenskommelse träffas med Trafikaktiebolaget Stockholm—Nynäs om upprätthållande av den för varvet erforderliga busstrafiken.

Återstår att behandla frågan, huruvida transportkostnaderna böra bäras av varvet eller de anställda. Av största betydelse vid bedömandet av denna fråga synes vara, att rekryteringen icke bör försvåras genom att den anställda betungas med höga resekostnader. Å andra sidan synes det rimligt, att den anställda åtminstone får bestrida så stor del av transportkostnaden, som svarar mot vad han skulle få betala om varvet låge kvar i Stockholm och han vore så gynnsamt bosatt, att han för att färdas mellan bostaden och arbetsplatsen endast behövde företaga spårvagns- eller bussresa å innerstadslinje. Sistnämnda kostnad uppgick sista kvartalet 1950 — den tidpunkt, som utredningen utgått från vid bedömandet av olika kostnader i samband med varvets utflyttning — till cirka 15 kronor per månad. Då ett månadskort för bussresa från de nya bosättningsorterna, Nynäshamn och Ösmo, till varvet å Muskö enligt vad nyss angivits kan beräknas kosta 34 kronor enligt angivna prisläge, bör mellanskillnaden ($34 - 15 =$) 19 kronor bäras av varvet. Detta belopp bör utbetalas till personalen i form av särskilt resebidrag och synes böra utgå oavsett om vederbörande utnyttjar den planerade bussförbindelsen eller begagnar eget transportmedel. Med hänsyn till semester o. d. synes resebidraget som regel komma att utgå under 11 månader per person och år.

Då den å fastlandet bosatta varvspersonalen enligt vad som angivits under avd. IV H 1 beräknats till cirka 1 250 personer, skulle muskövarvets andel i kostnaden för personaltransporterna uppgå till ($19 \times 11 \times 1\,250 =$) i runt tal 260 000 kronor per år. I detta sammanhang bör emellertid beaktas, att varvet i Stockholm för personalens räkning avgiftsfritt uppehåller färjförbindelser såväl mellan Råntmästartrappan vid Skeppsbron och Skeppsholmen som mellan Galärvarvet på Djurgården och Skeppsholmen. Kostnaderna härför uppgingo år 1950 till sammanlagt 110 000 kronor. Merkostnaden för personaltransporterna efter varvets utflyttning till Muskö skulle sålunda bli ($260\,000 - 110\,000 =$) 150 000 kronor.

3. Båttrafik

För närvarande upprätthåller Trafikaktiebolaget Stockholm—Nynäs trafik med passbåtar och godspråm till Muskö från Söderby brygga på fastlandet. Persontrafiken bedrivs i anslutning till bolagets busslinje Stockholm—Nynäshamn. Dagliga turer upprätthållas året om mellan Söderby brygga och Mickrums brygga. På sommaren förekommer reguljär passbåtstrafik även till andra platser å Muskö, bl. a. till Gullboda brygga strax söder om Muskö Sköldudde. Godspråmen går icke i reguljär trafik utan endast på beställning.

Om varvet utflyttas till Muskö, räknar utredningen — såsom framgått av redogörelsen under punkt 2 här förut — med att såväl person- som gods- trafiken mellan varvet och fastlandet i allmänhet skall framföras över den planerade landsvägen. En del tyngre och skrymmande gods torde dock få fraktas sjövägen eller ock föras på järnväg till Nynäshamn och därifrån på pråm till varvet. Bl. a. med hänsyn härtill har utredningen (avd. IV F) föreslagit, att varvets sjötransportmedel skola kompletteras med 2 isbrytande bogserbåtar. I övrigt synes det tillgängliga båtbeståndet tillräckligt för ombesörjande av erforderliga gods- och personaltransporter till sjöss.

Några särskilda åtgärder för att utöka den reguljära båttrafiken till Muskö har utredningen icke ansett påkallade av den föreslagna utflyttningen av varvet.

Kostnaden för anskaffande av de båda isbrytande bogserbåtarna har utredningen redovisat under avd. IV F.

J. Vattenförsörjning

På grundval av uppgifter från varvsmyndigheterna angående vattenförbrukningen vid det nuvarande varvet har utredningen uppskattat behovet av färskvatten vid varvsanläggningen å Muskö. Utredningen har vidare undersökt möjligheterna att tillgodose vattenbehovet, varvid förutsatts att saltvatten skall användas för brandsläckning. Undersökningen har givit vid handen, att behovet av färskvatten vid muskövarvet synes kunna tillgodoses utan några mera betydande svårigheter. Planer ha uppgjorts för de anläggningar, som bliva behövliga för ändamålet.

Kostnaderna för erforderliga anläggningar — inklusive kostnader för marklösen, intrångsersättningar m. m. men exklusive kostnader för anordningar, vilka redan medtagits under avd. IV D — ha beräknats till sammanlagt 1 100 000 kronor.

K. Elektricitetsförsörjning

Utredningen har undersökt olika alternativ för att på ett ekonomiskt fördelaktigt sätt tillgodose och säkerställa varvets behov av elkraft samt på grundval av dessa undersökningar uppgjort erforderliga planer.

Kostnaderna för av utredningen föreslagna anordningar för varvets elförsörjning — med undantag för sådana kostnader, som redan medtagits under avd. IV D — ha beräknats till 275 000 kronor.

L. Driftskalkyler

Utredningen har enligt direktiven haft att uppgöra driftskalkyler för det utflyttade varvet. Vid sitt arbete härmed har utredningen utgått från att sådana kalkyler endast skolas uppgöras för det affärsdrivande organet inom varvet, nämligen marinverkstäderna. För de militärtekniska avdelningarna och byggnadsdepartementet, vilkas verksamhet är beroende av statsanslag, kunna driftskalkyler i egentlig mening svårigen åstadkommas, men utredningen beräknar, att totalkostnaderna för dessa avdelningar (departement) komma att å Muskö bli ungefär detsamma som i Stockholm.

Nedan i tablå 3 angivna driftskalkyler för marinverkstäderna å Muskö avse fredstid och hänföra sig till prisläget sista kvartalet 1950 samt äro i övrigt uppgjorda under bl. a. följande förutsättningar.

All verkstadsrörelse är koncentrerad till muskövarvet.

En tillräckligt stor flytdocka står till marinverkstädernas förfogande, varigenom driften kan utvidgas och därmed anläggningarna bättre utnyttjas.

Personalen är avpassad så att densamma i möjligaste mån beredes jämn sysselsättning året runt.

Toppbelastningar utjämnas genom anlitande av övriga örlogsvarv eller privata varv och verkstäder.

Till de i tablåen intagna inkomstberäkningarna må göras följande kommentarer.

För *vapenavdelningen* ha artilleri- och ekipagesektionernas beställningar beräknats minska i omfattning, medan däremot nautiska och telesektionernas beställningar väntas öka på grund av den tekniska utvecklingen. Jämfört med verksamhetsåret 1950/51 har räknats med en nettominskning av 100 000 kronor.

Beträffande *fartygsavdelningen* beräknas underhållsarbetena bli av samma omfattning som för närvarande, medan övriga arbeten, som nu till stor del betingas av följdverkningar från beredskapstiden samt krigserfarenheter, förväntas komma att avsevärt minska i omfattning. Denna minskning i förhållande till året 1950/51, vilken sålunda icke är beroende av varvets utflyttning, har uppskattats till 1 450 000 kronor, fördelade med 1 000 000 kronor på skrovsektionen, 300 000 kronor på maskinsektionen och 150 000 kronor på elektrosektionen.

Tablå 3, med driftskalkyler för marinverkstäderna vid muskövarvet

Inkomst- och utgiftsposter	Kronor
<i>Inkomster</i>	
Arbeten för vapenavdelningen	2 250 000
» » fartygsavdelningen	5 100 000
» » intendenturavdelningen	10 000
» » byggnadsdepartementet	300 000
» » marinförvaltningen	850 000
Övriga arbeten för marinen	300 000
Arbeten för andra försvarsgrenar	—
Övriga statliga arbeten	—
Arbeten för privata beställare	250 000
Försåld materiel och skrot	250 000
» elenergi	100 000
» värme	350 000
Täckning av beredskapsutgifter	800 000
Summa inkomster	10 560 000
<i>Utgifter</i>	
Avskrivning av maskiner	280 000
Lokalhyra	300 000
Arbetarlöner	5 000 000
Semesterlöner	330 000
Tjänstemannalöner	1 400 000
Sjukvård	50 000
Material från verkstadsförråd	1 750 000
» från sektionsförråd	800 000
» direkt inköpt	100 000
Frakter och transporter	425 000
Resekostnader	50 000
Telefonkostnader	20 000
Vatten	25 000
Ränta å verkstadsförråd	30 000
Summa utgifter	10 560 000

Intendenturavdelningens beställningssumma uppgick 1950/51 till 25 000 kronor, varav dock endast 10 000 kronor avsågo sådana arbeten, som beräknas förekomma även vid tiden för varvets utflyttning till Muskö.

Byggnadsdepartementets beställningar ha hittills till stor del bestått av elektriska arbeten inom stations- och varvsområdena i Stockholm. Efter utflyttning till en ny och modern anläggning beräknas motsvarande arbeten minska i omfattning, varför beställningssumman nedräknats med 190 000 kronor i förhållande till året 1950/51.

Marinförvaltningens beställningar utgöras för närvarande huvudsakligen

av ändrings- och moderniseringsarbeten, vilka beräknas vara avslutade inom några år. Därefter antagas dylika arbeten förekomma i betydligt mindre omfattning, beroende på utträngning av äldre fartyg m. m. Denna nedgång i marinförvaltningens beställningssumma, som sålunda icke betingas av varvets utflyttning, har uppskattats till 250 000 kronor i jämförelse med året 1950/51. Härtill kommer, att vissa arbeten — såsom nybyggnad eller ombyggnad av fartyg — vilka nu utföras av stockholmsvarvet, måhända icke kunna verkställas å Muskö till konkurrenskraftiga villkor på grund av det utflyttade varvets läge. Möjligheter att utföra arbeten av nämnd art saknas dock icke vid muskövarvet och det synes icke uteslutet, att viss nybyggnadsverksamhet i fråga om smärre fartyg skulle kunna bedrivas där, vilket skulle fördelaktigt inverka på det ekonomiska driftsresultatet. I de uppgjorda driftskalkylerna ha dock några sådana arbeten icke medtagits.

Övriga arbeten för marinen ha beräknats minska i omfattning, motsvarande ett belopp av cirka 350 000 kronor i förhållande till året 1950/51, beroende dels på varvets utflyttning dels ock på andra omständigheter.

Arbeten för andra försvarsgrenar samt övriga statliga arbeten beräknas bortfalla å Muskö, enär ifrågavarande beställare som regel torde komma att vända sig till mera närbelägna eller mera konkurrenskraftiga verkstäder. Beställningssumman för nu avsedda arbeten uppgick året 1950/51 till sammanlagt cirka 150 000 kronor.

Beträffande arbeten för privata beställare har räknats med dockning och reparationsarbeten för 10 linje- eller tankfartyg till en kostnad av 200 000 kronor årligen ävensom vissa andra arbeten till ett uppskattat värde av 50 000 kronor.

Värdet av försäld materiel och skrot har beräknats nedgå på grund av den minskade verksamheten.

Försäljningssumman för elenergi beräknas likaledes minska, enär framställningen av sådan energi på sätt utredningen föreslagit torde komma att bli avsevärt billigare än den nu inköpta elkraften.

Värdet av försäld värme har beräknats öka på grund av det omfattande ventilationssystemet i berggrummen.

För täckning av beredskapsutgifter har räknats med samma belopp som utgick under året 1950/51.

Rörande utgiftsberäkningarna må anföras följande.

Beloppet för avskrivning av maskiner har höjts på grund av den ökade maskinparken.

Lokalhyran har upptagits till samma belopp som för närvarande i Stockholm.

Arbetarlönerna ha proportionerats efter det beräknade arbetarantalet å Muskö, 660 man.

Semesterlönnernas summa har höjts med anledning av 3-veckorssemestern.

Tjänstemannalönerna ha proportionerats efter det beräknade antalet civila tjänstemän å Muskö, 150 man.

Beloppet för sjukvård har proportionerats efter den minskade personalen. Material från verkstadsförrådet har beräknats efter antalet arbetare.

Material från sektionsförråd har beräknats med ledning av nuvarande inköpssumma.

Material direkt inköpt har nedräknats avsevärt med hänsyn till väntad minskning av nybyggnader och moderniseringar.

Frakter och transporter ha uppräknats dels på grund av avståndet mellan den nya varvsanläggningen och Stockholm dels ock med hänsyn till marinverkstädernas andel i de ökade kostnader för personaltransporter, som enligt redogörelsen under avd. IV I 2 bliva en följd av utflyttningen.

Rese- och telefonkostnader, kostnad för vatten samt ränta å verkstadsförrådet ha upptagits till ungefär samma belopp som för närvarande.

Med det angivna bidraget av 800 000 kronor till täckning av beredskapsutgifter — samma belopp, som utgått varje budgetår alltsedan marinverkstädernas tillkomst den 1 juli 1945 till och med den 30 juni 1951 — beräknas sålunda inkomst- och utgiftsstaterna balansera varandra. Kalkylerna för muskövarvet utvisa alltså en försämring av driftens ekonomiska resultat i jämförelse med stockholmsvarvet i så måtto att det vid sistnämnda varv årligen uppkommande mindre nettoöverskottet uteblir. Detta överskott vid stockholmsvarvet har sedan den 1 juli 1945 uppgått till i medeltal cirka 60 000 kronor för år. Härvid bör emellertid uppmärksammas, att — såsom ovan angivits — bortfallet av icke oväsentliga inkomstbelopp betingas av helt andra orsaker än varvets utflyttning till Muskö och skulle drabba varvsdriften även i Stockholm. Det nuvarande varvet måste dock, på grund av sitt gynnsamma läge, förutsättas ha större möjligheter att genom ökade beställningar från annat håll kompensera dessa inkomstminskningar.

M. Utflyttningens verkställande och flyttningskostnader

Även om sprängnings- och byggnadsarbetena i Skölduddsberget skulle kunna bedrivas på sådant sätt, att lokalerna successivt iordningställdes för inflyttning, synes något överförande i etapper icke böra ifrågakomma för huvuddelen av varvet — såframt icke ändringar i beredskapsläget skulle påkalla extraordinära åtgärder. Huvuddelen av varvet utgör nämligen en enhet, där de olika grenarna av verksamheten gripa in i varandra på sådant sätt, att en splittring skulle medföra betydande organisatoriska, driftstekniska och ekonomiska olägenheter. Vissa verkstäder och förråd äro emellertid av den art att de lämpligen kunna överflyttas allteftersom utrymmena i berget iordningställas, men i övrigt bör varvet — och de delar av marin-

distriktets förråd, som avses skola förläggas till Muskö — utflyttas på en gång, när den nya anläggningen i huvudsak färdigställes.

Kostnaderna för flyttningen — som till största delen synes höra utföras med pråmar — ha beräknats till i runt tal 2 000 000 kronor.

N. Sammanfattning av kostnadsberäkningar

I tablå 4 nedan ha sammanfattats de under avd. IV här förut angivna kostnaderna för anläggande av ett örlogsvarv å Muskö och anordnande i anslutning därtill av vissa förråd m. m. för marindistriktet. Utredningen erinrar, att alla kostnader hänföra sig till *prisläget sista kvartalet 1950*.

Tablå 4, med sammanfattning av kostnaderna för anläggande av ett örlogsvarv å Muskö m. m.

Kostnadsberäkningen avser	Kronor	Summa kronor
Markförvärv		5 000 000
Den i berg insprängda delen av anläggningen		140 000 000
Friliggande byggnader och anläggningar m. m.		
Kajer, pirar, kajplaner m. m.	12 800 000	
Flytdocka	8 000 000	
Husbyggnader, idrottsanläggningar m. m.	9 800 000	
Utvändiga ledningar	1 350 000	
Väg- och planeringsarbeten m. m.	1 450 000	33 400 000
Komplettering av maskinpark och transportmateriel m. m.		7 150 000
Försvarsanordningar		2 500 000
Tjänstebostäder m. m.		3 375 000
Landsvägsförbindelse		8 000 000
Vattenförsörjning		1 100 000
Elförsörjning		275 000
Flyttningskostnader		2 000 000
Totalsumma		202 800 000
Avgår för redan beslutade anläggningar m. m. inom skärgårdsområdet		
Markförvärv	1 600 000	
Övrigt	12 200 000	13 800 000
Återstående medelsbehov		189 000 000

FÖRSLAG OCH KOSTNADSBERÄKNINGAR RÖRANDE ÖRLOGSSTATION VID BERGA MED VISSA ANLÄGGNINGAR FÖR FLOTTANS YRKES- SKOLOR OCH MARINDISTRIKTETS FÖRRÅD

A. Allmänna grunder för beräkandet av anläggningens omfattning m. m.

1. Örlogsstationen med yrkesskolornas anläggningar

Såsom framgår av redogörelsen under avd. III B har utredningen funnit, att örlogsstationen vid utflyttning från Stockholm bör uppdelas så, att örlogsvarvet å Muskö övertager de uppgifter, vilka äga direkt anknytning till varvet, medan återstoden av stationen förlägges till Berga i omedelbar anslutning till där befintliga anläggningar för marinens underofficersskola och flottans yrkesskolor. Varvet skulle då övertaga den nuvarande stationens — och marindistriktets — uppgifter med förläggning och förplägnad m. m. av yrkeskurserna, uppbördsmännens biträden, besättningar, som deltaga i arbetet med fartygs rustning eller avrustning, samt besättningar från fartyg, som undergå kortvarig reparation av sådan art att personalen icke kan förläggas och förplägas ombord.

I den till Berga utflyttande huvuddelen av örlogsstationen ingår stationens underbefälsskola, varjämte, såsom förut framhållits, underofficersskolan bör organiskt inordnas i stationen. Vidare bör stationen — liksom för närvarande underofficersskolan — omhänderha förläggning och förplägnad för yrkesskolorna och befäls- m. fl. kurser, som tillfälligt förläggas till Berga. Slutligen bör stationen, såsom närmare framgår av redogörelsen under avd. VI E 1, övertaga vissa av de uppgifter, som nu ankomma på Hårsfjärdens örlogsdepå.

Örlogsstationens inre organisation, som för närvarande är utformad så, att tjänsten under stationschefen är uppdelad på sju avdelningar, nämligen central-, personal-, utbildnings-, kasern-, intendentur-, musik- och sjukvårdsavdelningarna, får i samband med stationens utflyttning anpassas efter de ändrade arbetsuppgifterna. Då det icke ankommit på utredningen att framlägga förslag om dylika organisatoriska spørsmål, bör frågan om de erforderliga jämkningarna i organisationen övervägas inom marinledningen, sedan statsmakterna tagit ställning till utflyttningsfrågan.

Då en betydande del av den vid örlogsstationen i fredstid tjänstgörande personalen vid mobilisering lämnar stationen för att betjäna stridsmedlen, är det väsentligen fredsorganisationen, som blir utslagsgivande beträffande *den nya stationsanläggningens omfattning*.

Utredningen har därför på grundval av uppgifter från marinmyndigheterna verkställt personalberäkningar för stationens fredsorganisation jämte yrkesskolor och kurser samt vissa marindistriktet tillhörande förråd. I jämförelse med nuvarande förhållanden ha därvid personalreduceringar synta möjliga tack vare att underofficersskolan inordnats i stationen. Härigenom synas nämligen vissa organisationsenheter (t. ex. kasern-, intendentur- och sjukvårdsavdelningarna) kunna göras gemensamma och personalbehovet särskilt för ekonomitjänst, handräckning och städning nedbringas.

Av nyssnämnda beräkningar framgår, att för den nya stationsorganisationen i fredstid stadigvarande avsedd personal — förutom lärare, instruktionspersonal och elever — kommer att uppgå till cirka 360 personer, vilket är omkring 70 personer mindre än sammanlagda antalet för närvarande vid stationen i Stockholm och underofficersskolan vid Berga. För underofficers- och underbefälsskolorna beräknas omkring 330 lärare, instruktionspersonal och elever. Härtill komma, med krav på förläggning och förplägnad, dels personalen vid yrkesskolor och kurser samt vid marindistriktets förråd, tillsammans beräknad till cirka 630 personer, dels vid stationen tillfälligt förlagd personal, uppskattad till omkring 300 personer och avseende in- och utryckande värnpliktiga ävensom tillfälligt ilandflyttade fartygsbesättningar m. fl. För underhåll av byggnader och övriga anläggningar har en arbetsgrupp om 30 personer från varvets byggnadsdepartement beräknats ha sin verksamhet förlagd till Berga.¹ Sammanlagt skulle sålunda enligt utredningens beräkningar omkring 1 650 personer i fredstid längre eller kortare tid samtidigt tjänstgöra eller vara förlagda vid örlogsstationen å Berga.

Hur denna personal i stort sett beräknas vara fördelad på olika tjänstgöringsplatser och personalkategorier framgår av tablå 5.

Genom att den från Skeppsholmen utflyttade stationen kan gemensamt med underofficersskolan utnyttja vid Berga redan befintliga byggnader kunna nybyggnaderna därstädes avsevärt begränsas, vartill även bi-drager dels att viss personal överflyttas till örlogsvarvet å Muskö, dels att gammalmodiga och opraktiskt anordnade byggnader å Skeppsholmen ersätas av moderna dylika med ändamålsenligt placerade och inredda lokaler. För själva stationen å Berga behöfliga utrymmen, som kräva nybyggnad, beräknas därför bliva betydligt mindre än stationens nuvarande lokaler å Skeppsholmen (inklusive den av marindistriktet drivna matinrättningen).

¹ Arbetsgruppens storlek är beräknad under förutsättning att arbetena liksom hittills i allmänhet utföras i egen regi och att verksamheten kommer att omfatta hela området vid norra Hårsfjärden.

De mera väsentliga minskningarna uppgå enligt ungefärlig beräkning till: för expeditioner 400 m², för undervisning och annan utbildning 1 000 m², för förläggning 1 100 m², för förplägnad 900 m² samt för förråd 800 m², var-
emot verkstadsutrymmena behöva utökas med cirka 700 m² (beroende
främst på det större avståndet till örlogsvarvet) och det tidigare för Berga
beslutade sjukhuset med cirka 800 m². *Totalt sett kan sägas, att behovet av
nya utrymmen å Berga är omkring 25 procent mindre än motsvarande ut-
rymmen å Skeppsholmen.* Härvid ha icke medräknats den del av det för
stationen å Berga erforderliga sjukhuset, som motsvarar det av statsmak-
terna tidigare beslutade men ännu icke utförda sjukhuset vid underofficers-
skolan, och icke heller nybyggnader, vilka huvudsakligen äro avsedda för
yrkesskolorna eller marindistriktet. Familjebostäderna ligga även utanför
nu gjorda jämförelser.

Utredningen vill understryka, att beräkningarna endast kunnat göras
ungefärliga med hänsyn till den tid, som beräknas förflyta innan stations-
organisationen kan börja sin verksamhet på den nya platsen, och de föränd-
ringar i fråga om organisation och personalsammansättning m. m., som
dessförinnan kunna inträffa.

I detta sammanhang anser sig utredningen böra något närmare beröra
spörsmålet om *yrkesskolornas lokalbehov*, vilket spörsmål utredningen icke
kunnat undgå att komma i kontakt med vid sina undersökningar rörande
örlogsstationens utflyttning till Berga. Härutinnan är till en början att erinra
därom att yrkesutbildningen vid flottan på grund av de reducerade fartygs-
rustningarna samt jämväl vissa utbildningsorganisatoriska hänsyn nyligen
centraliserats och i stor utsträckning förlagts i land, allt i överensstämmelse
med av statsmakterna tidigare fattade beslut. En del av de skol- och övnings-
lokaler m. m., som genom denna omläggning av yrkesutbildningen blivit
erforderliga, ha uppförts vid Berga, dit yrkesutbildningen koncentrerats
och där även tillgängliga förläggningsutrymmen tagits i anspråk för yrkes-
skolornas personal av olika kategorier. För ubåts- och maskinutbildningen
behövliga utrymmen finnas dock ännu icke iordningställda, för viss annan
utbildning stå endast provisoriska lokaler till förfogande och för förlägg-
ning av officers- och underofficerspersonal, som kommenderas till Berga
för genomgående av yrkesskolor eller särskilda kurser, krävas betydligt öka-
de utrymmen. Enär de erforderliga utbildningslokalerna rimligtvis måste
placeras inom Berga-området samt instruktionspersonal och elever även
måste erhålla tillfredsställande förläggning därstädes, har utredningen an-
sett sig böra beakta ifrågavarande förhållanden vid sina planeringar och
kostnadsberäkningar, oaktat yrkesskolorna m. m. icke ingå i stationsorga-
nisationen.

Tablå 5, utvisande den beräknade personalen i fredstid vid örlogsstationen å Berga ävensom vid yrkesskolor och kurser samt marindistriktets förråd därstädes m. m.

Personalkategori	Antal personer vid					Summa
	Örlogsstationen			Yrkesskolor, kurser och förråd	Arbetsgrupp från varvets byggnadsdepartement	
	Annan stadigvarande personal än lärare, instruktionspersonal och elever	Uo- och ubef.-skolornas personal	Tillfälligt förlagd personal			
Officerare och vederlikar	30	10		60		100
Underofficerare och poliser	60	10		60		130
Högbåtsmän och furirer	60	150		50		260
Korpraler och meniga	70	150	300	450		970
Civila lärare		10				10
Civila tjänstemän i övrigt	90			5	5	100
Städerskor och arbetare	50			5	25	80
Summa	360	330	300	630	30	1 650

Anm. I tablåen är matinträtningens personal hänförd till örlogsstationen.

2. Marindistriktets förråd

Såsom förut under avd. III C angivits anser utredningen, att vid en utflyttning av marindistriktets nu i Stockholm befintliga huvudförråd bl. a. viss del av beklädnadsförrådet bör förläggas till Berga. Genom tillkomsten av moderna och rationellt inredda lokaler synes därvid den totalt erforderliga golvytan kunna minskas med omkring 1 300 m² i jämförelse med den nu i Stockholm disponerade.

Proviantförrådet vid Berga avses huvudsakligen för matinträtningens behov och har liksom denna redovisats under stationsorganisationen.

Personalen vid marindistriktets förråd vid Berga beräknar utredningen överslagsvis till 10 personer i fred. Denna personal är inräknad i tablå 5.

B. Allmän beskrivning av anläggningen

Berga egendom i Västerhaninge socken, vilken egendom är i kronans ägo sedan år 1943, förvaltas till större delen — cirka 1 025 hektar — av domän-

styrelsen, medan strandområdet utmed Hårsfjärden — cirka 275 hektar — disponeras av marinen och redovisas å försvarets fastighetsfond. Det är detta område med därå befintliga byggnader och anläggningar, som för närvarande utnyttjas av marinens underofficersskola och flottans yrkeskolor. Området synes, om det utökas med mindre delar av den under domänstyrelsens förvaltning stående marken, tillräckligt även för örlogsstationens behov.

De inom området befintliga byggnaderna utgöras av Berga slott, vars utrymmen huvudsakligen användas såsom expeditions- och mässlokaler, ävensom av förlägnings-, förplägnads- och förrådsbyggnader jämte anläggningar för undervisning och övningar m. m. För området finnes gemensam värmecentral. Vid en utflyttning av örlogsstationen förutsätts samtliga dessa byggnader och anläggningar bliva tagna i anspråk antingen för nuvarande ändamål eller för stationens behov eller för gemensamt bruk.

Utredningen har räknat med att örlogsstationen även skall disponera förlägnings- och förplägnadslokalerna å Märs garn på andra sidan Hårsfjärden såsom reservutrymmen vid toppbelastningar.

Utflyttningen av örlogsstationen till Berga medför behov av ett flertal nybyggnader samt om- och tillbyggnad eller omdisposition av vissa befintliga byggnader. Härjämte erfordras vissa bergsutrymmen.

Inom det nuvarande kasernområdet äro, såsom framgår av bifogade situationsplan Bil. II, möjligheterna att placera in nya byggnader begränsade, varför endast sådana nybyggen, som böra ligga i nära anslutning till befintliga byggnader, förlagts inom detta område. De tvenne sammanhängande öppna partier, som inom kasernområdet sträcka sig i nordöstlig och sydöstlig riktning, böra bibehållas fria från bebyggelse. Huvuddelen av nybyggnaderna har därför synts böra placeras utanför det nuvarande kasernområdet, men givetvis i anslutning till detta. Vid valet av plats för de nya byggnaderna måste hänsyn även tagas till deras belägenhet i förhållande till den befintliga panncentralen, som kan tillgodose ungefär hälften av nybyggnadernas värmebehov, ävensom till de befintliga kulvertledningarnas kapacitet och till terrängens beskaffenhet.

De ledningar, som utgå från panncentralen i sydlig riktning, medgiva icke större belastning än att simhall, gymnastikbyggnad, ubåts- och maskinskola samt sjukhus, vilka förlagts utefter denna kulvert, kunna anslutas. Ytterligare utbyggnad i denna riktning bör sålunda icke ifrågakomma. Icke heller tillåter värmeledningsnätet någon större utbyggnad österut, varför endast proviantförrådet förlagts åt detta håll, i anslutning till matinrättningen.

Väl lämpat för bebyggelse är det relativt plana område, som sträcker sig norr och nordväst om panncentralen. Anslutningen till det nuvarande kasernområdet är god och förbindelseledningarna från panncentralen bliva korta. Området erbjuder även goda utvecklingsmöjligheter. Till detta om-

råde ha förlagts de återstående nybyggnaderna — kanslihus, 3 kaserner, vakt- och arrestbyggnad, underbefälsskola, verkstadsbyggnad och musikbyggnad. Av situationsplanen framgår, hur befintliga byggnader avses skola disponeras samt placeringen av de föreslagna nybyggnaderna liksom föreslagna utvidgning av kasernområdet och ordnande av vägar, planer och planteringar.

Vissa av örlogsstationens befattningshavare böra på grund av arbetsuppgifternas art beredas tjänstebostäder i närheten av stationen. Såsom bostadsområde lämpar sig väl den östligaste, invid Vitsån belägna delen av det av underofficersskolan nu disponerade området. Såsom närmare framgår av situationsplanen utgöres detta område till största delen av en mot Hårsfjärden svagt sluttande äng, som i norr och väster begränsas av bergspartier, i öster av Vitsån och i söder av Hårsfjärden. Tillfarten till detta bostadsområde bör ske över den nu befintliga vägen över Vitsån, vilken väg dock måste breddas och förbättras. Såsom förbindelse med själva stationsområdet kan utnyttjas den likaledes nu befintliga skogsvägen utefter stranden av Hårsfjärden. Bostadsområdet förutsättes erhålla egen panncentral.

Utredningen anser, att situationsplanen Bil. II i huvudsak bör läggas till grund för stationens utbyggande. Detaljuppgifterna i det följande göra emellertid ej anspråk på fullständighet utan visa antagbara lösningar samtidigt som de utgöra en grund för kostnadsberäkningarna.

Kostnaderna för den nya anläggningen vid Berga — omfattande kostnader för ny- och ombyggnader, berggrum, förtöjningspir, vägar och planer samt utökning av vatten- och elektricitetsförsörjningen m. m. — ha totalt beräknats till 14 300 000 kronor, enligt prisläget sista kvartalet 1950. Av detta totalbelopp belöpa 9 500 000 kronor på den egentliga stationsanläggningen, 3 350 000 kronor på byggnader och anläggningar för yrkesskolorna m. m. samt 1 450 000 kronor på de marindistriktet tillhörande förråd, som utflyttas tillsammans med örlogsstationen.

I de angivna kostnaderna för den egentliga stationsanläggningen, 9 500 000 kronor, ingå 560 000 kronor, som avse av statsmakterna redan beslutade men ännu icke utförda byggnadsföretag vid underofficersskolan å Berga, nämligen sjukhus och idrottsplats. Vidare bör i detta sammanhang beaktas, att statsmakterna fattat beslut om vissa arbeten å Skeppsholmen, vilka arbeten ännu icke utförts och icke heller synas böra utföras, därest utflyttningen av örlogsstationen kommer till stånd inom rimlig tid. Av de medel, som beräknats för dessa arbeten (omfattande ombyggnad av hantverkskasernen, tyghuset, intendenturförrådet och vissa kanslilokaler samt ombyte av högtrycksångpanna vid örlogsstationen), böra -- enligt vad som framkommit vid samråd med fortifikationsförvaltningen -- cirka 340 000 kronor kunna tillgodoföras den nya anläggningen vid Berga. Om kostnaderna för de redan beslutade arbetena å Berga och i Stockholm (560 000 +

340 000 ==) 900 000 kronor frånräknas, uppgår det återstående medelsbehovet för den egentliga stationsanläggningen vid Berga till (9 500 000 — 900 000 ==) 8 600 000 kronor och för hela den nya anläggningen därstädes till (14 300 000 — 900 000 ==) 13 400 000 kronor, allt enligt det förut angivna prisläget.

I nu angivna beräkningar äro icke medtagna vissa mindre kostnader såsom för utflyttningen, telefoninstallationer m. m., vilka belopp icke äro av den storleksordning att de kunna inverka på avgörandet i utflyttningsfrågan.

C. Friliggande byggnader och anläggningar

1. Örlogsstationen

Expeditionslokaler för stationsledningen avses erhållas genom nybyggt kanslihus, inrymmande stationschefens kansli m. m. ävensom marinpolis-expedition. Kanslihuset (47)¹ planeras som en tvåvåningsbyggnad med mittkorridorer och med expeditionslokalerna förlagda å ömse sidor om korridorerna.

Nuvarande kanslibyggnaden vid marinens underofficersskola (17), som med hänsyn till läge och planering icke lämpligen kan till- eller ombyggas, tages i bruk i befintligt skick såsom kanslihus för underofficers- och underbefälsskolorna samt för stationens övriga utbildningsverksamhet.

Beträffande *skolbyggnader m. m.* avses underofficersskolan bibehålla sin nuvarande byggnad (8) medan för den utflyttade underbefälsskolan uppföres en byggnad (55) i 2 våningar av samma typ som nuvarande yrkes-skolebyggnaden (3).

För musikundervisningen uppföres en musikbyggnad i ungefärlig överensstämmelse med arméns motsvarande byggnader. Musikbyggnaden (52) har uppdelats i 2 med varandra sammanhängande byggnadspartier, det ena om 2 våningar innehållande expeditionslokaler, instrument- och notförråd m. m. i bottenvåningen samt överspelningsrum i övervåningen, det andra en envånings hallbyggnad, avsedd såsom repetitionshall.

I fråga om *byggnader och anläggningar för övningsändamål* ha statsmakterna tidigare (statsverkspropositionerna 1947 o. 1949: Bil. 25 samt riksdagens skrivelser 1947: 57 o. 1949: 31) fattat beslut om anläggande av en idrottsplats vid Berga, men denna har ännu icke kommit till utförande. En gymnastikbyggnad bör uppföras för gemensamt bruk, inrymmande gymnastiksal med omklädnadsrum m. m. samt bastuanläggning (48). I anslutning till gymnastikbyggnaden anläggas en simhall med åskådarläktare (49) samt den beslutade idrottsplatsen (50). Härigenom kunna omklädnadsrummen

¹ Siffrorna inom parentes hänvisa till numreringen å situationsplanen Bil. II.

även användas av dem, som nyttja idrottsplatsen, och idrottsredskapen förvaras i gymnastikbyggnaden.

Den befintliga exercishallen (4) användes gemensamt av örlogsstationen och yrkesskolorna, liksom även skjutbanorna.

Befintlig korthållsskjutbana (46) för 16 skyttar bibehålles i nuvarande skick. En måhända önskvärd utökning synes icke möjlig att genomföra till rimlig kostnad. Skolskjutningsbanan, som nu är dimensionerad för 12 skyttar, utökas så att plats erhålles för 24 skyttar. Stridsskjutningsbana för 12 skyttar anordnas inom övningsområdet, där även handgranatbana anlägges.

Vid Berga-områdets sydvästra strand anordnas *friluftsbad* med omklädnadshytter, trampoliner, simbanor och solbad.

Vad så *förläggingsutrymmena* beträffar har utredningen beräknat förläggning erforderlig för följande antal personer av olika kategorier, utöver det mindre antal befattningshavare, som bör beredas tjänstebostad vid Berga (se avd. V H 3):

- 30 officerare,
- 60 underofficerare,
- 200 högbåtsmän och furirer,
- 200 korpraler samt
- 770 meniga.

Nu angivna officerare och underofficerare samt huvuddelen av manskapet äro elever i skolor och kurser. Officerarna och underofficerarna tillhöra huvudsakligen yrkesskolorna, varför förläggingsutrymmena för nämnda båda kategorier redovisas under dessa skolor. Av de 770 platserna för meniga beräknas 300 för tillfällig förläggning. Vid toppbelastningar beräknas förläggingsutrymmena å Märsgarn kunna tagas i anspråk (se avd. VI E 1).

För furirer, som äro elever i underofficersskolan, finnas för närvarande 184 förläggingsplatser i 2 kaserner med 92 platser i varje (13 och 14). Visst utrymme i den ena kasernen är emellertid nu upptaget av kvinnlig sjukvårdspersonal, vilken utredningen föreslår skola erhålla bostäder inom bostadsområdet. Enär utrymme måste beräknas för 200 högbåtsmän och furirer, krävas alltså ytterligare 16 dylika förläggingsplatser. Med hänsyn till studiearbetet för de 150 korpraler, som beräknas vara elever i underbefälsskolan, har utredningen ansett dessa böra beredas samma bostadsstandard som eleverna i underofficersskolan. Totalt erfordras sålunda ytterligare (16 + 150 =) 166 förläggingsplatser för elever i underofficers- och underbefälsskolorna. På grund härav föreslår utredningen nybyggnad av 2 kaserner (58 och 59) av samma typ som de nyssnämnda nu befintliga.

För korpraler och meniga, som icke äro elever vid örlogsstationens skolor, finnas för närvarande 4 kaserner (27—30) av enklare typ, rymmande vardera 160 man. En av kasernerna är nu provisoriskt inredd för undervisning, vilken utredningen föreslår skola flyttas till andra lokaler. Hälften av en

annan kasern är provisoriskt inredd till sjukhus, vilken anordning förutsättes skola ersättas av nybyggt sjukhus. Sedan dessa kaserner återställts som förläggingsbyggnader finnes sålunda förläggingsutrymme för 640 man. Enär det totala platsbehovet för nu avsedd personalkategori är 820 (50 för korpraler och 770 för meniga), erfordras ytterligare förläggingsplatser för 180 man. Utredningen anser, att detta behov kan i huvudsak tillgodoses genom uppförande av en kasern av samma typ som de nuvarande och föreslår sålunda nybyggnad av en sådan (57).

För *personalens förplägnad* erfordras inga nya byggnader utan endast ändringar eller tillbyggnad av redan befintliga.

Beträffande slottet (23) utökas den nuvarande officersmässen med 20 platser genom ianspråktagande av närliggande expeditionslokaler, varjämte underofficersmässen utökas med 20 platser genom disponerande av några av de nuvarande bostadsrummen för officerare.

I fråga om matinrättningen (16) har utredningen utgått från att större delen av stationens och skolornas personal kommer att intaga åtminstone ett mål om dagen vid Berga. Maximipotionsantalet bör därför beräknas till 1 500 portioner. Enär köket för närvarande har en kapacitet av endast 1 200 portioner, måste sålunda dess utrustning kompletteras.

Matsalen för meniga bibehålles i sitt nuvarande skick. Underbefälsmatsalen kan svårligen tillbyggas, varför densamma utökas med 70 platser genom anordnande av en entresolvåning. För 50 civila tjänstemän tillbygges matinrättningens östra del.

Även marketenteriets (15) utrymmen måste ökas. För meniga avsett utrymme utbygges sålunda österut så att ytterligare 200 man kunna serveras, varjämte läs- och skrivrum inredas i undervåningen. Underbefälsmässen utökas för ytterligare 260 underbefäl genom tillbyggnad västerut, varjämte läs- och skrivrum anordnas i undervåningen. För 25 civila tjänstemän anordnas mäss i underbefälsmässens nuvarande läs- och skrivrum. För de arbetare, som icke ha sin verksamhet förlagd till verkstadsbyggnaden, anordnas omklädnadsrum jämte matrum och toaletter i undervåningen.

För *förrådsverksamheten* erfordras endast nybyggnad för det till matinrättningen anslutna proviantförrådet. Denna byggnad (54) har utformats med kallförråd och frysrums i källarvåningen samt med kallförråd och uppvärmt utvägningsrum i övre våningen.

För *sjukvården* vid skolorna å Berga ha statsmakterna tidigare (statsverkspropositionen 1946: Kapitalbudgeten: bil. 3 och riksdagens skrivelse 1946: 206) beslutat en sjukhusbyggnad om 30 vårdplatser, vilken dock ännu ej kommit till utförande. För närvarande äger sjukvården rum i en provisorisk sjukavdelning, inredd i ena hälften av en av de ovan omtalade kasernerna av enklare typ. Denna anordning synes föga tillfredsställande och

bör ersättas av ett ordentligt sjukhus. Om stationen utflyttas, blir den redan beslutade sjukhusanläggningen emellertid för liten och måste utökas. Det synes då lämpligt, att utökningen göres så stor, att även de fartyg, som befinna sig inom Hårsfjärdsområdet, kunna repliera på detta sjukhus i den mån deras egna sjukavdelningar icke äro tillräckliga. Utredningen förordar därför, efter samråd med sjukvårdsstyrelsen och i anslutning till ett av styrelsen framlagt förslag, uppförande av ett sjukhus (62) i 2 våningar i 2 varandra förskjutande längor, av vilka den ena innehåller mottagningslokaler och 30 vårdplatser och den andra 60 vårdplatser. I källarvåningen anordnas förrådsutrymmen för sjukvårdsmateriel.

Behovet av *verkstäder* tillgodoses för närvarande genom en mindre verkstadsbyggnad med smedja, som emellertid vid en utflyttning av örlogsstationen blir helt otillräcklig. Utredningen räknar därför med en ny verkstadsbyggnad (53), planerad i en våning samt bestående av en högre hallbyggnad med smides- och cykelverkstad, snickarverkstad, målarverkstad och lokal för brandmateriel samt en lägre del med expeditionslokaler, lunch- och omklädnadsrum, material- och virkesförråd. I anslutning till byggnaden anordnas en materialgård.

Nuvarande riktövningshallen (6) beräknas kunna i befintligt skick användas såsom vapenverkstad samt såsom handvapen- och målmaterieförråd.

Underofficersskolans *vakt- och arrestbyggnad* (1) ombygges till fritidsbyggnad med rum för studiecirklar m. m. och ersättes av en ny vakt- och arrestbyggnad (51) vid infarten till stationsområdet. Denna byggnad har uppdelats i 2 varandra förskjutande längor, varav den ena i en våning innehåller vaktlokaler med toaletter m. m. samt förvarsarrester för 9 arrestanter och den andra delen i 2 våningar inrymmer 28 celler på ömse sidor om en korridor. Trapphuset förbinder de olika byggnadsdelarna.

Utöver ovannämnda fritidsbyggnad (1) avses för *fritidssysselsättning* dels den s. k. Grindstugan (2), som i nuvarande skick tages i anspråk såsom bokutlåningslokal med läsrum, dels smedjan (9) och verkstadsbyggnaden (10), vilka efter den nya verkstadsbyggnadens uppförande bliva disponibla och väl lämpa sig för slöjd, modellbygge m. m.

I samband med att busshållplatsen flyttas och förlägges omedelbart utanför stationsområdet flyttas även den nuvarande *vänthallen* (63) dit.

En ny *kolgård* (61) anlägges intill den befintliga (11).

Övriga nu befintliga, men här ej omnämnda byggnader m. m. förutsätts användas såsom hittills.

Sammanlagda *kostnaderna* för nu nämnda byggnadsarbeten ha beräknats till 6 250 000 kronor. Härifrån böra, såsom förut nämnts, avräknas 900 000 kronor för av statsmakterna tidigare beslutade men ännu icke utförda bygg-

nader och anläggningar å Skeppsholmen och Berga. Härefter återstå (6 250 000 — 900 000 =) 5 350 000 kronor. Kostnaderna äro specificerade i Bil. III.

2. Yrkesskolorna m. m.

På grund av den förut berörda omläggningen av yrkesutbildningen vid flottan erfordras lokaler för *utbildningen i ubåtstjänst och maskintjänst*. Ifrågavarande skolor — ubåtsskolan och maskinskolan — kunna inrymmas i samma byggnad och utredningen föreslår uppförande av en sådan skolbyggnad (56) av samma typ som den nuvarande yrkesskolebyggnaden (3).

Nuvarande yrkesskolebyggnad (3) har på senare tid försetts med dyrbar utrustning för *signalutbildning* och bör jämväl i fortsättningen användas för signalskolan.

Övriga nu befintliga, men här ej omnämnda byggnader m. m. för yrkesutbildning förutsättas användas såsom hittills.

Till yrkesskolor eller kurser kommenderade officerare och underofficerare, som ha sina hem i huvudstaden eller i dess närhet, torde i allmänhet under kommenderingen kunna kvarbo i hemmen och resa ut och in, medan för dem, som komma exempelvis från Karlskrona eller Göteborg, *förläggning* måste ordnas vid Berga.

Å Berga slott finnas för närvarande ett antal enkelrum, som utnyttjas för förläggning av till Berga kommenderade officerare och underofficerare. Några av dessa rum komma emellertid att tagas i anspråk för andra ändamål i samband med planerad utökning av i slottet inrymda mässlokaler. Därefter beräknas 10 rum å slottet stå till förfogande för inkvartering. Utredningen har beräknat, att förläggningsplats ytterligare erfordras för 20 officerare och 55 underofficerare, som komma att mer eller mindre tillfälligt vara kommenderade till Berga, och anser därför att 75 enkelrum böra iordningställas för denna personal. Den härför erforderliga byggnaden (64 och 65) har utredningen funnit lämpligen böra förläggas i anslutning till de planerade tjänstebostäderna och placeras på ett höjddparti ett stycke väster om Vitsåns utlopp i Hårsfjärden. Byggnaden utformas som 2 parallella tvåvåningslängor, sammanbundna med en envåningslänga (66) med för hela bostadsområdet gemensam panncentral, tvättstuga och garage samt en butikslokal.

Sammanlagda *kostnaderna* för nu nämnda byggnadsarbeten för yrkesskolor och kurser — med undantag för panncentralen m. m. (66), för vilken kostnaderna helt redovisas i anslutning till tjänstebostäderna (avd. V H 3) — ha beräknats till 1 070 000 kronor, vilket belopp är specificerat i Bil. III.

3. Marindistriktets förråd

För vissa mindre förråd, tillhörande intendenturförvaltningen, ordnas lämpliga lokaler dels genom nybyggnad, dels ock genom ändring av en äldre byggnad i närheten av stationsområdet.

Tvättbytescentralen (31) inom stationsområdet användes såsom hittills, dock att därstädes nu förvarat intendenturinventarieförråd överflyttas till annan förvaringslokal.

Sammanlagda *kostnaderna* för nu nämnda byggnadsarbeten ha beräknats till 130 000 kronor.

D. I berg insprängda anordningar

1. Örlogsstationen

För de nya byggnaderna m. m. inom det utökade kasernområdet fordras en ökning av *panncentralens* kapacitet. Denna tillbyggnad måste av sprängtekniska skäl ske i form av en ny tunnel (60), som inspränges i nära anslutning till den förut befintliga centralen (12).

För personalen vid stationsledningen ordnas *skyddsrum*, som jämväl avses för viss förrådsförvaring.

Kostnaderna för nu nämnda bergsutrymmen ha av fortifikationsförvaltningen beräknats till 890 000 kronor.

2. Yrkesskolorna

För personalen ordnas *skyddsrum*, som jämväl avses kunna användas som undervisningslokaler.

Kostnaderna för dessa bergsutrymmen ha av fortifikationsförvaltningen beräknats till 1 800 000 kronor.

3. Marindistriktets förråd

För *vissa förråd* ordnas förvaring i bergsutrymmen, vilka jämväl avses såsom *skyddsrum* för personalen vid Berga samt såsom *sjukvårdslokaler*.

Kostnaderna för nu nämnda bergsutrymmen ha av fortifikationsförvaltningen beräknats till 1 320 000 kronor.

E. Förtöjningspir m. m.

Såsom i det föregående berörts har yrkesutbildningen vid flottan koncentrerats till Berga, där densamma bedrivs dels vid anläggningar i land dels ombord å fartyg tillhörande den till Hårsfjärdsområdet förlagda skolavdelningen, varvid den grundläggande utbildningen i land kompletteras med praktisk utbildning ombord. Elevernas tjänstgöring växlar mellan land och

fartyg i det att de olika elevgrupperna efter genomgångna utbildningsmoment i land embarkera å fartyg av olika typer för praktiska tillämpningsövningar ombord. Det ligger därför vikt uppå, att elevgruppernas förflyttning från utbildningscentralerna i land till fartygen och vice versa kan ske med minsta möjliga tidsutdräkt. Så har hittills icke kunnat ske, enär skolavdelningens fartyg sakna förtöjningsplatser vid Berga och äro hänvisade till antingen att ankra å Hårsfjärden eller att förtöja i Märsgarnsviken sydost om nämnda fjärd eller vid Vitså brygga. Samtliga dessa alternativ äro ogynnsamma ifråga om kommunikationerna med Berga med besvärliga och tidsödande transporter över sjön, utom beträffande Vitså, dit trupp kan komma efter cirka 20 minuters marsch landvägen. Vitså bryggpir, som är användbar för stora jagare, är emellertid i första hand avsedd för kustflottans fartyg, vilka där komplettera vatten- och bränsleförråd genom i piren inlagda ledningar. Vitsåpiren kan sålunda icke påräknas som förtöjningsplats för skolavdelningens fartyg.

De smärre kommunikationsbåtar, som nu användas för nyssnämnda transporter över sjön, äro — i avsaknad av förtöjningsplatser vid Berga — förlagda i Märsgarnsviken på andra sidan Hårsfjärden. Denna avlägsna förläggning innebär betydande olägenheter, dels ur övningssynpunkt genom stora förluster i övnings- eller lektionstid, dels ur ekonomisk synpunkt genom avsevärt utökade gångtider. Vid svårare isförhållanden äro kommunikationerna synnerligen besvärliga.

Nu relaterade förhållanden ha föranlett marinmyndigheterna att för utredningen framhålla nödvändigheten av att för yrkesutbildningen avsedda fartyg ävensom smärre kommunikationsbåtar beredas möjlighet att förtöja vid Berga. En utbyggnad av Berga brygga har ansetts lämpligast för ändamålet.

Utredningen har efter verkställda undersökningar anslutit sig till detta förslag, jämväl med hänsyn till örlogsstationens behov och för att underlätta förbindelserna mellan de rustade fartygens besättningar och stationens organ. Berga brygga är i dessa avseenden väl belägen, nära övnings- och lektionslokaler, stationschefens kanslihus, matinrättning och marketenteri, klädbytescentral, idrottsplats m. m. Till bryggan leder en asfalterad körväg direkt från kasernområdet.

Utredningen har låtit uppgöra förslag till en förtöjningspir i anslutning till den nuvarande Berga brygga. Pirens längd bör vara omkring 130 meter för att medgiva samtidig förtöjning av en större jagare, en ubåt, en större minsvepare samt några mindre fartyg jämte erforderligt antal smärre båtar. Pirens bredd beräknas till 7 meter och byggnadskostnaderna uppskattas till 2 800 kr. per meter, vilket för 130 meters pirlängd utgör i runt tal 365 000 kronor. För förtöjning av kommunikationsbåtar och andra smärre farkoster ha vid pirens inre del planerats tvenne sidobryggor, en på vardera

sidan, 25 meter långa och cirka 4 meter breda. Med hänsyn till variationerna i vattenståndet har det synts utredningen lämpligt att för småbåtarnas del använda pontoner i stället för fasta sidobryggor. En typ betongpontoner med 4,2 meters bredd och i längder från 15 till 30 meter har i praktiken visat sig mycket ändamålsenlig. Sådana pontoner äga stor stabilitet och ha under många år kommit till användning i Stockholms hamn. Kostnaderna för dylika pontoner, inberäknat förankringsanordningar, uppgå till cirka 1 000 kronor per meter. För sammanlagt 50 meters längd skulle alltså kostnaden belöpa sig till 50 000 kronor. Nu användes emellertid vid Berga brygga som förtöjningsplats för mindre båtar en betongponton, vilken tidigare under försvarsberedskapen legat i Falsterbokanalen såsom spärranordning. Därest denna ponton även framdeles får disponeras vid Berga, behöver endast en ny ponton anskaffas, varigenom kostnaden begränsas till 25 000 kronor.

För ombyggnad, breddning och förstärkning av den nuvarande bryggans betongfundament och landfästen har beräknats en kostnad av 90 000 kronor.

Den sammanlagda kostnaden för ifrågavarande förtöjningspir med sidopontoner och förstärkt landfäste uppgår alltså till $(365\ 000 + 25\ 000 + 90\ 000 =)$ 480 000 kronor.

F. Utvändiga ledningar m. m.

På grund av den genom stationsutflyttningen utökade *vattenförbrukningen* tillkomma en del nya ledningar för vatten och avlopp, varjämte det blir erforderligt att uppföra en ny vattenreservoar om 500 m³ vid Berga. För huvuddelen av nyanläggningen böra avloppen anslutas till befintligt avloppssystem, varvid en ombyggnad och utökning av nuvarande reningsverk utföres. Bostadsområdet avses dock få eget avloppssystem med reningsanläggning.

Värmeförsörjningen till nyanläggningarna medför krav på utökning av värmeledningsnätet genom nya kulvertar i samband med utvidgning av panncentralen.

De stegrade kraven på *elförsörjningen* nödvändiggöra en utökning av transformatoranläggningen ävensom nedläggande av ytterligare kraft- och belysningskablar jämte anordnande av utvidgad ytterbelysning samt dragande av signal- och högtalarkablar m. m.

Kostnaderna för nu angivna arbeten — med undantag för vad som hänförs till bostadsområdet — ha beräknats till 800 000 kronor.

G. Väg- och planeringsarbeten m. m.

I samband med utökningen av bebyggelsen vid Berga måste vissa *vägar och planer* nyanläggas inom kasernområdet. Härjämte bör det nuvarande vägnätet överses och i erforderlig utsträckning påbättras.

Utredningen har tagit under övervägande frågan om uppsättande av ett *stängsel* vid anläggningen, men har icke funnit tillräckliga skäl föreligga för att anordna ett sådant runt hela stationsområdet. Endast vid huvudentrén till området har det synts lämpligt med ett stängsel på en kortare sträcka mellan 2 bergshöjder för att hindra obehöriga att ofrivilligt komma in på området.

Kostnaderna för nu nämnda arbeten inom stationsområdet — bostadsområdet icke inräknat — ha beräknats till 160 000 kronor.

H. Bostadsfrågan

1. Allmänna synpunkter

Av den i tablå 5 (under avd. V A 1) angivna personalen vid örlogsstationen å Berga synas de, som icke äro inkasernerade och som icke heller erhålla tjänstebostäder i anslutning till stationen, kunna vara bosatta i Stockholm, särskilt i de södra förorterna, eller i tätorterna mellan Stockholm och Berga. Man torde kunna räkna med att en icke obetydlig del av stationens ifrågasvarande personal tills vidare kommer att behålla sina nuvarande bostäder och endast så småningom utflyttar, allteftersom personalen finner det fördelaktigt och lämpligt att vara bosatt i närheten av tjänstgöringsplatsen. Den samhällsbildning, som med hänsyn till läget i förhållande till Berga och kommunikationerna till Stockholm synts bäst lämpad såsom bosättningsplats för utflyttande personal, är Västerhaninge stationssamhälle.

2. Bosättning i Västerhaninge

För att få en närmare uppfattning om Västerhaninge samhälles förutsättningar såsom bostadscentrum och för att klarlägga möjligheterna att erhålla bostäder inom samhället för personal vid örlogsstationen har utredningen tagit kontakt med vederbörande myndigheter inom Västerhaninge kommun. Därvid ha bl. a. följande uppgifter om kommunen och samhället lämnats.

Västerhaninge kommun har för närvarande cirka 3 400 innevånare och om man räknar med Muskö socken, som enligt kommunindelingsreformen kommer att uppgå i Västerhaninge kommun från och med den 1 januari 1952, blir folkmängden cirka 3 800 personer. Av innevånarna äro ungefär 750 bosatta i Västerhaninge stationssamhälle, vilket är beläget 31 kilometer från Stockholm och cirka 5 kilometer från Berga. I kommunen råder för närvarande brist på bostäder. Kommunen är emellertid i färd med att förvärva ett omedelbart norr om Västerhaninge samhälle beläget område — det s. k. Åbyområdet — om cirka 30 hektar, vilket planlägges för bebyggelse med hyreshus om sammanlagt cirka 700 lägenheter. Det första huset på området

beräknas skola byggas under år 1952. I anslutning till Västerhaninge samhälle ligger även ett av Tomt- och fastighetsaktiebolaget Stockholm med omnejd ägt område — det s. k. Ribbyområdet — likaledes om cirka 30 hektar, vilket planlagts för dels hyreshusbebyggelse med sammanlagt omkring 150 lägenheter och dels egnahemsbebyggelse å cirka 100 tomter. Skolorna inom kommunen äro med undantag av en i Västerhaninge samhälle belägen folkhögskola endast folkskolor. Västerhaninge är emellertid ett av försöksdistrikten, där den 9-åriga enhetsskolan först kommer att genomföras. Bl. a. av denna orsak planeras en ny centralskola i Västerhaninge samhälle, vilken skolbyggnad beräknas skola uppföras under år 1952. I samhället finnas provinsialläkare, apotek, förlossningshem och ett hem för kroniskt sjuka. Medel ha anslagits för anläggande av idrottsplats i samhället. En samlingslokal finnes vid folkhögskolan och en större gymnastiksal planeras i anslutning till ovannämnda centralskola. Kommunalskatt och landstingskatt uppgå under år 1951 tillsammans till 10 kronor 10 öre per skattekrona. Kommunen tillhör dyrortsgrupp IV.

Genom beslut av kommunalfullmäktige den 28 maj 1951 har Västerhaninge kommun utfäst sig att vidtaga åtgärder för att bereda bostäder åt personal vid örlogsstationen om denna utflyttas till Berga. Kommunalfullmäktiges beslut innefattar följande åtaganden:

a) Därest statsmakterna besluta utflyttning av Stockholms örlogsstation till Berga, är Västerhaninge kommun beredd att — efter anmodan från vederbörande statliga myndighet — svara för att vid tiden för stationens utflyttning så stort antal i gott skick varande moderna hyreslägenheter, som erfordras för utflyttande personal (tillhörande stationen eller däri uppgående skolor), finnes att förhyra inom Västerhaninge samhälle till hyror, som kunna godkännas av bostadsstyrelsen.

b) Likaså är kommunen beredd svara för att erforderligt antal för egnahemsbebyggelse lämpliga tomter inom samhället finnes tillgängliga för försäljning till sådan vid örlogsstationen (och däri uppgående skolor) tjänstgörande personal, som önskar förvärva dylika tomter, och som av kommunen kunna godkännas som köpare. Till tomterna skola då vara framdragna vägar (gator) samt vatten- och avloppsledningar. Priset på tomterna skall icke överstiga kommunens självkostnader för tomtmarkens anskaffande och tomternas iordningställande å angivet sätt. Kommunen är villig medgiva, att kontroll av prissättningen verkställas av bostadsstyrelsen. För närvarande uppgår ovannämnda pris till 5 kronor pr kvm. I den mån tomter försäljas av enskilda markexploatörer är kommunen beredd medverka till att sagda kostnader bli lägsta möjliga.

För egen del anser utredningen den verkställda undersökningen visa, att Västerhaninge samhälle har grundläggande förutsättningar att tjäna såsom bostadscentrum för örlogsstationens personal. Visserligen saknas för närvarande ordnade kommunikationer mellan Västerhaninge och Berga, men sådana synas — såsom närmare framgår av redogörelsen under avd V I — kunna upprättas, när behov därav föreligger. Samhällets läge synes också sådant, att skäligen förhoppningar kunna hysas om att dess utveckling icke

skall bliva beroende enbart av örlogsstationen utan att samhället på annat sätt skall kunna erhålla en del av det befolkningstillskott, som synes önskvärdt för samhällsbildningens utbyggande.

3. Tjänstebostäder vid Berga

Enär avståndet mellan stationsanläggningen och avsett bostadscentrum — Västerhaninge — är omkring 5 kilometer, framträder kravet på bostäder i stationens närhet för sådan personal, som på grund av sina arbetsuppgifter bör finnas lätt tillgänglig dygnet runt. Utredningen har undersökt behovet av sådana tjänstebostäder och härvid bedömt detsamma restriktivt bl. a. med hänsyn till den ståndpunkt, som statsmakterna under senare år intagit till frågor om byggande av bostäder vid andra militära anläggningar. Därvid har utredningen funnit, att tjänstebostäder i stationens närhet böra vara tillgängliga för de befattningshavare, som angivas i tablå 6 här nedan. Några bostäder för ekonomipersonal ha icke medtagits i tablå, enär stationens utflyttning icke syntts nödvändig göra utökning av de bostadsutrymmen, som redan finnas å Berga för sådan personal.

Sammanlagt erfordras sålunda en lägenhet om 6 rum och kök, en lägenhet om 5 rum och kök, 7 lägenheter om 3 rum och kök, 9 lägenheter om 2 rum och kök, en lägenhet om 2 rum och kokvrå samt 6 enkelrum, varav 2 med kokvrå.

Tablå 6, utvisande behovet av tjänstebostäder vid Berga för annan personal än ekonomipersonal

Antal	Befattningshavare	Lägenhetens storlek
1	Stationschef, kommandör	6 rum och kök
1	Kasernbefälhavare, kommandörkapten	5 » » »
1	Kasernuppbördsman, förvaltare	3 » » »
1	Föreståndare för häktet, underofficer	3 » » »
1	Uppbördsman för matinrättningen, underofficer	3 » » »
1	Föreståndare för marketenteriet, underofficer ..	3 » » »
1	Skoluppbördsman, underofficer	3 » » »
1	Personalvårdsassistent, civil tjänsteman	3 » » »
1	Maskinist, civil tjänsteman	3 » » »
1	Uppbördsman för simhallen, högbåtsman	2 » » »
1	Trädgårdsmästare, civil tjänsteman	2 » » »
1	Förste vaktmästare, civil tjänsteman	2 » » »
1	Förman vid kasernuppbörden, civil tjänsteman ..	2 » » »
1	Eldare av 1. klass, civil tjänsteman	2 » » »
2	Eldare, kollektivavtalsanställda	2 » » »
2	Chaufförer, civila tjänstemän	2 » » »
1	Översköterska	2 » » kokvrå
2	Sjuksköterskor	1 » » »
4	Sjukhusbiträden	enkelrum
25		

För närvarande finnas 10 familjebostäder vid Berga. Av dessa äro dock endast 5 lägenheter — nämligen en lägenhet om 5 rum och kök, 3 om 3 rum och kök samt en om 2 rum och kök — i sådant skick att de på längre sikt kunna medräknas för täckande av bostadsbehovet.

Det synes sålunda nödvändigt att uppföra:

- 1 lägenhet om 6 rum och kök,
- 4 lägenheter om 3 rum och kök samt
- 8 lägenheter om 2 rum och kök ävensom
bostäder för sjukvårdspersonalen.

Utredningen har vidare ansett önskvärt, att familjebostäder finnas att tillgå i närheten av stationsanläggningen för ytterligare några befattningshavare, nämligen för äldste instruktionsofficeren vid skolorna, kapten, samt för en biografmaskinist, högbåtsman, och 3 vaktmästare, civila tjänstemän. För dessa 5 befattningshavare skulle erfordras en lägenhet om 4 rum och kök samt 4 lägenheter om 2 rum och kök. Utredningen har emellertid icke funnit det för tjänstens behöriga skötande vid stationen vara av sådan betydelse att dessa befattningshavare kunna beredas bostad i anläggningens omedelbara närhet, att utredningen ansett sig böra beräkna medel härför. Vid planeringen av bostadsområdet har dock ansetts lämpligt att reservera plats för denna bebyggelse.

I detta sammanhang anser sig utredningen böra erinra, att utredningen enligt direktiven ålagts att beakta ett av 1945 års försvarskommitté i dess betänkande (SOU 1947: 72 s. 564) gjort uttalande om önskvärdheten av att tjänstebostäder för instruktionspersonalen vid marinens underofficersskola i viss utsträckning anlades vid skolan. Vid sina undersökningar i denna fråga har utredningen för sin del funnit, att ifrågavarande instruktionspersonal icke intager någon särställning i jämförelse med övriga befattningshavare vid Berga samt att vad i det föregående anförts beträffande bostadsförhållandena för stationens personal är fullt tillämpligt även på sagda instruktionspersonal. Särskilda tjänstebostäder för denna personalkategori, utöver vad som framgår av det föregående, anser utredningen sålunda icke erforderliga.

Utredningen har vidare tagit under överblickande att reservera viss mark inom det planerade bostadsområdet för egnaheimsbebyggelse, men funnit sig böra avstå från denna tanke med hänsyn till de svårigheter, som kunna uppstå för vederbörande att vid förflyttning till annan tjänstgöring eller vid avgång ur tjänsten försälja fastigheten. Den personal, som önskar bygga egna hem, bör hänvisas till Västerhaninge samhälle, där såsom förut angivits tomtmark kommer att avses för sådant ändamål.

Bostadsområdet synes böra disponeras på följande sätt.

Den del av området, som ligger närmast Vitsån, bibehålles obebyggd såsom park och lekplats. De erforderliga bostäderna om 3 rum och kök samt

2 rum och kök jämte bostäderna för sjukvårdspersonalen uppföras i form av radhus (68—81) i 2 parallella längor, som placeras i nord-sydlig riktning omedelbart väster om nämnda parkanläggning och invid den befintliga tillfartsvägen till bostadsområdet. På höjdpartiet söder om dessa radhuslängor uppföras — såsom tidigare angivits — förlägningsbyggnaderna för officers- och underofficerspersonal (64 och 65), vilka byggnader sammanbindas med en envåningslänga (66), innehållande för hela bostadsområdet gemensam panncentral, tvättstuga och garage samt en butiklokal. En mindre torgbildning anlägges i samband med utförandet av detta byggnadskomplex. Stationschefens boställe (67) — utformat som en enplansvilla om 6 rum och kök — förlägges något längre åt öster på en i Hårsfjärden utskjutande udde.

För framtida bebyggelse reserveras den norr om parken och radhuslängorna belägna delen av bostadsområdet. Den förut såsom önskvärd angivna lägenheten om 4 rum och kök kan — om den kommer till utförande — läggas som en villa i närheten av stationschefens boställe.

Söder om officers- och underofficersbyggnaderna anordnas ett friluftsbad vid stranden av Hårsfjärden samt uppföres i anslutning därtill en mindre byggnad (82), inrymmande omklädningshytter och en enkel bastu.

Sammanlagda *kostnaderna* för tjänstebostäder, butiklokal, panncentral, tvättstuga och garage samt för vägar och planer, utvändiga ledningar m. m. inom bostadsområdet ha beräknats till 1 180 000 kronor. Beloppet är specificerat i Bil. III.

I. Kommunikationsfrågan

Förbindelserna mellan Stockholm och Berga upprätthållas för närvarande huvudsakligen medelst bussar, tillhörande Busstrafiken Stockholm—Södertörn. Dessa bussar framföres över Handen—Österhaninge—Årsta havsbad—Berga och körtiden är omkring 45 minuter. Möjlighet finnes även att anlita Stockholm—Nynäs järnväg till Västerhaninge, varifrån avståndet till Berga är omkring 5 kilometer, men någon allmän trafik upprätthålles icke för närvarande mellan sistnämnda orter. God vägförbindelse finnes dock och Trafikaktiebolaget Stockholm—Nynäs, som har trafiktillstånd mellan Västerhaninge och Berga, har förklarat sig villigt att vid behov ordna busstrafik mellan Västerhaninge järnvägsstation och Berga-området. Restiden Stockholm—Västerhaninge med tåget är för närvarande lägst 38 minuter.

Några svårigheter att ordna tillfredsställande förbindelser till och från en örlogsstation vid Berga böra sålunda icke föreligga. Mycket talar för att bebyggelsen inom denna del av Södertörn kommer att öka i omfattning och därmed kommunikationerna förbättras. Kommer därtill en örlogsstation vid Berga synes man kunna förutsätta, att trafikmöjligheterna dit komma att anpassas efter de ökade behoven.

Utredningen har därför icke ansett sig behöva räkna med några särskilda åtgärder för lösande av kommunikationsfrågan i samband med en utflyttning av örlogsstationen till Berga.

Givetvis bör lämplig del av marinens nuvarande bestånd av person- och lastbilar m. m. fördelas till Berga.

J. Vatten- och elektricitetsförsörjning

Berga-områdets *vattenförsörjning* sker för närvarande från en vattentäkt vid Västerhaninge, där vattnet genom pumpstation tages från borrhållning och sedan genom en cirka 5,5 kilometer lång tryckledning ledes till en reservoar vid Vitså. Denna reservoar är avsedd för Hårsfjärdens örlogsdepå, men från Vitså pumpas dessutom vattnet till en reservoar vid Berga.

Frågan om storleken av vattenuttaget vid Västerhaninge för marinens befintliga anläggningar vid Vitså och Berga prövas för närvarande av Österbygdens vattendomstol. Kronan har härvid ursprungligen begärt tillstånd att uttaga 700 m³ vatten per dygn. Då vattenförbrukningen vid de marina anläggningarna kommer att stiga, om örlogsstationen utflyttas till Berga, har genom samarbete mellan utredningen och fortifikationsförvaltningen yrkandet utsträckts att avse en vattenmängd om 1 000 m³ per dygn. Enligt hittills verkställda undersökningar av vattentillgången vid Västerhaninge synes såväl marinens som kommunens behov av vatten kunna tillgodoses från grundvattenförekomsterna därstädes under tid, som nu är möjlig att bedöma.

För att möjliggöra den ökning av vattenuttaget vid Västerhaninge, som erfordras om örlogsstationen förlägges till Berga, måste ytterligare en borrhållning med pumpstation anläggas. Med hänsyn till vattnets järnhalt avses anläggningen förses med avjärningsverk.

Den befintliga vattenledningen från Västerhaninge över Vitså till Berga har tillräcklig kapacitet för att tillgodose även stationens behov. Däremot måste en ny vattenreservoar om 500 m³ uppföras vid Berga.

Örlogsstationens förläggande till Berga medför givetvis ökade krav på *elförsörjningen*. För närvarande erhåller Berga-området sin elenergi för kraft och belysning över vattenfallsstyrelsens transformatorstation vid Vitså, där spänningen transformeras från 20 till 6 kilovolt. Från Vitså överföres strömmen genom en marinen tillhörig kabel till Berga. När energiförbrukningen ökas genom stationens utflyttning, måste den befintliga högspänningsservisen i viss utsträckning förstärkas.

Kostnaderna beräknas uppgå för *utökningen av vattentäkten* vid Västerhaninge till 180 000 kronor och för *förstärkningen av högspänningsservisen* till 40 000 kronor, eller sammanlagt till 220 000 kronor.

K. Sammanfattning av kostnadsberäkningar

I tablå 7 nedan ha sammanfattats de under avd. V här förut angivna kostnaderna för anläggande av en örlogsstation vid Berga och för utförande i samband därmed av vissa anläggningar för flottans yrkesskolor och marindistriktets förråd. Utredningen erinrar, att alla kostnader hänföra sig till *prisläget sista kvartalet 1950* och att en specifikation av kostnaderna återfinnes i Bil. III.

Tablå 7, med sammanfattning av kostnaderna för anläggande av en örlogsstation vid Berga m. m.

Kostnadsberäkningen avser	Kronor	Summa kronor
<i>Örlogsstationen</i>		
Friliggande byggnader och anläggningar ..	6 250 000	
I berg insprängda anordningar	890 000	
Utvändiga ledningar m. m.	800 000	
Väg- och planeringsarbeten m. m.	160 000	
Tjänstebostäder	1 180 000	
Vatten- och elförsörjning	220 000	9 500 000
<i>Yrkesskolorna m. m.</i>		
Friliggande byggnader och anläggningar ..	1 070 000	
I berg insprängda anordningar	1 800 000	
Förtöjningspir m. m.	480 000	3 350 000
<i>Marindistriktets förråd</i>		
Friliggande byggnader och anläggningar ..	130 000	
I berg insprängda anordningar	1 320 000	1 450 000
T o t a l s u m m a för Berga-anläggningen ..		14 300 000
Avgår för redan beslutade byggnader och anläggningar		900 000
Återstående medelsbehov		13 400 000
Härtill kommer för ändring av marketen- teribygnaden på Skeppsholmen för ma- rindistriktets räkning (avd. VI C)		65 000

SÄRSKILDA FRÅGOR

A. Sjökarteverket

Sjökarteverkets ämbetsbyggnad — ett trevånings stenhus — är belägen på Skeppsholmen omkring 75 meter söder om kasern I och upptager ett område om cirka 600 m². Härutöver disponerar sjökarteverket å Skeppsholmen dels några smärre, i berg insprängda utrymmen invid ämbetsbyggnaden och dels en mindre, intill intendenturförrådet på holmens sydvästra del belägen byggnad, i vilken verkets jordmagnetiska avdelning är inrymd.

Sjökarteverkets mätningsfartyg äro vintertid vanligen förlagda till Stockholms örlogsvarv samt erhålla sin översyn därstädes eller vid privata varv alltefter avgivna anbud. Under senare år ha emellertid fartyg, som använts för mätningsarbeten å Västkusten, varit vinterförlagda till Göteborg liksom fartyg för arbeten i våra sydligare farvatten avses skola vinterförläggas till Karlskrona. Mättingsbåtarna uppläggas i allmänhet vid Stockholms örlogsvarv, där översyn även äger rum utom beträffande motorerna, vilka överses vid privat verkstad.

Planer finnas uppgjorda för att å nordöstra Beckholmen bereda sjökarteverket en förtöjningsplats för dess fartyg och en upplagsplats för förråd och inventarier m. m. Medel härför ha beviljats, men tillsvidare har endast en mindre kontors- och förrådsbyggnad uppförts, vilken emellertid ännu icke tagits i bruk för sjökarteverkets räkning utan tillsvidare disponeras av marinen.

Enär sjökarteverket icke tillhör Stockholms örlogsbas, har utredningen icke ansett sig böra ingå på frågan om ämbetsverkets kvarblivande på Skeppsholmen eller bortflyttning därifrån vid blivande omDispositionering av holmen, sedan densamma till övervägande delen frigjorts från militära anläggningar. Utredningen förutsätter emellertid, att sjökarteverket tillsvidare får disponera nuvarande ämbetsbyggnad med tomt och bergsutrymmen ävensom ovannämnda mindre byggnad.

Därest Beckholmen skulle utarrenderas eller försäljas eller om delar av holmen skulle behövas såsom brofäste för den eventuellt blivande broförbindelsen med Södermalm (Österbron), synas svårigheter kunna uppstå för sjökarteverkets planerade anläggningar å Beckholmen. Frågan om annan plats för dessa samt om fartygens vinterförläggning m. m. synes böra upptagas framdeles, då förhållandena bättre kunna överblickas. Någon svårig-

het att tillfredsställande lösa dessa spørsmål torde knappast komma att föreligga, helst som plats för såväl fartyg som båtar kommer att finnas vid den planerade varvsanläggningen å Muskö. Utredningen anser sig emellertid böra framhålla, att någon ytterligare bebyggelse å Beckholmen tillsvidare icke bör ifrågakomma.

B. Skeppsholms församling

Skeppsholms församling är exterritoriell och medlemskapet i densamma regleras genom Kungl. förordning den 30 september 1910 angående behörighet att kyrkobokföras i icke territoriell församling av svenska kyrkan (SF 1910: 103), enligt vilken förordning all marin aktiv personal och pensionärer inom huvudstaden med familjer och tjänstefolk bokföras i församlingen.

Församlingens kyrka och prästgård ägas och underhållas av staten. Galärvarvets kyrkogård, som förvaltas av församlingens kyrkoråd, är ävenledes statsegendom och för det allmänna underhållet av densamma utgår ett årligt statsanslag.

Då man måste räkna med att det kommer att dröja avsevärd tid, innan station och varv utflyttats från Stockholm och den där tjänstgörande personalen mera allmänt bosatt sig å de nya tjänstgöringsorterna, har utredningen icke ansett sig böra ingå på frågan om Skeppsholms församlings fortsatta tillvaro. Detta spørsmål synes böra upptagas till prövning först då konsekvenserna i personalhänseende av örlogsbasens utflyttning klarare kunna överblickas.

Beträffande Galärvarvskyrkogården må emellertid framhållas, att denna är en i bruk varande begravningsplats, där engångsavgift för framtida vård i stor utsträckning erlagts för gravplatserna. Dessa gravplatser, liksom kyrkogården i övrigt, lämna alltjämt utrymme för nya gravsättningar, under senare år så gott som uteslutande nedsättning av urnor. Med beaktande av nu nämnda förhållanden samt med hänsyn till områdets helgd förutsätter utredningen, att Galärvarvets kyrkogård, inom nuvarande gränser, allt framgent bibehålles som begravningsplats för marinens personal.

C. Marinens behov av mark och byggnader å Skepps- och Kastellholmarna samt Djurgården efter örlogsbasens utflyttning

Utredningen har övervägt vilka byggnader och markområden å Skeppsholmen, Kastellholmen, Galärvarvet, Djurgårdsstaden och Beckholmen, som vid en utflyttning av örlogsvarvet och örlogsstationen alltjämt böra reserveras

för marinens behov. Utredningen har härvid utgått från att holmarna m. m. i största möjliga utsträckning böra utnyttjas för andra ändamål och har därför eftersträvat att så långt ske kan frigöra dem från militära anläggningar. Vissa byggnader m. m. behöva emellertid, såsom i det följande angives, fortfarande stå till marinens förfogande.

1. Skeppsholmen

Såsom utredningen tidigare anfört under avd. II bör chefen för Ostkustens marindistrikt med stab och förvaltningsorgan i fred kvarbliva i Stockholm. Såsom ämbetsbyggnad bör marindistriktet härvid förfoga över nuvarande *kasern I* (den strax söder om Skeppsholmsbron belägna 1600-talsbyggnaden) *med erforderligt tomtområde*. Statsmakterna ha redan (statsverkspropositionen 1946: Kapitalbudgeten: bil. 3 och riksdagens skrivelse 1946: 206) beslutat, att kasern I skall ombyggas för angivna ändamål och riksdagen har anvisat medel härför, men arbetet har på grund av byggnadskvotens begränsning ännu icke kommit till utförande.

Marindistriktets kameralkontor är för närvarande inrymt i *Långa raden nr 4 (del av västra boställshuset)*. Då kameralkontoret icke synes kunna inrymmas i kasern I, bör detsamma kvarbliva i nuvarande byggnad.

Marinen bör vidare bibehållas vid dispositionen av *de i nordvästra delen av Skeppsholmen insprängda skyddsrummen*, vilket emellertid icke innebär, att marinen skall förfoga jämväl över markytan därovanför.

Även efter utflyttning av station och varv kommer behov av viss manskapspersonal i Stockholm att kvarstå för expeditions- och ordonnanstjänst vid marinledningen, marindistriktet och andra militära organ. Den erforderliga manskapsstyrkan kan beräknas till omkring 40 man och utredningen hade från början tänkt sig, att denna styrka skulle kunna förläggas till livgardesskvadronens kasern vid Lidingövägen. Sedan det emellertid visat sig, att plats där icke kunde beredas, har utredningen övervägt andra alternativ samt efter samråd med marinmyndigheterna stannat för att föreslå, att manskapsstyrkan ifråga tillsvidare förlägges och bESPisas i *den nuvarande marketenteribygnaden på Skeppsholmen*. Denna byggnad är ett mindre tvåvåningshus, något avsidet beläget strax sydost om kyrkan, och upptager ett område av c:a 350 m². Byggnaden är inredd med kök, dagrum m. m. Erforderliga ändringsarbeten för förläggning av ovannämnda manskapsstyrka jämte ett fåtal man ekonomipersonal — tillhopa högst 45 man — synas bliva av relativt ringa omfattning och ha kostnadsberäknats till 65 000 kronor.

Utredningen förutsätter, att *nuvarande mässlokaler för officerare och underofficerare i Långa raden nr 8 (del av östra boställshuset)* fortfarande skola få utnyttjas av i Stockholm — vid marinledningen, sjökrighögskolan, marindistriktet, kommandoexpeditionen o. s. v. — tjänstgörande personal.

Såsom redan angivits under avd. VI A förutsättes *sjökarteverket* skola även i fortsättningen disponera *nuvarande byggnader m. m.*

Örlogsstationen förrådshåller för närvarande å Skeppsholmen såsom reserv viss äldre, skrymmande intendenturmateriel — huvudsakligen kaserninventarier — vilken så småningom torde böra kasseras och för vilken nya förrådslokaler därför icke böra anordnas. I den mån dylik materiel i större utsträckning finnes kvar och fortfarande avses skola behållas vid tidpunkten för stationens utflyttning bör materielen tillsvi vidare inrymmas i *marindistriktets nuvarande intendenturförråd* (det gamla spannmålsmagasinet å sydvästra Skeppsholmen).

I anslutning till vad utredningen anfört under avd. VI B förutsättes, att *kyrkan* (Carl Johans kyrka) och *prästgården med tillhörande tomtområden* tillsvi vidare disponeras på samma sätt som hittills.

Utredningen utgår från att nordvästra Skeppsholmen kommer att disponeras på sådant sätt, att där befintligt *salutbatteri* kan bibehållas.

Det må anmärkas, att av de förut omnämnda byggnaderna kasern I, västra och östra boställshusen samt intendenturförrådet äro skyddade såsom byggnadsminnesmärken. Så är även fallet med vissa andra byggnader å Skeppsholmen samt med vissa byggnader m. m. å Kastellholmen, Galärvarvet och Djurgårdsstaden.

2. Kastellholmen

Enär kastelet är skyddat såsom byggnadsminnesmärke och torde vara föga användbart för civilt bruk samt jämväl med hänsyn till att å denna byggnad enligt gammal hävd örlogsflaggan hissas, väl synlig från hamnen och inloppet, anser utredningen det lämpligt — särskilt med tanke på utländska örlogsbesök — att *kastelet* fortfarande disponeras av marinen varjämte det därinvid belägna *salutbatteriet* bör kvarbliva på nuvarande plats. I övrigt frigöres Kastellholmen helt från marinens anläggningar.

3. Galärvarvet

I anslutning till vad utredningen anfört under avd. VI B förutsättes *kyrkogården* skola bibehållas såsom för närvarande i fråga om såväl utsträckning som användning. I övrigt avses mark och byggnader å Galärvarvet skola helt frigöras.

4. Djurgårdsstaden

Inom Djurgårdsstaden finnas för närvarande inga byggnader för varvsdrift eller liknande ändamål och området synes helt kunna avstås av marinen.

5. Beckholmen

Därest det nya örlogsvarvet å Muskö i enlighet med utredningens förslag utrustas med en flytdocka av motsvarande kapacitet som Gustaf V:s docka å Beckholmen, synes denna holme jämte därå befintliga dockor icke längre behöva stå till marinens förfogande.

D. Värdet av den genom örlogsbasens utflyttning disponibla marken m. m.

Från Stockholms örlogsvarv har utredningen erhållit uppgifter om *arealen* för de av örlogsbasen disponerade områdena i huvudstaden. De av varvet angivna arealerna äro i allmänhet något större än de siffror, som återfinnas i Stockholms stads fastighetsregister. Då emellertid vissa utfyllningar företagits särskilt vid Galärvarvet och Beckholmen efter tillkomsten av de i fastighetsregistret intagna arealuppgifterna, torde varvets uppgifter bäst överensstämma med de faktiska förhållandena, även om siffrorna icke få betraktas som exakta. De uppgivna arealerna äro:

Skeppsholmen	166 250	m ²
Kastellholmen	29 070	»
Galärvarvet ¹	104 241	»
Djurgårdsstaden	49 476	»
Beckholmen	57 000	»
	Summa	406 037 m ²

Såsom framgår av den under avd. VI C här förut lämnade redogörelsen, räknar utredningen med att ovannämnda områden jämte byggnader, med undantag allenast för ett mindre antal byggnader eller delar av sådana å Skepps- och Kastellholmarna samt för kyrkogården å Galärvarvet, skola vid utflyttning av örlogsvarvet och örlogsstationen avstås av marinen för andra ändamål.

Vad angår frågan om *den framtida användningen* av de sålunda disponibla områdena med därå befintliga byggnader och anläggningar, vill utredningen till en början erinra om det i direktiven återgivna uttalandet av 1945 års markkommission. Enligt detta uttalande borde stora delar av områdena anordnas såsom allmänna parker, något som icke uteslöte, att man, med bevarande av byggnader av historiskt värde, utnyttjade områdena för en måttlig och efter parknatur anpassad bebyggelse med offentliga byggnader. I direktiven är angivet, att utredningen borde beakta de av markkommissionen anförda synpunkterna i den mån utredningen komme att beröra frågan

¹ I arealen ingår kyrkogården å Galärvarvet med 8 990 m².

om den framtida användningen av områdena. Utredningen har fattat direktiven så, att det icke ålåg utredningen att framlägga något fullständigt förslag rörande den blivande användningen av områdena utan att utredningen hade att befatta sig med denna fråga endast i den mån delar av områdena även efter utflyttningen behövde disponeras för marinens räkning eller det eljest av särskilda orsaker ansåges påkallat, att utredningen toge ställning till frågan. Utredningen har redan angivit vilka byggnader och markområden, som även i fortsättningen böra avses för marinens räkning. Härutöver anser sig utredningen endast böra såsom sin mening uttala, att det ur statsfinansiell synpunkt synes önskvärt, att en del av utgifterna för den nya örlogsbasen motsvaras av inkomster genom försäljning av mark, som till följd av utflyttningen frigjorts. Emellertid delar utredningen helt de av markkommissionen anförda synpunkterna såvitt de avse Skepps- och Kastellholmarna. Någon försäljning bör alltså här icke komma ifråga. Däremot anser utredningen böra övervägas, om icke Galärvarvet — utom kyrkogården — Djurgårdsstaden och Beckholmen kunna helt eller delvis avyttras. Härvid skulle Galärvarvet kunna avses för bostadsbebyggelse och de delar av Djurgårdsstaden, som icke äro av kulturhistoriskt värde, kunna utnyttjas för uppförande av bostadshus eller — såsom för närvarande (Gröna Lunds tivoli) — för nöjesanläggningar. Vad Beckholmen angår representera dockorna därstädes så stora värden, att holmen även i fortsättningen bör avses för varvsindustri i den mån icke delar av holmen nödvändigtvis måste användas för en eventuellt blivande Österbro.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla, att frågorna om utflyttningen och försäljningen icke böra sammankopplas på så sätt, att en del av investeringarna i den nya anläggningen direkt skulle finansieras med inflytande försäljningsmedel. En sådan sammankoppling synes av olika skäl mindre lämplig, bl. a. därför att kronans förhandlingsläge skulle försämrats, om försäljningen behövde ske till en viss tidpunkt. Utredningen anser därför, att medel för den nya anläggningen böra anvisas i vanlig ordning och att de försäljningsmedel, som inflyta, böra över vederbörande kapitalfond tillföras riksstaten.

Då, såsom redan angivits, frågan om användningen av de genom örlogsbasens utflyttning frigjorda områdena i huvudstaden icke avsetts skola lösas i samband med utflyttningsfrågans behandling, har utredningen beträffande *områdenas värde* ansett sig endast ha att klargöra storleksordningen av det saluvärde, som områdena kunna anses representera. Utredningen har övervägt, huruvida i detta syfte en expertvärdering borde utföras eller om det kunde vara tillfyllest med ett mera allmänt bedömande.

Det är uppenbart, att områdenas saluvärde väsentligen är beroende av i vilken utsträckning och på vad sätt desamma få bebyggas eller med andra ord av utformningen av en stadsplan för områdena. Skulle ett realistiskt

underlag för en expertvärdering åstadkommas, vore det därför nödvändigt icke blott att låta utarbeta ett stadsplaneförslag för områdena utan även att underställa förslaget de kommunala och statliga organ, som främst ha att taga ställning till en sådan fråga. Detta förfaringsätt har utredningen ansett icke böra ifrågakomma redan därför att, såsom förut framhållits, den ingående och tidskrävande undersökning, som erfordras för att frambringa ett sådant förslag, i och för sig faller utanför utredningens uppdrag. Om en expertvärdering likväl skulle utföras, komme den att utgå från konstruerade förutsättningar. Resultatet av värderingen skulle då endast ha teoretisk betydelse.

Vid sådant förhållande och då en expertvärdering skulle draga icke obetydliga kostnader, har utredningen ansett det lämpligast med en allmän bedömning av det värde, som ifrågavarande områden kunna anses representera. En sådan bedömning kan grundas på de värderingar och uttalanden, som gjorts vid de båda närmast föregående undersökningarna rörande frågan om örlogsbasens utflyttning, nämligen 1929 års utredning (betänkande: SOU 1930: 33) och 1938 års utredning (SOU 1939: 2), på gällande taxeringsvärden och bokföringsvärden för markområdena med därå befintliga byggnader samt på en allmän kännedom om fastighetsvärdena i huvudstaden.

1929 års utredning har kommit fram till ett värde av 30 000 000 kronor för områdena. 1938 års utredning (chefen för marinen och marinförvaltningen) har ansett skäligt, att värdet beräknades till cirka 44 000 000 kronor, inberäknat värdet av de i Lidingö stad belägna Fjäderholmarna.

Det gällande taxeringsvärdet — åsatt vid 1945 års taxering — uppgår totalt till cirka 58 900 000 kronor, varav 42 600 000 kronor för mark och 16 300 000 kronor för byggnader.

De å försvarets fastighetsfond per den 30 juni 1950 redovisade bokföringsvärdena uppgingo i runda tal till: totalt 75 600 000 kronor, varav markvärde 44 900 000 kronor och byggnadsvärde 30 700 000 kronor. Av byggnadsvärdet var huvuddelen — i runt tal 27 200 000 kronor — avskriven.

Utredningen har hänvänt sig till *djurgårdsnämnden* med förfrågan, huruvida nämnden ansåge en expertvärdering behövlig eller om nämnden vore villig göra en allmän bedömning av områdenas värde. Nämnden har i anledning härav i skrivelse till utredningen den 19 oktober 1950 bl. a. framhållit, att värdet av områdena överhuvud näppeligen vore möjligt att fixera, innan stadsplan för desamma fastställts. Nämnden ansåge därför, i likhet med utredningen, att det i förevarande läge borde vara tillfyllest med en mera allmän bedömning av storleksordningen av det värde, som områdena kunde anses representera. För erhållande av en uppfattning härom hölle nämnden före, att en särskild expertvärdering icke kunde vara erforderlig. En sådan skulle, i avsaknad av slutligt beslut om dispositionen genom stadsplans fastställande, näppeligen giva säkrare resultat än de värderingar, som redan

föreläge. Med beaktande av områdenas karaktär ansåge djurgårdsnämnden, att det bokförda markvärdet, 44 900 000 kronor, i det sammanhang varom här vore fråga, kunde användas som ett godtagbart uttryck för värdet å samtliga områden, oberäknat värdena av därå belägna byggnader och anläggningar.

För egen del har utredningen icke funnit något att erinra mot djurgårdsnämndens bedömning av markvärdet. Utredningen räknar sålunda med att marken å Skeppsholmen, Kastellholmen, Galärvarvet, Djurgårdsstaden och Beckholmen representerar ett värde av i runt tal 45 000 000 kronor. Återstår frågan om värdet av byggnader och anläggningar å områdena. Av byggnaderna å Skepps- och Kastellholmarna äro åtskilliga — särskilt av dem som användas för varvsdriften — så utformade och i sådant skick, att de torde komma att rivras. Flertalet av de återstående byggnaderna å holmarna synas kräva omfattande ombyggnads- eller istandsättningsarbeten, om de skola användas för andra ändamål än för närvarande. Av dessa skäl anser sig utredningen i detta sammanhang icke böra räkna med något värde för husbyggnaderna å Skepps- och Kastellholmarna. Skall Galärvarvet — såsom utredningen ansett möjligt — användas för bostadsbebyggelse, måste den nuvarande bebyggelsen därstädes i huvudsak borttagas och kan då icke anses representera något nämnvärt värde. Icke heller Djurgårdsstadens byggnader anser sig utredningen böra upptaga som en tillgångspost i detta sammanhang. Husbyggnader av större värde saknas å Beckholmen. Av anläggningarna å berörda områden representera dockorna det största värdet. En av dessa — Galärvarvsdockan — synes genom den tänkta användningen av kringliggande områden icke längre bliva användbar för varvsdrift — möjligen kan den efter partiell igenfyllning utnyttjas som friluftsbad — och bör därför lämnas ur räkningen. Annorlunda ställer det sig med de 3 dockorna å Beckholmen. Dessa böra även i fortsättningen avses för varvsdrift och värdet — särskilt av den stora, i gott skick varande Gustaf V:s docka — är betydande. Försiktigtvis räknar dock utredningen icke med högre värde än det för dockorna bokförda byggnadsvärdet, i runt tal 5 000 000 kronor. Även kajer, pirar, strandskoningar o. d. få anses representera ett visst värde i fortsättningen. Från de sålunda framräknade värdena skall dragas värdet av den mark, som enligt den förut lämnade redogörelsen alltjämt bör disponeras av marinen. Härvid är emellertid att märka, att det största undantagna området — Galärvarvets kyrkogård om 8 990 m² — på grund av dess nuvarande användning saknar exploateringsvärde. Även värdet av tomterna för sådana undantagna byggnader, vilka skyddas såsom byggnadsminnesmärken, måste sättas förhållandevis lågt. Med hänsyn härtill anser sig utredningen vid denna översiktliga bedömning kunna kvitta värdet av den undantagna marken mot värdet av kajer, pirar o. d. anläggningar.

Utredningen anser sålunda, att de områden av Skeppsholmen, Kastellhol-

men, Galärvarvet, Djurgårdsstaden och Beckholmen, vilka skulle frigöras genom utflyttning av örlogsvarvet och örlogsstationen m. m., jämte därå befintliga, för fortsatt marint bruk icke avsedda byggnader och anläggningar representera ett värde av storleksordningen 50 000 000 kronor enligt prisläget sista kvartalet 1950. Det synes utredningen, att av angivna värde drygt hälften belöper på de områden — Galärvarvet, Djurgårdsstaden och Beckholmen — vilka utredningen i det föregående ifrågasatt kunna helt eller delvis avyttras.

Härtill kommer värdet av de i Lidingö stad belägna Fjäderholmarna, vilka såsom framgår av redogörelsen under avd. VI E här nedan även skulle frigöras genom örlogsbasens utflyttning och vilka ha en areal av cirka 90 000 m².

E. Hårsfjärdens örlogsdepå och Fjäderholmarna

1. Örlogsdepån

Hårsfjärdens örlogsdepå har sina anläggningar huvudsakligen förlagda till ön Märsgarn, belägen sydost om Hårsfjärden på ett avstånd från Berga-området strand av omkring 2 kilometer.

Till örlogsdepån höra i övrigt det s. k. torpedbåtslaget å Gålö, sporthallen m. fl. byggnader vid Vitså ävensom anläggningar av olika slag å kringliggande öar, bl. a. målverkstaden samt idrottsplatsen å Vitsgarn.

Depåns huvuduppgift är att vara ett serviceorgan för kustflottan och andra fartygsförband, som angöra Hårsfjärden, genom att tillhandahålla målanordningar för skjutningar, effektuera beställningar å sjötransporter m. m., tillhandahålla förläggning och förplägnad åt tillfälligt ilandflyttad personal från fartyg, tillhandagå med sjukvård och tandvård m. m.

Å Märsgarn finnas expeditionslokaler för depåchefen m. fl., förläggningsutrymmen för ett 80-tal officerare och underofficerare, omkring 240 manskap samt viss civil personal, förplägnadsmöjligheter för ett 30-tal officerare, 45 underofficerare och omkring 700 manskap, marketenteri samt sjukstuga och tandpoliklinik. Vidare finnas vakt- och arrestlokaler, biograflokal, förrådsbyggnader, båtskjul samt kajer och bryggor m. m.

Å Märsgarn finnas därjämte vissa anläggningar, som visserligen ingå i örlogsdepån men i tekniskt och ekonomiskt avseende äro underställda andra förvaltningsorgan än depåchefen. Så är fallet med ett drivmedels- och ett ammunitionsförråd, tillhörande respektive örlogsvarvets intendentur- och vapenavdelning, vissa verkstäder och förråd, som tillhöra marinverkstäderna, samt en tvättbytescentral, som tillhör marindistriktets intendenturförvaltning. Rörande depåchefens åligganden i fråga om dessa förråd m. m. hänvisas till föreskrifter intagna i TS D 1949 nr 90.

Fastighetsförvaltningen vid depån handhaves av örlogsvarvets byggnadsdepartement genom ett platsorgan, som i ordnings- och säkerhetsavseende är underställt depåchefen.

Vissa för kustflottans basförbindelser avsedda organ äro i vad avser drift och utnyttjande underställda chefen för kustflottan.

Örlogsdepåns byggnader m. m. äro i allmänhet av enkel beskaffenhet men i ganska gott stånd. Förläggningsbarackerna för manskapet äro emellertid otidsenliga och föga trivsamma.

Utredningen har, efter samråd med marinmyndigheterna, övertvägt hur med Hårsfjärdens örlogsdepå bör förfaras, om varvet utflyttas till Muskö och stationen till Berga. Därest sådan utflyttning kommer till stånd, finnes intet skäl att i omedelbar närhet av varv och station bibehålla en sådan fristående organisation som Hårsfjärdens örlogsdepå, där verksamheten alltid blir förhållandevis kostnadskrävande. Örlogsdepån bör alltså upphöra såsom sådan och uppdelas på varv, station och marindistrikt. Utredningen föreslår sålunda,

att de i depån nu ingående verkstäderna nedläggas och verksamheten överflyttas till varvsanläggningen å Muskö, med undantag möjligen för målverkstaden, som lämpligen synes kunna bibehållas vid Märsgarnsviken som serviceorgan åt sjöstyrkor och fartyg för enklare arbeten med målmaterialen,

att förrådshållningen å Märsgarn av intendenturmateriel nedbringas till minsta möjliga,

att den sjukvårdande verksamheten och tandpolikliniken överflyttas till det nya sjukhuset vid Berga,

att förläggningslokaler och förplägnadsanstalter tillföras örlogsstationen för att disponeras vid toppbelastningar eller eljest vid behov ställas till förfogande för sjöstyrkor eller fartyg,

att övriga byggnader och anläggningar användas i den utsträckning, som visar sig erforderlig, men eljest bibehållas såsom reserv, samt

att transportorganisationen (båtcentralen) överflyttas till örlogsstationen och båtarna förläggas till den föreslagna förtöjningspiren vid Berga brygga.

Drivmedels- och ammunitionsförråden böra handhavas och vårdas på motsvarande sätt som hittills.

Genom nu föreslagna åtgärder övergår örlogsdepån till att bliva en mindre förråds- och måldepå med betydligt reducerad personal, huvudsakligen avsedd för tillsyn och bevakning. Målverkstaden kan alltjämt tillhöra marinverkstäderna och fastighetsförvaltningen handhavas av byggnadsdepartementet, men i övrigt synas personal och verksamhet böra underställas stationschefen och ingå i stationsorganisationen. Kustflottans basförbindelseväsende bör dock alltjämt i vad avser drift och utnyttjande vara underställt chefen för kustflottan.

2. Fjäderholmarna

Fjäderholmarna, belägna i Lidingö stad inom östligaste delen av Lilla Värtan söder om Lidingön, utgöras av en grupp av 4 öar: Stora Fjäderholmen, Ängsholmen, Lillholmen och Libertus. De upptaga en sammanlagd markyta av cirka 90 000 m² samt voro i försvarets fastighetsfond den 30 juni 1950 bokförda till ett markvärde av 43 500 kronor och ett byggnadsvärde av i runt tal 1 500 000 kronor. Av byggnadsvärdet var huvuddelen — i runt tal 1 350 000 kronor — avskriven. Något taxeringsvärde är icke åsatt holmarna.

Fjäderholmarna ägas av staten och disponeras av marinen (örlogsvarvet). Å Stora Fjäderholmen finnas vissa verkstäder och förråd, bostäder för tillsyns- och vaktpersonal samt flera smärre byggnader ävensom kajer och bryggor m. m.

Å Ängsholmen finnas förrådshus för olika slag av materiel m. m. ävensom vissa bostäder.

Å Libertus finnas transformatorstation samt en lotsverket tillhörande fyrbyggnad ävensom en av marinförvaltningen omhändertävd avmagnetiseringsstation för fartyg.

Fjäderholmarna ligga alltför långt indragna i skärgården för att vara någon lämplig upplagsplats för vissa flottans förråd i krigstid. Därest varv och station utflyttas till Hårsfjärdsområdet bortfalla även de fredsmässiga fördelarna med verkstädernas och förrådets placering på Fjäderholmarna. Ett bibehållande av ifrågavarande anläggningar skulle antingen nödvändiggöra för fartygen att gå in den långa vägen till Fjäderholmarna uteslutande för avlämnande eller kompletterande av förråd eller ock föranleda dyrbara transporter mellan Fjäderholmarna och platser långt ut i skärgården. Härtill kommer behovet av tillsyns- och vaktpersonal. Icke obetydliga besparingar skulle sålunda ur driftssynpunkt vinnas genom att Fjäderholmarnas anläggningar samtidigt med varvet utflyttades till Muskö, varigenom verkstäderna och förråden även fingo fullgott bergskydd. Utredningen föreslår alltså, att samtliga verkstäder och förråd m. m. med undantag av avmagnetiseringsstationen — som huvudsakligen användes av handelsflottan — utflyttas till Muskö Sköldudde, där bergsutrymmen beräknats för dem.

Häri genom frigöras Stora Fjäderholmen och Ängsholmen helt från militära anläggningar och kunna användas för annat ändamål — eventuellt försäljas eller utarrenderas.

BYGGNADSARBETENAS UTFÖRANDE, ÅRLIGA ANSLAG

A. Örlogsvarvet m. m.

Med hänsyn till den föreslagna varvsanläggningens betydelse för landets försvarsberedskap och med tanke på det osäkra utrikespolitiska läget anser utredningen, att den nya varvsanläggningen bör komma till stånd utan dröjsmål och att *utbyggnadstiden icke bör bli längre än som är nödvändigt för att arbetena skola kunna bedrivas på ett ur teknisk och ekonomisk synpunkt lämpligt sätt*. Denna tid har utredningen uppskattat till 8 år. Om arbetena påbörjas vid ingången av budgetåret 1952/53 skulle sålunda anläggningen vara i huvudsak *färdigställd under år 1960*.

Beträffande *tidsföljden för arbetenas utförande* bör bl. a. iakttagas, att sprängningsarbetena så bedrivas, att de utsprängda stenmassorna kunna på ett ekonomiskt tillfredsställande sätt utnyttjas såsom fyllnads-material vid byggandet av kajer, pirar, kajplaner, landsväg till fastlandet samt övriga vägar m. m.,

att kaserner, marketenteri och andra byggnader, som under utbyggnadstiden kunna användas för förläggning och bespisning av arbetare och arbetsledare, iordningställas snarast samt

att landsvägsförbindelsen med fastlandet utan dröjsmål ordnas i syfte att förenkla och förbilliga personal- och materialtransporterna till varvsbygget samt att underlätta successivt färdigställande av vissa av de för varvspersonalen avsedda bostäderna i Nynäshamn och Ösmo, vilka bostäder under utbyggnadstiden kunde uthyras till arbetare, sysselsatta med utförandet av anläggningen.

Arbetet med den nya varvsanläggningens utbyggande blir av sådan storleksordning, att detsamma — i likhet med vad som skett beträffande vissa andra omfattande statliga byggnadsarbeten — torde bära *ledas av en särskild byggnadskommitté*, som direkt underställes Kungl. Maj:t.

Utredningen har undersökt, hur de enligt prisläget sista kvartalet 1950 beräknade *anslag* om tillhoppa 189 000 000 kronor, som erfordras för utbyggandet av anläggningen å Muskö, böra fördelas på de 8 utbyggnadsåren. Därvid har utredningen funnit, att i stort sett följande årsanslag böra anvisas: 1:a året 8 300 000 kronor, ett vart av 2:a—6:e åren 30 000 000 kronor

samt vardera 7:e och 8:e året 15 350 000 kronor. Det har härvid förutsatts, att första året huvudsakligen skulle åtgå för detaljplaneringar och att arbetena på platsen i full utsträckning skulle igångsättas andra året. Med hänsyn till de inom berörda del av skärgården förefintliga tendenserna att exploatera mark för fritidsbebyggelse har utredningen ansett de för markförvärv erforderliga medlen böra anvisas redan första året.

B. Örlogsstationen m. m.

Den nya örlogsstationen å Berga jämte övriga föreslagna anläggningar därstädes synes ur teknisk och ekonomisk synpunkt lämpligen kunna utbyggas på 4 år. När anläggningen färdigstälts, utflyttas de delar av nuvarande örlogsstationen, vilka skola ingå i Berga-anläggningen. De delar av den nuvarande stationen, vilka på grund av sin nära samhörighet med örlogsvarvet föreslagits skola utflyttas till Muskö och införlivas med varvet därstädes, måste kvarbliva i Stockholm till dess varvet överflyttas till sin nya anläggning. Dessa delar av stationen böra, om anläggningen å Berga först blir färdigställd, redan i Stockholm underställas varvschefen.

Av omständigheter, som äro av betydelse för bedömandet av frågan, hur *ledningen* av arbetena med stationsanläggningen m. m. å Berga bör ordnas, må till en början framhållas, att de befintliga kommunikationerna mellan Berga och Muskö äro sådana, att någon mera intim samordning av de direkta arbetena på dessa båda platser knappast kan ifrågakomma. Vidare må erinras, att arbetena å Muskö avse uppbyggandet av en ny anläggning, medan det å Berga närmast gäller att utvidga och komplettera ett befintligt etablissemang. Vid sådant förhållande synes det utredningen lämpligast, att ledningen av arbetena å Berga anförtros den centrala förvaltningsmyndighet, under vilken den befintliga anläggningen hör, nämligen *fortifikationsförvaltningen*.

I den enligt prisläget sista kvartalet 1950 beräknade totalkostnaden för anläggningen å Berga, 14 300 000 kronor, ingå — såsom angivits under avd. V B och L — 900 000 kronor, som böra tillgodoföras den nya anläggningen på grund av fattade beslut om vissa arbeten å Berga och i Stockholm. Det återstående beloppet, 13 400 000 kronor, synes böra fördelas på de 4 utbyggnadsåren sålunda, att följande *anslag* anvisas: 1:a året 200 000 kronor samt ett vart av 2:a—4:e åren 4 400 000 kronor. Vid denna beräkning har förutsatts, att av förenämnda 900 000 kronor skulle ställas till förfogande under 1:a året 300 000 kronor samt under ett vart av de 3 följande åren 200 000 kronor.

Teckenförklaring rörande vägförslag

- väg Muskö — Himmelsö
- - - » Himmelsö — Nynäshamn med anslutning till Ösbo, alt. 1
- · - · - » Himmelsö — Nynäshamn med anslutning till Ösbo, alt. 2
- förordad ändrad anslutning till Ösbo enl. alt. 2.

Förstoring från gen.-bl. 67 Trosa (utg. 1873; rev. 1935). Gräns för skyddsområde (färgens yttre kant anger denna gräns).

Skalan 1:50000

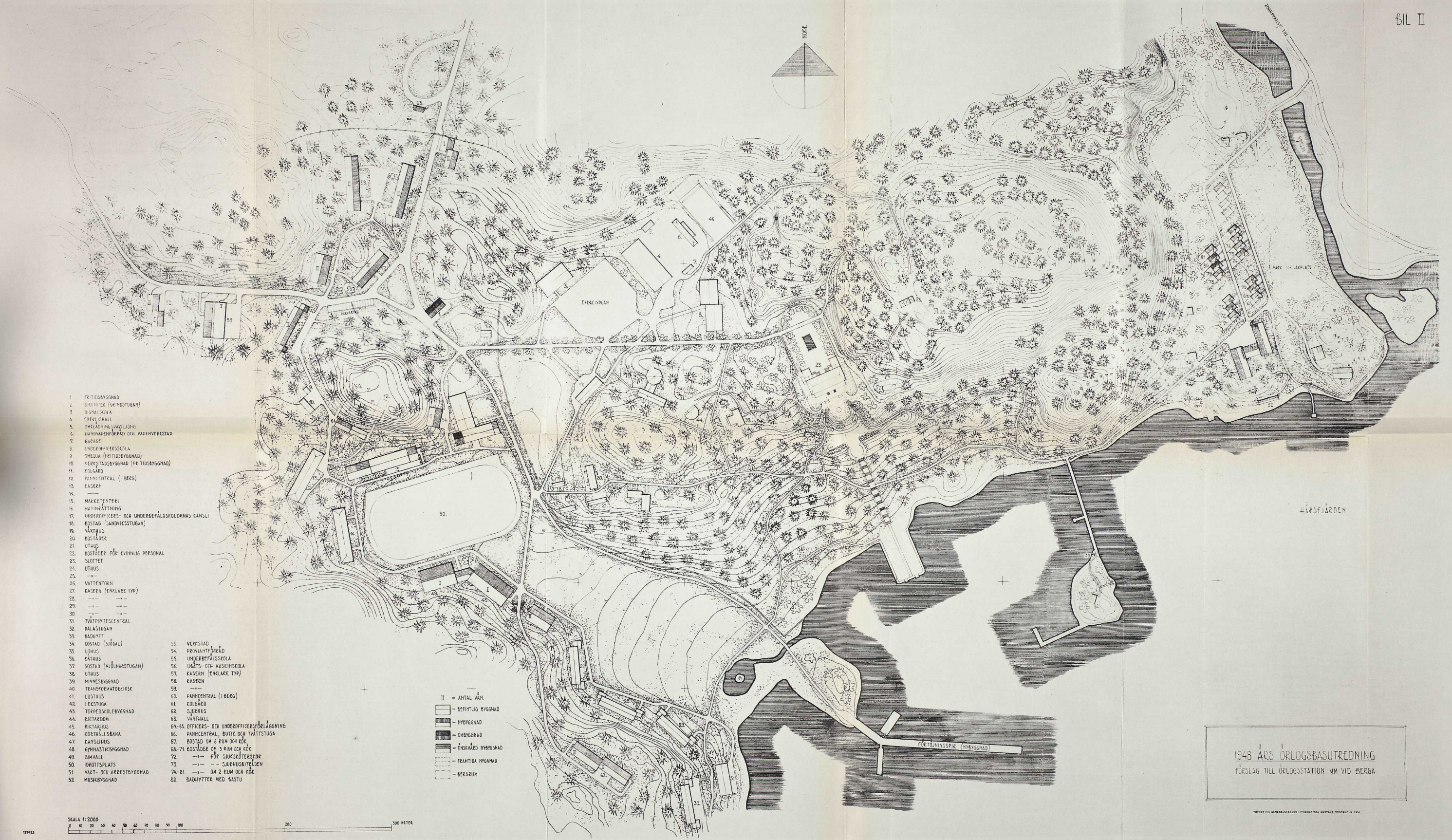
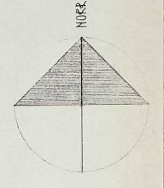
137442

Enligt avtal med Rikets allmänna kartverk tryckt av Generalstabens litografiska anstalt, Stockholm 1951.

För publicering godkänd i rikets allmänna kartverk den 24 oktober 1951.

1/2 Mil

Kilometer

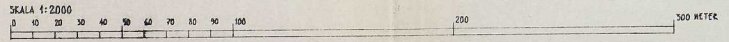
- 1. FRITIDBYGGNAD
- 2. BOKFÖRTEK (REKIMDUGAN)
- 3. SINGELSKOLA
- 4. EXERCITSHALL
- 5. SMELDSNINGSPÅLJÖNG
- 6. HÄNDVÄRNFRÄRD OCH VÄRNVERESTAD
- 7. GARAGE
- 8. UNDEROFFICERSSKOLA
- 9. SMEDIA (FRITIDBYGGNAD)
- 10. VERKSTADBYGGNAD (FRITIDBYGGNAD)
- 11. KOLGÅRD
- 12. PANNCENTRAL (I BERG)
- 13. KASERN
- 14. ---
- 15. MÅRKECENTRER
- 16. VÄRNINGÄTTNING
- 17. UNDEROFFICERS- OCH UNDERBEFÄLSKOLORNAS KANSLI
- 18. BOSTAD (SÄNDVICSSTUGAN)
- 19. VÄRTHUS
- 20. RÖSTÅDER
- 21. UTHUS
- 22. BOSTÄDER FÖR KVINNLIG PERSONAL
- 23. SLOTTET
- 24. UTHUS
- 25. ---
- 26. VATTENTORN
- 27. KASERN (ENKLARE TYP)
- 28. ---
- 29. ---
- 30. ---
- 31. TÄTTBYFESCENTRAL
- 32. DALASTUGAN
- 33. BADBYTT
- 34. BOSTAD (SÖDAL)
- 35. UTHUS
- 36. RÄTHUS
- 37. BOSTAD (MÖLNARESTUGAN)
- 38. UTHUS
- 39. HIMNESBYGGNAD
- 40. TEAHSFODHOKIOSK
- 41. LUSTHUS
- 42. LEKSTUGA
- 43. TOPPEKOLEBYGGNAD
- 44. RIKTARDDOM
- 45. RIKTARHUS
- 46. KORTTÄLLSBANA
- 47. KANSLIHUS
- 48. ÖPNINGSBYGGNAD
- 49. SIMHALL
- 50. IDROTTSPLATS
- 51. VÄLT- OCH ÅREKSTBYGGNAD
- 52. MUSIKBYGGNAD

- 53. VERKSTAD
- 54. PRIVANTFRÄRD
- 55. UNDERBEFÄLSKOLA
- 56. LÄKETS- OCH MASKINSKOLA
- 57. KASERN (ENKLARE TYP)
- 58. KASERN
- 59. ---
- 60. PANNCENTRAL (I BERG)
- 61. KOLGÅRD
- 62. SJUKHUS
- 63. VÄNTHALL
- 64-65. OFFICERS- OCH UNDEROFFICERSFÖRLÄGGNING
- 66. PANNCENTRAL, BUTIK OCH TVÄTTSTUGA
- 67. BOSTAD OM 6 RUM OCH KÖK
- 68-71. BOSTÄDER OM 5 RUM OCH KÖK
- 72. --- FÖR SJUKHUSBITRÄDEN
- 73. --- FÖR SJUKHUSBITRÄDEN
- 74-81. --- OM 2 RUM OCH KÖK
- 82. BADBYTTER MED BASTU

I = ANTAL VÄN.

- BEFINTLIG BYGGNAD
- NYBYGGNAD
- ▨ ÖMBYGGNAD
- ▩ ÖNSKVÄRD NYBYGGNAD
- ▧ FRAMTIDA NYBYGGNAD
- ▦ BERGGRUM

1948 ÅRS ÖRLOGSBASUTREDNING
FÖRSLAG TILL ÖRLOGSSTATION MM VID BERGA

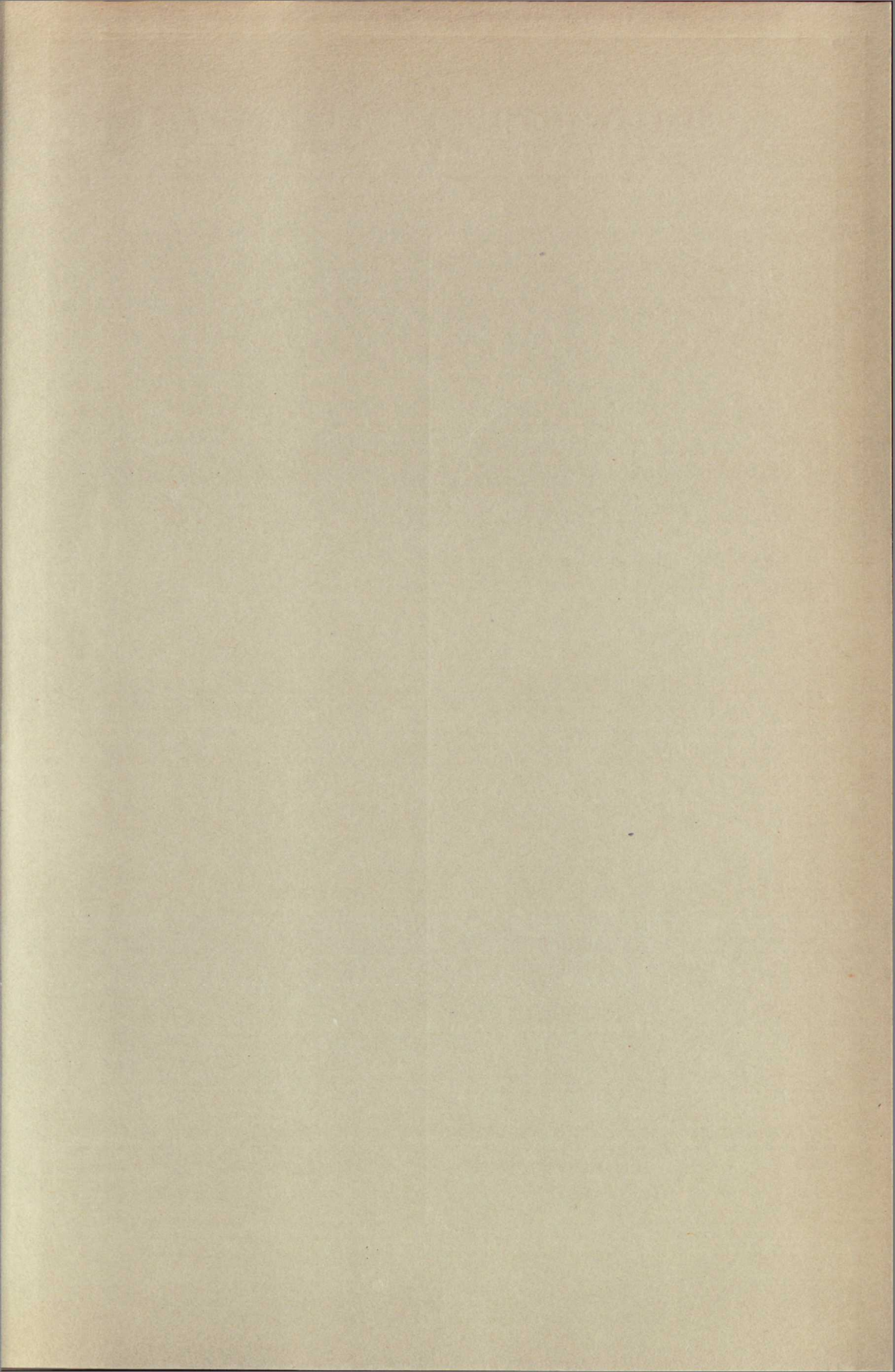

TRYCKT VID GENERALSTÄBENS LITÖGRAFISKA ANSTALT, STOCKHOLM 1941

Specifikation av kostnader för anläggande av en örlogsstation m. m. vid Berga

Byggnadsobjekt	Byggn.- volym c:a m ³	Kostnad		
		Kronor	Kronor	Summa kronor
Örlogsstationen				
<i>Friliggande byggnader och anläggningar</i>				
47 Kanslihus	5 400	565 000		
55 Underbefälsskola	3 750	370 000		
52 Musikbyggnad	2 250	261 000		
48—49 Gymnastikbyggnad och simhall	17 400	1 206 000		
50 Idrottsplats		110 000		
58 Kasern	5 400	499 000		
59 »	5 400	499 000		
57 » (enklare typ)	2 900	238 000		
16 Matinrättning, ombyggn.	650	245 000		
» tillbyggn.	400			
» omändring av köksavd. och kompl. av köksutrustn.				
15 Marketenteri, tillbyggn.	2 800	358 000		
» omändr.				
54 Proviantförråd	1 250	101 000		
62 Sjukhus	7 000	830 000		
53 Verkstadsbyggnad	4 400	355 000		
51 Vakt- och arrestbyggnad	2 300	346 000		
1 Fritidsbyggnad, ombyggn.	525	22 000		
63 Vänthall, flyttning	100	4 000		
61 Kolgård		14 000		
Utökning av skolskjutningsbana		110 000		
Stridsskjutningsbana		56 000		
Handgranatbana		6 000		
Friluftsbad		55 000	6 250 000	
<i>I berg insprängda anordningar</i>				
60 Panncentral, utökning	1 500	380 000		
Skyddsrum m. m.		510 000	890 000	
<i>Utvändiga ledningar m. m.</i>				
Vatten- och avloppsledningar		205 000		
Vattenreservoar	500	110 000		
Utökning av avloppsreningsanläggning		75 000		
Värmekulvertar		275 000		
Utökning av transformatorstation		45 000		
Kraft- och belysningskablar jämte ytterbelysning		70 000		
Signal- och högtalarkablar		20 000	800 000	
<i>Väg- och planeringsarbeten m. m.</i>				
Vägar och planer		150 000		
Stängsel		10 000	160 000	
<i>Tjänstebostäder</i>				
67 Bostad om 6 rum och kök	980	110 000		
68—71 Bostäder om 3 rum och kök	1 700	198 000		
72 Bostäder för sjuksköterskor	430	50 000		

Byggnadsobjekt	Byggn.- volym c:a m ³	Kostnad		
		Kronor	Kronor	Summa kronor
73 Bostäder för sjukhusbiträden ..	430	50 000		
74—81 Bostäder om 2 rum och kök	2 700	328 000		
66 Panncentral, butik och tvättstuga	1 200	157 000		
82 Badhytter med bastu	200	14 000		
Utvändig arbeten		273 000	1 180 000	
<i>Vatten- och elförsörjning</i>				
Utökning av vattentäkt		180 000		
Förstärkning av högspänningsservis		40 000	220 000	9 500 000
<i>Yrkesskolorna m. m.</i>				
<i>Friliggande byggnader och anläggningar</i>				
56 Ubåts- och maskinskola	3 500	345 000		
64—65 Officers- och underofficersförläggning	5 800	725 000	1 070 000	
<i>I berg insprängda anordningar</i>				
Skyddsrum m. m.			1 800 000	
<i>Förtöjningspir m. m.</i>				
Förtöjningspir		365 000		
Sidoponton		25 000		
Förstärkning av landfäste		90 000	480 000	3 350 000
<i>Marindistriktets förråd</i>				
<i>Friliggande byggnader och anläggningar</i>				
Vissa mindre förråd			130 000	
<i>I berg insprängda anordningar</i>				
Skyddsrum m. m.			1 320 000	1 450 000
Totalsumma för Berga-anläggningen				14 300 000
<i>Avgår för redan beslutade byggnader och anläggningar</i>				
<i>Å Berga</i>				
Sjukhus		400 000		
Idrottsplats		160 000	560 000	
<i>I Stockholm</i>				
Arbeten å Skeppsholmen, vilka icke böra komma till utförande (ombyggnad av hantverkskasernen, tyghuset, intendenturförrådet och vissa kansli-lokaler samt utbyte av högtrycksångpanna)			340 000	900 000
<i>Återstående medelsbehov</i>				
Härtill kommer för ändring av markententeribyggnaden å Skeppsholmen för marindistriktets räkning (avd. VI C) ..				13 400 000
				65 000

Statens offentliga utredningar 1951

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

- Förslag till naturskyddslag m. m. [5]
Betänkande med förslag till ny ägfredslagstiftning. [20]
Förslag till sjömanslag m. m. [22]
Förslag till lagstiftning om förbud mot bebyggelse m. m. inom vissa strandområden [40]
Betänkande med förslag till utlänningslag m. m. [42]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

- Principer för dyrortsgrupperingen. [7]
Promemoria med förslag till allmän verksstadga. [12]
Betänkande med förslag till förordning angående upphandling och arbeten för statens behov m. m. [18]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

- 1944 års allmänna skattekommitté. 5. Betänkande angående studiekostnaders behandling i beskattningshänseende. [13]
Betänkande med förslag rörande utformningen av åtgärder för ökad skattefinansiering av kommunala investeringar. [24]

Politi.

- Betänkande angående polis- och åklagarväsendets organisation. [8]
SOS. Samhällets olycksfalls- och säkerhetstjänst. [19]
Kejnekommisionens utredning. [21]
Den utomprocessuella rättshjälpen åt mindre bemedlade. [31]
1944 års nykterhetskommitté. 1. Statistiska undersökningar kring alkoholfrågan. [43] 2. Verkan på den mänskliga organismen av maldrycker med olika alkoholhalt. [44]

Nationalekonomi och socialpolitik.

- Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 10. Tiden juli 1948—juni 1950 jämte sakregister till delarna 1—10. [11]
Daghem och förskolor. Betänkande om barnstugor och barn tillsyn. [15]
Statens sjukhusutredning av år 1943. Betänkande 6. Redogörelse för arbetsstudier vid kroppssjukhusens vårdavdelningar m. m. [17]
Socialvårdskommitténs betänkande. 18. Utredning och förslag angående begravningshjälpförsäkring. [23]
19. Utredning och förslag angående yrkesskadeförsäkringslag. [25]
Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [30]
Ungdomen möter samhället. Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande. [41]
1950 års folkpensionsrevision. Avdragsregler och bostadstillägg. [45]

Hälso- och sjukvård.

- Vatten- och avloppsfrågan. [26]
Betänkande angående omorganisation av apoteksväsendet i riket m. m. [34]

Allmänt näringsväsen.

- Näringslivets lokalisering. [6]
Landsbygdselektrifieringens utbredning år 1950. [14]
Konkurrensbegränsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Del 1. [27] Del 2. Bilagor. [28]
Bränsle och kraft. Orientering rörande Sveriges energiförsörjning. [32]

Fast egendom. Jordbruk och binärningar.

- Betänkande angående producent- och kontantbidrag till vissa innehavare av mindre jordbruk. [39]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

- Den svenska byggnadsmaterialmarknaden. Produktion, distribution och prissättning av jord- och stenindustriens material. [35]
Skor. [38]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

- Förhållandet mellan arbetsuppgifter och löneställning vid statens järnvägar. [3]
Sjöfartsförbindelserna mellan Gotland och fastlandet. [10]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

- Statligt stöd åt svensk filmproduktion. [1]
Antagningen av medicinska studerande m. fl. [4]
1945 års universitetsberedning. 6. Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m. m., det akademiska beföringsväsendet. [9]
Filmcensuren. Betänkande 1. [16]
Skolöverstyrelsens organisation. [29]
1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen. 2. Högre utbildning av sjuksköterskor m. m. 3. Specialutbildning av sjuksköterskor. [33]
Arkiv- och bibliotekfilming. [36]
Universitetskanslersämbetets uppgifter och organisation m. m. [37]

Försvarsväsen.

- Försvarets personaltjänst 1. [2]
Betänkande med förslag angående flyttning av Stockholms örlogsbas till Stockholms södra skärgård. [46]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.